

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KUR'ÂN İLİMLERİ AÇISINDAN TÛR SÛRESİ VE
TEFSİRİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba UYSAL

**Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Süleyman Aydın

Ağustos- 2017

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'ÂN İLİMLERİ AÇISINDAN TÛR SÛRESİ VE TEFSİRİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba UYSAL (157213003)

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Bu tez /07/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İbrahim Hatiboğlu

Prof. Dr. Bahattin Dartma

Yrd. Doç. Dr. Süleyman Aydın

Jüri Başkanı

☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

Jüri Üyesi

☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

Jüri Üyesi

☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlkâk kuraşşarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Tuğba Uysal

14.08.2017

ÖNSÖZ

Bütün hamd ve övgüler bizleri eşref-i mahlûkat olarak yaratan ve bizlere başta Kur'ân nimeti olmak üzere sayısız nimetlerini bahşeden Allah Te'âlâ'ya mahsustur. Salât ve selâm Allah Te'âlâ'nın âlemlere rahmet ve bereket olarak gönderdiği Habîb-i Ekrem'i Efendimiz Muhammed Mustafa 'Aleyhissalâtu Vesselâm'a, O'nun âli, ashâbı radiyellâhu anhum ecma'inin üzerine olsun.

Allah Teâlâ insanoğlunun yaratılışından itibâren dünya ve âhiret mutluluğunun elde edilebilmesi için peygamberleri vasıtasıyla dinler ve ayrıca dinin emirlerini-yasaklarını içeren kitaplar göndermiştir. İslâm dini ise bu dinlerin sonuncusu ve en mükemmeli, Kur'ân-ı Kerîm de bu dinin kutsal kitabıdır. Allah tarafından kulu ve Rasûlü Muhammed Mustafa'ya (s.a.v) vahiyle indirilen Kur'ân, sadece okunmak için değil, aynı zamanda anlaşılacak ve yaşanmak üzere nâzil olan son ilâhî kitaptır.

Kur'ân'ın ilk müfessiri Allah Te'âlâ “ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ /Sana da insanlara gönderileni açıklaman için Kur'ân'ı indirdik” buyurarak elçisine Kur'ân'ı tefsir etme görevini vermiştir. Allah ve elçisinden sonra Kur'ân tefsirinde söz sahibi mercîler ise sahâbe ve ehliyetli âlimlerdir. Buna göre, Allah'ın emri, peygamberin uygulamaları, sahâbenin ihlâslı gayreti ve âlimlerin çabaları doğrultusunda geliştirilen tefsir çalışmaları 'Tefsir İlmi' olarak zuhûr etmiştir. Tefsir ilminin yardımcı ilimleri olarak karşımıza çıkan 'Tefsir Târihi' ve 'Kur'ân Târihi'nin yanı sıra Kur'ân İlimleri (Tefsir Usûlü) de Kur'ân'ın tefsiri ve gerektiği gibi anlaşılabilmesi noktasında büyük önem arz etmektedir.

Kur'ân ve tefsirinin önemini gözönünde bulundurarak ele aldığım bu çalışmamda, Kur'ân'dan bir parça olan ve Mekke döneminde nâzil olması hasebiyle İslâm inancı noktasında önemli konuları ihtiva eden Tûr sûresini inceleme gayretinde bulundum. Bu çalışmayı icrâ ederken, sûrenin bünyesinde barındırdığı ilimleri, hikmetleri, dünyevî ve uhrevî derinlikleri göz önünde bulundurarak, Tûr sûresini gerek kendi ve gerekse de Kur'ân bütünlüğü içerisinde sunmaya çalıştım.

Tez konumun tespitinde, kaynakların anlaşılmasında yardımlarını esirgemeyen ve bilgi almak üzere başvurduğum danışmanım Yrd. Doç. Dr. Süleyman Aydın hocama;

teknik ve usûl olarak tezime katkı sağlayan ve zaman ayırarak, yardımlarını esirgemeyen kıymetli Prof. Dr. İbrahim Hatiboğlu hocama, hayatımın her aşamasında olduğu gibi tez sürecimde de m nen desteklerini esirgemeyen sevgili aileme teőekkürü bir borç bilirim.

Samimiyet ve titizlikle çalıőmak bizden, tevfik ise Yüce Allah'tandır.

Tuğba UYSAL

14.08.2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
ÖZET.....	vii
SUMMARY.....	viii

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI.....	2
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE GÂYESİ.....	2
III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	3

BİRİNCİ BÖLÜM

TÛR SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I. METNİ VE MEÂLİ.....	6
II. SÛRENİN ADI.....	9
III. ÂYET, KELİME VE HARF SAYISI.....	13
IV. SÛRENİN TERTÎBİ, İNİŞ YERİ VE ZAMANI.....	15
V. SÛRENİN SEBEB-İ NÜZÛLÜ.....	22
VI. SÛRENİN MUHTEVÂSİ.....	24
VII. SÛREYLE İLGİLİ RİVÂYETLER VE SÛRENİN FAZÎLETİ.....	25

İKİNCİ BÖLÜM
TÛR SÛRESİ VE KUR'ÂN İLİMLERİ

I. NÂSİH-MENSÛH	29
II. Î'CAZÛ'L-KURÂN	32
III. MÛNÂSEBÂTÛ'L-KUR'ÂN.....	35
IV. AHKÂMÛ'L-KUR'ÂN.....	40
V. GARÎBÛ'L-KUR'ÂN.....	45
VI. BEDÂÛÛ'L-KUR'ÂN (KUR'ÂN'DA EDEBÎ SANATLAR).....	49
VII. KIRAAT.....	53
VIII. MÛTEŞÂBÎH.....	57
IX. KUR'ÂN'DA TEKRARLAR.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÛR SÛRESİNİN MUHTEVÂ VE TEFSİRİ

I. 1-10. ÂYETLER: AZÂBIN TAHAKKUKU, SEMÂ VE ARZA YEMİN.....	63
II. 11-16. ÂYETLER: KÂFİRLERİN AZÂBA MARUZ KALMASI.....	68
III. 17-28. ÂYETLER: MÛ'MİNLERİN NİMETLERLE MÛJDELENMESİ.....	71
IV. 29-34. ÂYETLER: İNANÇSIZLARI TERK VE İ'RÂDA DEVAM ETMEK... 	76
V. 35-44. ÂYETLER: TEVHÎDİN KAT'İ DELİLLERLE İSBÂTI.....	80
VI. 44-49. ÂYETLER: PEYGAMBERE DESTEK, HAMD VE TESBÎH İLE MEŞGULİYETE TEŞVÎKİ.....	83
SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA.....	88
ÖZGEÇMİŞ.....	101

KISALTMALAR

a.s.: Aleyhisselam

b.: İbn

bkz.: Bakınız

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

h.: Hicri

H.z.: Hazreti

M.Ü.: Marmara Üniversitesi

nşr.: Neşreden, tahkik eden

r.a: Radıyellahu ‘anh

r. anhâ: Radıyellâhu ‘anhâ

r. anhum: Radıyellahu anhum

s.: Sayfa

Sad.: Sadeleştiren

s.a.v.: Sallallâhu aleyhi ve sellem

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

ts.: Tarihi yok

v.: vefat tarihi

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: *Kur'ân İlimleri Açısından Tûr Sûresi ve Tefsiri*

Tezin Yazarı: Tuğba UYSAL

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Süleyman AYDIN

Kabul Tarihi: 23.08.2017

Sayfa Sayısı: viii+101

Anabilimdalı: Temel İslâm Bilimleri **Bilimdalı:** Temel İslâm Bilimleri

Mushaf sıralamasına göre elli ikinci, nüzûl sırasına göre yetmiş altıncı sûre olan Tûr sûresi, kırk dokuz âyetten oluşmaktadır. Secde sûresinden sonra, Mülk sûresinden önce Mekke'de nâzil olmuştur. Hz. Mûsa'nın (a.s) Allah Te'âlâ'nın hitâbına mazhar olduğu Tûr dağına yemin ederek başlamakta ve ismini de buradan almaktadır. Âhirete dair uyarı ve tasvirlerle, Peygamber'in ve Kur'ân'ın doğruluğa dair delillere, cennet ehli kimselerle ilgili müjdelere yer vermekte, inkârcıların davranışlarına karşı sabır ve sebat ile risâlet görevine devam etmeyi öğütlemektedir.

Kur'ân ilimleri ışığında sûre tefsiri olarak ele alınan bu çalışmamızda, evvelen sûreye dair ön bilgi verecek başlıklar çerçevesinde sûre, farklı yönlerden ele alındı. Tefsir bölümüne geçmeden önce, çalışmamızın ana omurgasını oluşturan bölümde ise sûre, ulûmü'l-Kur'ân kitaplarından tespit edilebildiği kadarıyla, içerdiği Kur'ân ilimleri kapsamında değerlendirildi. Böylelikle dil ve üslûp nitelikleriyle birlikte, yapısal olarak ele alındı. Daha sonra meşhur rivâyet ve dirâyet tefsirlerinden faydalanılarak ve ilk iki bölümde elde edilen bilgiler de göz önünde bulundurularak sûrenin bütüncül bir şekilde yorum tahlili yapıldı.

Bu çalışmamızda, Tûr sûresinde hangi Kur'ân ilminin mevcut olduğunu ve bu ilimlerin sûrede ne şekilde tezâhür ettiğini gözler önüne sermek hedeflendi. Ayrıca kaynaklarda sûreye dair serdedilen bilgileri zikretmek suretiyle, sûre tüm yönleriyle ele alınarak hem yapısal hem yorum açısından değerlendirildi.

Anahtar kelimeler: Tûr Sûresi, Kur'ân ilimleri, tefsir, müfessir, Kur'ân, âhiret

Master's Thesis Abstract, Yalova University, Institute of Social Sciences

Title: *Surah at-Ṭūr and Its Interpretation From the Point of Qur'anic Sciences*

Author: Tuğba UYSAL

Advisor: Yrd. Doç. Dr. Süleyman AYDIN

Date of approval: 23.08.2017

Number of pages: viii+101

Department: Basic İslamic Sciences **Discipline:** Basic İslamic Sciences

The fifty-second surah as in the order of *Mushaf* and the seventy-sixth in the chronological order of revelation; Surah at-Ṭūr consists of forty nine verses. It was revealed after *Surah al-Sajdah* and before *Surah al-Mulk* in Makkah. The surah opens with swearing upon the Ṭūr Mountain (Mountain of Sinai) where the Prophet Moses was honored with salutation of the God and it is named after the mountain. It contains warnings and descriptions about the after-life, evidence of existence of the Prophet (Muhammad) and the Qur'an, gives a piece of good news to those who will ascend to the heaven and urges the Prophet (Moses) to be patient against the attitude of unbelievers and continue to deliver his the God's message.

This study gives foreknowledge about the surah and analyzes the surah in different aspects within the framework of Qur'anic sciences and *tafseer* (interpretation) in specific. Before the interpretation part, as the backbone of our study, the surah is analyzed in terms of the Qur'anic sciences it contains in the light of the previous works of Ulumul Qur'an (Qur'anic sciences). Thus it is analyzed in terms of linguistics and rhetoric, as well as its structure. After that the surah is analyzed with a holistic approach in consideration of well-known *tafseer bil-riwayah* and *tafseer bid-dirayah* works (interpretation of narratives and wisdom in Qur'an) together with the information obtained throughout the first phase of the study.

This study aims to reveal the Qur'anic sciences mentioned by the Surah at-Ṭūr and the way these sciences appear within the contextual structure. Moreover, the study analyzes the surah in all its parts, in terms of its structure and the previous interpretative works about it by restating the information found in relevant sources.

Keywords: *Surah at-Ṭūr*, Qur'anic sciences, tafseer, mufasseer, Qur'an, akhirah, after-life

GİRİŞ
ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ, YÖNTEMİ VE
KAYNAKLARI

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI

Allah Te‘âlâ’nın azâbının muhakkak meydana geleceğini ve bu azaptan hiçbir şekilde kaçışın olmadığını, mü‘minlerin âhirette karşılaçakları nimetleri, inatlarında ve küfürlerinde devam eden kimselerin kendi hallerine bırakılmasını, tevhidin kat‘i delillerle ispatlanmasını, Peygamber’e (s.a.v) mânevî desteğini ve tebliğ devam etmesine yönelik öğütlerini içeren Tûr sûresi, hem dünyaya hem âhirete dair haberleri ihtivâ etmesi bakımından çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir. Çalışmamızda ele alınan asıl konu ise, Kur’ân’ın anlaşılmasında önemli yeri hâiz Kur’ân ilimlerinin Tûr sûresindeki tezâhürleri ve ne şekilde ele alındıklarıdır.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE GÂYESİ

Allah Te‘âlâ’nın insanları hidâyete erdirmek için gönderdiği Kur’ân-ı Kerîm öğüt niteliği taşımaktadır. Ondan en iyi şekilde istifade edebilmek için öncelikli olarak iyice anlaşılması gerektiği kaçınılmaz bir hakikâttir. Buna yönelik her çağda ulemâ tarafından pek çok uğraş verilmiş ve telifler yapılmıştır.

Kur’ân’ı baştan sona tefsir etme geleneğinin yanında belirli bir sûrenin ele alınıp, tefsirinin yapıldığı çalışmaların yaygınlık gösterdiği müşâhede edilmektedir. Hacimli tefsir eserlerini baştan sona okuma zorluğu, bazı sûrelerin önemli mevzuları içermesi, namaz sûreleri gibi çok okunan sûrelerin iyi bir şekilde bilinmek istenmesi, çalışılacak sûrelerin Kur’ân bütünlüğü içerisindeki yerini, içerdiği mesajları gözler önüne sermek, hakkında vârid olmuş ve faziletini ortaya koyan haberlere yönelmek, Kur’ân’ı tefsir etme iştiyâkı gibi sebeplerle müstakil sûre çalışmaları yapılmıştır.

Bu minvâlde mevcut tezler incelendiğinde sûrelerin; içerdiği bir konu çerçevesinde, sadece sûre tanıtımı ve tefsiri amacıyla, gramatik-edebî-analitik açıdan, ulûmü’l-Kur’ân’dan bir konu çerçevesinde, farklı alanla (din eğitimi) bağlantılı olarak çalışıldıkları görülmektedir. Bu noktada genel olarak Kur’ân’da özel olarak da sûrelerde ön plana çıkmış konuların tespit edilip, konulu tefsir metoduyla sûrelerin incelendiği çalışmaların yoğunlukta olduğu müşâhede edilmektedir.

Bizim de çalışmamızın esâsını teşkil eden Tûr sûresine dair müstakil çalışmaların

olmadığını görmemiz bu çalışmaya niyetlenmemize sebep olan sâiklerden biridir. Ayrıca İslâm inancına dair önemli esasları barındıran bu sûrenin dünya ve âhirete dair bilgi, öğüt, tehdit vs. içermesi de çalışmaya tâbi tutulmasına yönelik önemli bir noktadır. Öte yandan, Kur’ân ilimlerinden belirli başlıklar çerçevesinde incelenen sûre tezlerinin yanı sıra çalışmamızda olduğu gibi ulûmü’l-Kur’ân konularının tezin ana temasını oluşturduğu ve ‘Kur’ân ilimleri açısından’ şeklinde başlığa yansıtıldığı Muhammed Sûresi çalışmasının varlığını zikretmek yerinde olacaktır.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Tezimiz giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. İlk bölümde sûreye dair bilgi vererek, onu tanıttak mâhiyetteki ‘adı’, ‘âyet, kelime ve harf sayısı’, ‘tertîbi, iniş yeri ve zamanı’, ‘sebeb-i nüzûlü’, ‘muhtevâsı’, ‘ilgili rivâyetler ve fazileti’ şeklindeki başlıklar çerçevesinde sûre ele alındı. Her başlıkta genel olarak konuyla ilgili bilgi verildikten sonra çalışmamız gereği ele alınan başlık çerçevesinde Tûr sûresi hakkında söylenmiş farklı görüşlere yer verildi. İhtiyaç halinde konular âyet ve hâdislere yer vermek suretiyle zenginleştirildi.

Çalışmamızın bel kemiğini oluşturan ikinci bölümde, başta Celaleddin es-Süyûtî’nin (v. 911/1505) *el-İtkân*’da yer verdiği ulûmü’l-Kur’ân konularını göz önünde bulundurmak sûretiyle Tûr sûresi kapsamında ele alınacak başlıklar tespit edildi. Ayrıca klâsik ve modern birçok ilmî eseri içeren *el-Mektebetü’ş-Şâmile* programındaki kayıtlı kütüphaneden istifâde ederek, gerek usûl gerek tefsir kitaplarına ulaşıldı ve elde edilen bilgilerle tespit edilen başlıklar kapsamında sûre incelendi.

Son bölümde ise sûre, konu itibâriyle birbiriyle alâkalı âyetler aynı başlık altında incelenmek sûretiyle altı grup altında tahlil edildi. Her başlıkta sûrenin arapça metninden sonra, Ebû Ca’fer Taberî’nin (v. 310/923) *Câmi’u’l-beyân*, İmâm Ebû Bekir er-Râzî’nin (v. 666/1268 den sonra) *Me’âtilhu’l-gayb*, Ebü’l-Fida’ İbn Kesîr’in (v. 774/1373) *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, Âlûsî’nin (v. 1270/1854) *Rûhu’l-me’ânî*, Tantâvi el-Cevherî’nin (v. 1940) *el-Cevâhir fî tefsîri’l-Kur’âni’l-kerîm*, Hasan Basri Çantay’ın (1887-1964) *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Tâhir İbn Âşûr’un (1879-1973) *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, Elmalî’nin *Hak Dini Kur’ân Dili*, Ömer Nasuhi Bilmen’in (1882-1971) *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri* tefsirlerinden faydalanarak

oluşturduğumuz tefsîrî meale yer verildi. Akabinde âyet grubunun ihtivâ ettiği konulardan genel olarak bahsedilip, i‘rab açısından kelime ve cümleler incelenmiş, âyetlerde yer alan farklı kelime anlamları açıklanarak, son olarak da meşhur rivâyet ve dirâyet eserlerinden elde edilen bilgiler ışığında sûrenin tefsiri yapıldı.

Çalışmamıza başta Kur‘ân olmak üzere, hadis kitapları, rivâyet-dirâyet tefsirleri, lügât-lügât türü eserler, tefsir usûlü, tefsir tarihi ve ulûmü‘l-Kur‘ân’a dair kaleme alınmış eserler kaynaklık etmektedir. Ayrıca konuyla ilgili DİA maddelerinden, makale, tez ve Türkçe kaynaklardan da istifâde edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
TÛR SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

I. SÛRE METNİ VE MEÂLİ

وَالطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ ﴿٢﴾ فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ﴿٤﴾ وَالسَّكْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿٥﴾ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُوعِ ﴿٦﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ ﴿٨﴾ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا ﴿٩﴾ وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ﴿١٠﴾ قَوْلٌ يُوعَذِّبُ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يُدْعَوْنَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعَا ﴿١٣﴾ هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾ أَفَسِحْرُ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ اضْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْرُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَاكِهِينَ بِمَا أُتِيهِمُ رَبُّهُمْ وَوَقِيَهُمُ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَكَبِّرِينَ عَلَى سُورٍ مُصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾ وَأَمَدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَزَّعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْنِيهِمْ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلَ قِيَامِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَيْنَا عَذَابَ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾ فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبِّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾ أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهِذًا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٣٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾ أَمْ خَلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصْطَفَرُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾ وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرْنَهُمْ حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

“(1) Andolsun Rabb’inin Hz. Musa’ya (a.s) seslendiği Tûr-i Sinâ dağı başta olmak üzere bütün dağlara. (2-3) Ve andolsun yayılmış, neşredilmiş ince-parlak deri vb. şeyler üzerine yazılmış şânı yüce, mâhud her Kitab’a, kıyamet günü sağdan veya soldan verilecek olan Kitab’a ve vahiyle gelen, içerisinde öğretilerin yazıldığı Tevrat, İncil, Kur’ân’a, (4) Ve aynı şekilde andolsun Beyt-i Ma’mûr’a, Meleklerin göklerde tavaf ve tesbih ederek ihyâ ettikleri, Kâbe’nin tam üst hizâsında bulunan Beytullah’a (5) Ve andolsun maddî-manevî olarak yükseltilmiş her tavana, korunmuş göğe, cennetin tavanı arşa (6) Ve andolsun birbirine karışmış dolu, taşkın, engin, Allah Teala’nın iradesi doğrultusunda helâka sebebiyet vermemesi için tutulmuş, her an tutuşmaya ve suyunun buharlaşmasına sebebiyet verecek volkanik dağların üzerinde bulunan tüm denizlere, (7) Rabbini ve seni inkâr edenlerin hiçbir sûrette kaçmaya zaman ve mekân bulamayacakları, kendilerini çökertip, üzerlerine düşecek olan Rabb’inin o şiddetli azâbı muhakkak gerçekleşecektir. (8) İnkâr edenlerin başına gelecek ve her taraftan kendilerini kuşatacak olan bu şiddetli azâbı def edecek veya ondan koruyacak hiçbir güç yoktur. (9) İşte o gün gök, mahlûkâtın yok olmasına ve bütün düzenin alt üst olmasına sebep olacak şiddetli bir sarsıntı ve hareketlenme ile çalkalanacaktır. (10) Ve yine o gün dağlar da, ufalanıp sarsılmalarına ve dümdüz olmalarına sebep olacak, tasavvuru mümkün olmayan, şiddetli bir sarsıntı ile yerlerinden sökülüp yürüyecek ve yürütüleceklerdir. (11)

İşte kıyâmetin kopacağı ve Rabb'inin azâbının tahakkuk edeceği o gün, dünyadayken Allah Teâla'yı, Peygamberlerini, kitaplarını, âhiret gününü ve bunun gibi tüm mukaddesâtı yalanlayanların vay haline! (12) Onlar ki asılsız, yalan iddialarla Kur'ân-ı Kerim'i yalanlamaya meyledip, oynar ve oyalanır oldukları halde, Kur'ân başta olmak üzere bütün mukaddesâtı alaya alırlar. (13) İşte bu kimseler, dağların yürütüldüğü, Rabb'inin azâbının vukû' bulacağı o gün, Cehennem ateşine elleri kolları bağlı halde itile kakıla şiddetli bir şekilde atılırlar. (14) Melekler tarafından bu kimselere o gün: 'Şu anda girmek üzere olduğunuz, hakikâti âyetle size bildirilen ve buna rağmen sizin de yalanlamış olduğunuz cehennem ta kendisidir' denilir. (15) Sonra onlara, azarlayıcı, menedici bir hitapla şöyle denilir: 'Size dünyadayken haber verilen bu azâbı, sihir veya büyü mü sandınız! Yoksa azâbı görmekten mi alıkondunuz ya da size haberi gizli tutuldu mu görmüyorsunuz' (16) Öyleyse inkâr etmeniz karşılığında girin o ateşe ve çekin elemi ve cefâsını! İster sabredin, dayanın ister sabretmeyin, dayanmayın. Sabretmeniz veya sabretmemeniz size fayda sağlamayacaktır. Çünkü siz Allah'ın şiddetli uyarısı ve adâletinin gereği hükmünden sonra, sadece önceden yaptıklarınızın cezâsını çekiyorsunuz! "(17) Muhakkak ki muttakîler azametli, ebedî cennet ve nimetleri içinde olacaklardır. (18) Onlar, Rabb'lerinin cehennem azâbından koruması sebebiyle, kendilerine fazl-u keremi ve rahmetiyle bahşettiği, mâhiyetini tasavvur etmenin mümkün olamayacağı cennet ve nimetleri içinde lezzet alarak sefâ sürerler. (19) Ve yine onlara eziklik duymasınlar diye 'yaptıklarınızın karşılığı olarak sonunda yorgunluk, sıkıntı veya hastalık duymayacağınız ve Allah'ın fazl-u keremi olmadan ulaşamayacağınız nimetlerden âfiyetle yiyin, için.' denilecektir. (20) Onlar kendileriyle birleştirdiğimiz ölçülü genişlikle beyazı tam beyaz siyahı tam siyah güzel gözlü hûrilerle, sıra sıra dizilmiş eşit koltuklara yaslanıp kurularak cennet ve nimetleri içerisinde lezzet alarak sefâ sürerler. (21) Fazl-u keremimizden dolayı, bize gerçek mânâda îman eden kimselerle, kendi amellerinden birşey eksiltmemek sûretiyle, aşağıya veya yukarıya doğru (tûlen neseb usûl, arzen neseb furû') zürriyetlerinden amelleri yetmediği halde güçlü îmana sahip olup, kendilerine tabi olan kimseleri kavuşturacağız. Bu durumda amelleri eksiltmemiz düşünülemez. Zîra her nefis kendi ameli karşılığında rehin tutulacaktır. Çünkü kimse -ister sâlih amel sahibi olsun ister kötü amel sahibi olsun- yaptıklarından ayrı düşünülemez. (22) Ve yine onlar, asıl yemeklere ziyâde olarak, canlarının çektiği meyveler ve etler başta olmak üzere çeşit çeşit nimetler vererek cennete tamamen kurulmalarını sağlayacağımız kimselerdir. (23) Onlara ziyâde olarak ikram ettiğimiz bu nimetleri, kendileri içene boş söz söyletmeyen, küçülten nârâlar attırmayan ve günaha sokmayan, şarap dolu kadehleri önlerindenici, birbirlerine ikram eder haldeyken veririz. (24) Yine onlara ziyâde olarak ikram ettiğimiz bu nimetleri, etraflarında sürekli şaraplar eşliğinde özel, sedefinde saklı inciler gibi olan hizmetçiler dolaşırken veririz. (25) Cennet ehli kimseler, cennette birbirlerine yönelerek birbirlerinin hallerini, âmellerini, âkıbetlerini sorarlar. (26) "Doğrusu biz daha önce dünyada ailemizleyken korkan, endişeli ve tedirgin kimselerdik." derler. (27) Şimdi ise Allah Te'âlâ bize lütuf ve ihsanda bulundu ve bizi kavuran, iliklere kadar işleyen, sam yeli azâbından korudu. (28) Gerçekten biz bundan önce O'na dua eder, yalvarırdık. Muhakkak ki O vaadine sâdik, ihsânı bol, çok esirgeyen ve merhamet sahibidir. "(29) Ey habîbim Muhammed, artık sen onların dediği bâtil sözlere aldırış etmeden, tebliğe, tezkire ve öğüt vermeye devam et. Çünkü sen Rabb'inin nimeti sayesinde, ne her türlü çirkin yola başvurarak geçmişten veya gelecekte haber veren kâhinsin ne de mecnun. (30) Yazıklar olsun! Yoksa onlar senin hakkında: "O bir şairdir. Biz O'na zamanın ızdırıp veren felâketinin uğramasını/helâk olup, ölmesini bekliyoruz" mu diyorlar. (31) Onlara hafife alan, tehdit eden bir üslupla de ki: "Gözetip, bekleyiniz. Doğrusu bende sizinle beraber gözetip bekleyenlerdenim." (32) Yoksa onlara bunu akılları mı emrediyor? Yoksa onlar yegâne asâletten ve insanî-ahlakî değerlerden mahrum bırakılmış eşi benzeri görülmemiş azgın bir kavimmidirler? (33) Yoksa onlar "Kur'ân'ı kendisi uydurup, söyledi" mi diyorlar? Hayır onlar inatlarından ve inkârlarından dolayı îman etmezler. Üstelik aslı olmayan bâtil şeylerle iftirâda bulunurlar. (34) Eğer sözlerinde doğru iseler, haydi öyleyse uydurma dâhi olsa, ümmî ve hiçbir şekilde eğitim almamış birinin getirdiği gibi Kur'ân misli bir söz getirsinler! (35) Yoksa onlar herhangi bir yaratıcı ve takdir edici olmaksızın böyle en güzel surette mi yaratıldılar. Yâhut yaratıcıları kendileri mi ki ne Allah'a ibâdet ediyorlar ne de Rasûlüne (s.a.v) iftirâ etmekten kendilerini alıkoyuyorlar ve hiçbir mukaddesâtı kabul etmiyorlar? (36) Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattı da Allah ve Rasûlüne itâat etmekten, mukaddesâta iltifat etmekten kaçınıyorlar. Hayır, onlar kesin olarak bilmiyorlar. Eger yakîni bir bilgileri olsaydı, îman ve ibâdet etmekten kaçınmazlardı. (37) Yoksa onların yanlarında Rabbi'nin rızık ve rahmetinden

hazineleri mi var da maddî-manevî nîmetleri taksim etmeye kalkışıyorlar? Yoksa onlar, dilediklerini yapmaya muktedir, gâlip kimseler mi ki ulûhiyet ve rubûbiyete dair tasarrufla bulunmaya kalkışıyorlar? (38) Yoksa onların kendilerine has, üzerine çıkıp, kendilerini güvende hissedecekleri, Allah'ın kelâmını, âlemlere dair sırlarını işitebilecekleri en üst yüce yerlere ulaştıracak merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyicileri, söylediklerinin doğru olduğuna dair açık bir delil getirsinler (39) Onlara, hafife alarak, azarlayarak ve akıl-şahsiyet açısından hafifliklerine işâret ederek de ki: "Yoksa siz, her iki cinsi Allah yarattığı halde ve dilediğine kız dilediğine oğlan verdiği halde, oğlanların size, kızların ise Allah'aa mahsus olduğunu mu söylüyorsunuz." (40) Allah Habîbi Muhammed'e -soru cümlesinin içeriğini inkâr ederek mecazen- "Yoksa sen, onlardan tebliğ ve irşad karşılığında bir ücret mi istiyorsun da onlar bu borçtan dolayı ağır bir yük altına girip, güçleri kalmadığından sana tabi olmuyorlar." diye sordu. (41) Yine onları hafife alıp, tehdit eder bir üslupla onlara şöyle de: "Yoksa bütün gayb bilgilerinin yazılı olduğu Levh-i Mahfûz onların yanında mı ki, Rasûlün kendilerine dediklerini muhalif görüyorlar veya onun ölüm zamanını yazıp insanlara haber ederek, hüküm veriyorlar." (42) Allah Te'âlâ onların tüm bâtil söz, davranış ve inanışlarını inkâr ve iptal ettikten sonra dinine, Resûlüne ve müminlere karşı kötü niyetlerinin ve emellerinin boşa çıkacağına işâret ederek, hafife alan, kınayan ve tehdit eden bir üslupla şöyle der. De ki: "Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Ancak o küfredenler, kurdukları tuzağa sadece kendileri düşecek ve kesin olarak mağlub olacaklardır. (43) Son olarak küfürlerinin en büyük delili olan şirki iptal etmek üzere, hafife alan ve tehdit eden bir üslupla şöyle der. De ki: "Yoksa kendilerine rızık veren, öldüren-diriltten Allah'tan başka bir ilah mı vardır? Allah onların şirk koşmalarından ve kattıkları ortaklardan münezzehdir. (44) Eğer helâk olmaları ve azap edilmeleri için, gökten büyük bir parçanın düştüğünü görseler, aşırı inat ve kırgınlıklarından dolayı "Bu birbirleri üzerine yığılmış bir buluttur" derler. (45) O halde artık sen söz, fiil ve niyetlerini dikkate almadan ve küçümseyerek korkudan çarpılacakları, kâfir olarak canlarının çıkacağı gün (bedir günü veya ilk sur'a üfleneceği gün) gelinceye kadar onları kendi hallerine bırak. (46) İşte o gün tuzakları kendilerine hiçbir fayda vermeyecektir. Ve onlara azâbın defedilmesi için başkaları tarafından da yardım edilmeyecektir. (47) Ve hiç şüphe yok ki, zulmeden kâfir ve müşrikler için, içinde bulundukları nimet ve saltanat sebebiyle meydana gelmesine hiç ihtimal vermedikleri, yakın zamanda başlarına gelecek, cehennem azabına göre her açıdan daha düşük başka bir azap daha vardır. Fakat onların çoğu bu hakikât başta olmak üzere hiçbir şey bilmezler. (48) Ve Rabb'inin seni peygamber olarak göndermesine dair hükmü, seninle kâfirler arasında vereceği hükmü ve diğer hükümleri gelinceye kadar sabret. Çünkü muhakkak ki bizim özel gözetim ve himâyemiz altındasın. Ve kallacağın vakit, noksan sıfatlarının tamamını ispat ederek Rabb'ini hamd ile tesbih et. (49) Ve gerek gecenin bir kısmında olsun ve gerek yıldızların batmaya başladığı vakit olsun her vakit, farz ve nâfile namazlarda O'nu hamd ile tesbih etmeye devam et."¹

¹ Bkz. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-, *Tefsîru't-Taberî/Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), birinci baskı, Kâhire: Dâru Hicr 2001/1422, XXI, 560-610; Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-, *Tefsîrû'l-fahri'r-râzî el-meşhûr bi't-tefsîri'l-kebîr ve mefâtîhi'l-gayb*, birinci baskı, Lübnan-Beyrut: Dârü'l-fikr 1981/1401, *Mefâtîhü'l-gayb*, XXVIII, 239-275; İbn Kesîr, Ebû'l-Fida' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr eş-Şâfî, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, Beyrut-Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-'ilmiyye 1419/1998, VII, 397-410; Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve seb'i'l-mesânî*, Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi't-Türasi'l-'arabî ts, XXVII, 26-43; İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: Dârü't-Tûnusiyye li'n-neşr 1984, XXVII, 36-84; Tantâvî Cevherî, Tantâvî b. Cevherî el-Mısıri, *el-Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-kerîm*, Daru'l-fikr ts, XII, 203-211; Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), Azim Yayınevi 2012, VII, 293-309; Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası 1953, III, 941-945; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerîm Meâli Âlisi ve Tefsîri*, (sad. Sadrettin Gümüş ve Muhsin Demirci), İstanbul: İpek Yayın Dağıtım ts, VII, 345-361.

II. SÛRENİN ADI

Sûre adını ilk âyette geçen ve Arapça’da dağ mânasına gelen ‘طور’ kelimesinden almıştır. Söz konusu kelime, Süryânîce’de ‘طوری’ şeklinde yazılmaktadır. Arap dilinde kelimenin ism-i mensûbu ‘طوري’ veya ‘طواني’ şeklinde gelir. Tûr-i Sînâ ise Şam’da bulunan bir dağdır ve bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de ‘وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ’/Tûr-i Sînâ’dan çıkan ağaç’ şeklinde geçmektedir.² Sînâ kelimesinin, dağda bulunan taşların adı veya mekânın ismi ya da orada yaşayan bir güvercin türünün adı olduğu söylenmiştir. Şâz bir görüş olmakla birlikte, ‘طران’ denilen bir dağa nispetle böyle bir kullanımın olduğu da ileri sürülmüştür.³ Kelimenin Bâbil dilinde ay tanrısının adı olan ‘Sin’ sözcüğünden geldiği fikri kabul görmekle beraber, dağın bulunduğu bölgenin Mısır sınırındaki Sin/Sun adlı kasabadan veya ‘yanan çalılık’ anlamındaki İbrânîce ‘seneh’ kelimesinden geldiği şeklindeki görüşler de mevcuttur.⁴

Tefsir kaynaklarında, ‘tûr’ kelimesinin lügat anlamına dair farklı görüşler yer almakta olup Beyzâvî (v. 685/1286), yukarıda da ifade edildiği üzere, tûr sözcüğünün Süryânîce’de dağ anlamında kullanıldığını, bir diğer anlamının ise madde âleminden mâna âlemine veya gayb âleminden şehâdet âlemine uçan şeye delâlet ettiğini ifade etmiştir.⁵ Tûr kelimesinin mutlak mânada dağ anlamını ifade etmediğini söyleyen İbn Kesîr (v. 774/1373) ise, üzerinde ağaç bulunan dağ için ‘tûr’ isminin kullanıldığını ifade etmektedir.⁶ Nitekim Abdullah Mahmûd Şehhâte, tûr kelimesini, ‘ağaçların bulunduğu dağ’ diye tanımlamaktadır.⁷ Yine bu bağlamda *Fethu’l-beyân*’da, meyve veren ağaçların bulunduğu dağa ‘tûr’ denildiği, eğer bulunmuyorsa bu şekilde isimlendirilmeyeceği

² el-Mu’minûn 23/20.

³ İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü’l-‘Arab*, “t-v-r” md., Kâhire: Dâru’l-Me’arif 1119, IV, 2718.

⁴ Sinanoğlu, Mustafa, “Sînâ”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2019, XXXVI, 221.

⁵ Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l- ‘Arabî ts, V, 152.

⁶ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, VII, 398.

⁷ Şehhâte, ‘abdullah Mahmud, *Ehdâfû külli sûre ve makâsıdühâ fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Kâhire: el-Heyyietü’l-Mısriyyetü’l-Amme li’l-Kitâb 1980, II, 128; İbn ‘Atıyye ise bazı âlimlerin üzerinde ağaç yetişen her dağa ‘tûr’ dediği görüşünü dile getirmiştir (bkz. Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muharrerü’l-vecîz*, Dâru İbn Hazm ts, s. 1769).

görüşünde olanların mevcut olduğu belirtilmiştir.⁸ Arap dil bilgini ve müfessir Sa‘lebî (v. 427/1035) ise, âyet-i kerîmedeki lafızdan kastın Allah Teâlâ’nın Hz. Mûsâ ile konuştuğu dağ olduğunu söylemekle birlikte, genel olarak her dağın tûr olarak isimlendirildiğini ifade etmiştir.⁹ Âlûsî (v. 1270/1854) *Rûhu’l-me‘ânî*’de, tûr kelimesinin cumhûra göre Arapçada, bazılarına göre de Süryânîce’de dağlara verilen bir isim olduğu ifade edilmiştir.¹⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de ‘tûr’ kelimesi, Tûr sûresi dışında toplam yedi sûrede daha geçmektedir.¹¹ Bakara sûresinin 2/63. ve 93. âyetlerinde aynı ifadelerle ‘وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ’¹², Nisâ sûresinin 4/154. âyetinde ‘وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورُ’¹³, Kasas sûresinin 28/29. âyetinde ‘فَذُ’¹⁴, Tâhâ sûresinin 20/80. âyetinde ‘وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ’¹⁵, 46. âyetinde ‘آتَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ’¹⁶, Meryem sûresinin 19/52. âyetinde ‘وَنَادَيْنَاهُ مِنْ’¹⁷, Mü’minûn sûresinin 23/20. âyetinde ‘وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورٍ’¹⁸, Tîn sûresinin 95/2. âyetinde ise ‘وَطُورٍ سِينِينَ’¹⁹ şeklinde gelmiştir. Görüldüğü üzere, dağ anlamına gelen tûr kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de Sînâ lafzıyla birlikte Tûr-i Seynâ¹² ve Tûr-i Sinîn¹³ şeklinde olmak üzere iki yerde geçmektedir. Bununla birlikte ‘tûr’ lafzı tamlama olmadan, kelime olarak kullanıldığında¹⁴ Sînâ dağını tanımlamaktadır.¹⁵ Diğer sûrelerden farklı olarak iki sûrede dağa yemin edilmiştir¹⁶ ve bu yemin, bazı müfessirlere göre Allah kelâmının dağa inmesi, Hz. Mûsâ’ya (a.s.) bu şerefli dağda levhâların verilmesi gibi ilâhî nur ve tecellilere mazhar olması, bunun bir sonucu olarak da dağlar

⁸ Han, Sıddık Hasan, *Fethu’l-beyân fî mekâsıdı’l-Kur’ân*, Beyrut: el-Mektebetü’l- ‘Asriyye 1412/1992, XIII, 217.

⁹ Sa‘lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-, *el-Keşf ve’l-beyân*, Beyrut-Lübân: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l- ‘arabî 1422/2002, IX, 123; Bazı lügat âlimlerine göre, bütün dağlara ‘tûr’ denilmektedir. Âyette geçen tûr kelimesi de cins isim olup, sanki burada Allah Te‘âlâ dağların hepsine yemin etmiştir (bkz. İbn ‘Atıyye, *Muharrerü’l-vecîz*, s. 1769).

¹⁰ Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, XXVII, 26.

¹¹ Abdülbâkî, Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısrî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, altıncı baskı, Beyrut-Lübân: Dârü’l-Ma‘rife 1429/2008, s. 656.

¹² el-Mu‘minûn 23/20.

¹³ et-Tîn 95/2.

¹⁴ et-Tûr 52/1.

¹⁵ Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, s. 656.

¹⁶ et-Tîn 95/2, et-Tûr 52/1.

arasında şerefli bir yer edinmesi sebebiyledir.¹⁷ Diğer sûrelerde ise bu kelime, Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya (a.s.) dağın sağ tarafından seslendiğinden¹⁸, İsrailoğulları'ndan söz almak için dağ üzerlerine kaldırıldığından¹⁹ bahsederken ve burada yetişen ağaç methedilirken zikredilmiştir.²⁰

Birçok tefsirde, Tûr sûresinde bulunan Tûr lafzından maksadın Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ (a.s.) ile konuştuğu dağ²¹ olduğu hususunda genel bir kabul olmasıyla²² birlikte, dağın ismi ve nerede bulunduğu konusunda farklı görüşler aktarılmıştır. Dağın isminin, orijinal adı İbrânîce “kuruluk, kuraklık” anlamında kullanılan ve hrb/v kökünden gelen Horeb/v kelimesi olduğu ve Tanrı'nın bu yerde yanan çalılıkta Hz. Mûsâ'ya görünmesinden sonra Sînâ adını aldığı görüşüyle beraber, Tanrı'nın dağı, ‘Başan, Gavnunim, Horev ve Sînâ’ gibi isimlerinin de bulunduğu belirtilmiştir.²³ Ayrıca Medyen’de bulunan Zübeyr adında bir dağ olduğunu²⁴ söyleyenler olduğu gibi Medyen’de yer aldığını ifade edip²⁵, Tûr-i Sînîn şeklinde isimlendirildiğini ifade eden de mevcuttur.²⁶ Bununla birlikte İbn Âşûr (1879/1973) Allah Teâlâ'nın Hz Mûsâ ile konuştuğu dağın, Arapçada karşılığı Zübeyr olan, Horeb (حوريب) isminde bir dağ olduğunu ve muhtemelen bu dağın, Tûr dağının yanında bulunduğunu söylemektedir. Bu görüşünü ise Kasas 28/29. âyette geçen ‘آتَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ/Tûr tarafında bir ateş gör’ ve Bakara

¹⁷ Sâbûnî, Muhammed Ali es-, *Safvetü't-tefâsîr*, dördüncü baskı, Beyrut: Dârü'l-Kur'âni'l-Kerîm 1402/1981, III, 262; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 37.

¹⁸ Meryem 19/52; Tâhâ 20/80; el-Kasas 28/29, 46.

¹⁹ el-Bakara 2/63; en-Nisâ 4/154.

²⁰ el-Mu'minûn 23/20.

²¹ Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut-Lübân: Dârü'l-Kütübî'l- 'ilmiyye 1415/1994, IV, 183; Nesefî, Ebü'l-Berekât en-, *Tefsîrû'n-Nesefî/ Medârikü't-tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, (nşr. Yusuf Ali Bedîvî), Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib 1419/1998, III, 382; Mahallî, Celâleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-, ve Süyutî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebubekir es-, *Tefsîrû'l-imâmeynî'l-celâleyn*, Dâru İbn Kesîr ts, s. 524; Şinkîtî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir eş-, *Edvâ'ü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dârü'l- 'alemi'l-fevâid, ts, VII, 725; Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîrû'l-vecîz 'ala hâmişi'l-Kur'âni'l- 'azîm ve me'a esbâbi'n-nüzûl ve kava'idü't-tertîl*, Dımeşk-Suriye: Dârü'l-fikr ts, s. 524

²² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 37; Şehhâte, *Ehdâfî külli sûre ve mekâsîdühâ*, II, 128.

²³ Sinanoğlu, “Sînâ”, *DİA*, XXXVI, 222.

²⁴ Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî, *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l- 'azîz*, Dımeşk-Beyrut: Dârü'l-kalem/ ed-Dârü's-Şâmiyye 1415/1995, II, 1033; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, IX, 123.

²⁵ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, III, 382.

²⁶ Beyzâvî, *Envârü't- tenzîl*, V, 152.

2/63 ve 93. âyetle geçen ‘وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ’ Tur’u üzerinize kaldırdık’ ifadeleriyle desteklemiştir.²⁷ Horeb/v kelimesi *Ahd-i Afîk*’te de Sînâ dağı için ‘Tanrı’nın Horeb’deki dağı’ şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, Sînâ ve Horeb isimlerinin tek bir dağ için kullanıldığı düşüncesiyle beraber, iki farklı dağ oldukları veya aynı sırada iki tepe olup, birincisinin bölgeyi, ikincisinin tepeyi tanımladığı şeklinde farklı görüşlerde mevcuttur.²⁸ Âyet-i Kerîme’de geçen Tûr kelimesinin cins isim olduğu ve belirli bir dağın kastedilmeği, aynı zamanda Şam’da bulunan dağın Tûr olduğu ve Tûr-i Sînâ diye adlandırıldığı da ifade edilmiştir.²⁹ Âlûsî (v. 1270/1854) de eserinde, Ebu Hayyân’ın Tîn sûresinin tefsirinde bu dağ ile ilgili, Şam’da bulunduğu, adının da Tûr-i Sînâ olduğu konusunda ihtilaf olmadığı düşüncesine yer vermiştir.³⁰ Bunun yanı sıra Sa‘lebî (v. 427/1035) ise, Mukâtil b. Hayyân’ın üzerlerinde incir ve zeytin yetiştiği için Tûr-i Tînâ ve Tûr-i Zeytûn olmak üzere iki tûr olduğu görüşüne yer vermiştir.³¹ İbn Âşûr (1879/1973), âyet-i kerîmede geçen tûr kelimesinin zikredilmesiyle, Hz. Mûsâ’ya Tûr-i Sînâ adlı dağda verilen ve *Tevrat* şeri’atinin usûllerini kapsayan levhalara bir gönderme olduğunu zikretmektedir. Ona göre, levhalar bu dağ ile bilinmektedir. Dolayısıyla bu sûreye *Tevrat*’ta bulunan, sonradan Arapçalaşmış yani mu‘arreb kelime olan tûr adı verilmiştir.³²

İbn Âşûr (1879-1973) eserinde, sûre adının selef âlimlerince, Tûr kelimesinden önce vav harfî olmaksızın ‘Sûretu’t-Tûr’ olarak isimlendirildiğini ifade etmiş ve bu düşünceye, İmâm Mâlik’in (v. 179/795) *el-Muvatta*’ eserinde “Câmi‘u’t-tavâf” da geçen Mâlik’in Ümmü Seleme’den (r.anhâ) naklettiği, Ümmü Seleme’nin (r.anhâ) “Resûlüllâh Kâbe’nin yanında وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ”u okurken tâvaf ettim”³³ hadisini delil göstermiştir. Aynı şekilde İbn Âşûr (1879/1973), İmâm Bûhârî’nin (v. 256/870) *Sahîhu’l-Buhârî* diye

²⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXVII, 37.

²⁸ Sinanoğlu, “Sînâ”, *DİA*, XXXVI, 221.

²⁹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân, *Tefsîrû’l-bahrû’l-muhîd*, (nşr. Âdil Ahmet el-Mersûd ve dğr.), Beyrut-Lübnan: Dârü’l-Kütübî’l-‘ilmiyye 1413/199, VIII, 143.

³⁰ Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, XXVII, 26.

³¹ Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, IX, 123.

³² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXVII, 37.

³³ İmâm Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta*, Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmiyye 1417/1997, “Hac”, 40 (hadis no: 1084).

meşhur *el-Câmi 'u's-sahîh* eserinde “Kitabu't-Tefsîr” de gelen ve Cubeyr b. Mut'im'den (r.a.) rivâyet edilen hadiste³⁴ ‘بِالطُّورِ’ şeklinde ve İmâm Mâlik'in *el-Muvatta'*nda “Akşam Namazında Kıraat” bölümünde yer alan, Cubeyr b. Mut'im'den (r.a.) naklettiği “Allah Rasûlû'nün akşam namazında Tûr'u okuduğunu işittim” hadisinde de vav harfi olmaksızın geldiğini söyleyerek görüşünü desteklemiştir.³⁵ Bununla birlikte sûrenin ‘ve't-tûr sûresi’ olarak isimlendirildiği de bildirilmiştir.³⁶

III. SÛRENİN ÂYET, KELİME VE HARF SAYISI

Lügâtte alâmet, işâret, cemaat anlamlarına gelen âyet kelimesinin ıstılah mânası, Kur'ân-ı Kerîm'de sûrelerde bulunan, başı ve sonu belli olup, gerek takdîri gerek tam cümlelerden oluşan kelimeler manzûmesidir.³⁷ Aslı ‘اُيُتِ’ olan bu kelimenin cemisi, ‘الْآيَةُ’ şekillerinde gelmekte olup,³⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de delil,³⁹ ibret,⁴⁰ mucize⁴¹ gibi anlamlarda da kullanılmakta ve türevleriyle birlikte pek çok yerde geçmektedir.⁴²

Kur'ân-ı Kerîm'deki âyet tertîbinin tevkîfî (vahye dayalı) olduğu ve Allah Rasûlû'nün (s.a.v.) emri ile sûrelere yerleştirildiği konusunda âlimler ittifak etmişlerse

³⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-, *Sahîhü'l-Buhârî*, Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr 2002/1423, “Tefsîr”, 52/1 (hadis no: 4853/4854), “Salât”, 78 (hadis no: 464), “Hac”, 64 (hadis no: 1619), 74 (hadis no: 1633); Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l- 'ilmiyye 1991/1412, “Hac”, 42 (hadis no: 258/1276); Ebû Dâvud, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebî Dâvud*, (nşr. Şuayb el-Ernûd ve dğr.) Dimeşk-Hicaz: Dârü'r-Risaleti'l- 'âlemiyye 1430/ 2009, “Menâsik”, 48 (hadis no: 1882); İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, (nşr. Beşşar Ma'ruf), Beyrût: Dârü'l-Cîl, 1418/1998 “Menâsik”, 34 (hadis no: 2961).

³⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 37; ayrıca bkz. Abdülkâdir, Cum'a Ali, *Me'âlimü süveri'l-Kur'ânîl-Kerîm ve ittihâfâtu dülerihi*, ikinci baskı, 1428/2007, II, 176.

³⁶ Topaloğlu, Bekir, “Tûr Sûresi”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2012, XLI, 404.

³⁷ Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-, *el-İtkân fî 'ulûm'il-Kur'ân*, (nşr. Ahmet b. Ali), Kahire: Dârü'l-Hadîs 1427/2006, s.203; Diğer tanımlar için bkz. Yavuz, Yunus Şevki ve Çetin, Abdurrahman, “Âyet”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1991, IV, 242; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara: TDV 2014, s.55.

³⁸ Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-, *es-Sihâh/ Tâcu'l-luga ve sıhâhü'l-'arabiyye*, (nşr. Ahmed Abdulgafûr Attâr), ikinci baskı, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-melâyîn 1979/1399, VII, 2275-2276.

³⁹ er-Rûm 30/22.

⁴⁰ Hûd 11/103.

⁴¹ el-Bakara 2/11.

⁴² Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 24-32.

de,⁴³ mevcut âyet sayısı hakkında fikir birliği sağlanamamış ve bu konuda Medîne, Mekke, Şam, Basra, Kûfe ekolleri tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür.⁴⁴ Bu minvâlde, Tûr sûresinin 49 âyet olduğu konusunda âlimler arasında görüş çokluğu olmakla birlikte, 47 ve 48 âyetten ibâret olduğunu savunanlar da mevcuttur. Buna göre, Hicâz (Mekke-Medîne) ekolü, 'وَالطُّورِ' /Tûr'a yemin olsun⁴⁵ ve 'يَوْمَ يُدْعَوْنَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًا' /O gün itile kakıla cehennem ateşine atılırlar⁴⁶ âyetlerini, âyet olarak saymayarak, bu sûrenin toplam âyet sayısının 47 olduğunu ileri sürmüşlerdir. Basra ekolü ise, 'وَالطُّورِ' u bir âyet kabul etmekle birlikte, 'يَوْمَ يُدْعَوْنَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًا' yı kabul etmeyerek, âyet sayını 48 olarak belirlemişlerdir. Kûfe ve Şam (Irak) ekolleri ise hem 'وَالطُّورِ' hem 'يَوْمَ يُدْعَوْنَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًا' yı âyet sayarak mevcut âyet sayısının 49 olduğunu söylemişlerdir.⁴⁷

Kur'ân-ı Kerîm'in âyet sayısı konusunda olduğu gibi kelime ve harf sayısında da ihtilâf mevcut olup, bu konuda selef âlimleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.⁴⁸ Bu bağlamda, kaynaklar Tur sûresinin kelime sayısının 312 olduğunu gösterde de, harf sayısı konusunda farklı görüşler bulunmakta olup, *el-Beyân* adlı eserde harf sayısının 1000,⁴⁹

⁴³ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 193; Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî ez-, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, (nşr. Ebi'l-Fazl ed-Dimyâdi), Kâhire: Dârü'l-Hadis 1427/2006, s. 246; Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Atik, M. Kemal, "Âyet ve Sûrelerin Tevkîfiliği Meselesi", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:6, Kayseri 1989, s. 201-209.

⁴⁴ Endelüsî, Ebî Amr ed-Dânî el-, *el-Beyân fî- 'addi âyi'l-Kur'ân*, ikinci baskı, (nşr. Gânim Kattûrî el-Hamd), Kuveyt: Merkezi'l-Mahtûtâtî ve't-Türâs ve'l-Vesâik 1414/1994, s.79-82. Medine ekolünün birinci sayımına göre Kur'ân âyetlerinin sayısı 6217 dir. Aynı zamanda bu sayı Kûfe ekolünün Medîne ekolünden rivâyet ettiği sayıdır. Medîne ekolünün ikinci sayımına göre ise, âyetlerin toplam sayısı 6214 dür. Mekke ekolünün ise toplam âyet sayısının 6219 olduğunu söylediği görülmekle birlikte Ubeyy b. Kabb'ın görüşüne göre bu sayının 6210, İbn Abbas'tan gelen rivâyete göre ise 6216 olduğu söylenmiştir. Kûfe ekolü, âyet sayısının 6236 olduğunu söylemiş ve bu görüşü Süleym ve Kesâî'nin Hz. Ali'ye (r.a) nisbet ettikleri rivayete dayandırmıştır. Basra ekolüne göre ise bu sayı 6204, Şam ekolüne göre ise 6226 dır.

⁴⁵ et-Tûr 52/1.

⁴⁶ et-Tûr 52/13.

⁴⁷ Muhammed b. Akîl el-magribî, Ebi'l-Kasım Yusuf b. Ali b. Cebbâre İbn Muhammed b. Akîl el-Hezlî el-, *el-Kâmil fî 'l-kırââtî 'l-'aşr ve 'l-erba'îne 'z-zâide 'aleyha*, (nşr. Cemâl b. es-Seyyid b. Rufâ'î eş-Şâyib), birinci baskı, Müessesetü Semâ 2007/1428, s. 125; İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Fünûnü 'l-efnân fî 'uyûni 'ulûmi'l-Kur'ân*, (nşr. Hasan Dıyaüddin İtr), birinci baskı, Beyrut-Lübnan: Dârü'l-beşâiri'l-islâmiyye 1987/1408, s. 309; Bennâ, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-, *İthâfû fî 'l-beşer fî 'l-kırââtî 'l-erba 'ati 'aşar*, birinci baskı, Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1419/1998, s. 518; Abdülfettah el-Kâdî, Abdülfettah b. Abdî'l-ginâ, *el-Ferâidü 'l-hisân fî 'addi âyi'l-Kur'ân*, Medine: Mektebetü't-dâr 1404, s. 61.

⁴⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ebî Amr el-Endelüsî, *el-Beyân*, s. 73-78

⁴⁹ Ebî Amr el-Endelüsî, *el-Beyân*, s. 73-78.

Kalâidü'l-mercân'da 1405,⁵⁰ *Me'alimü süveri'l-Kur'an*'da ise 1500 olduğuna dair bilgiler yer almaktadır.⁵¹

IV. SÛRENİN TERTÎBİ, NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Kur'an ilimlerinin ele alındığı usûl eserlerinde yer verilen; sûrelerin tertîbi, âyet/sûrelerin Mekkî-Medenîliği⁵² ve nüzûl zamanı gibi konular, Kur'an-ı Kerîm'in indiği toplumu anlama ve bunun bir neticesi olarak da âyetlerden kastedilen mânalara vukûfiyet noktasında büyük önem taşımaktadır.

Kur'an-ı Kerîm'in nüzûl sürecinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.), âyetlerin okunup, ezberlenmesine⁵³ önem verdiği gibi, aynı zamanda yazılmasına da önem verdiği nakledilmiştir.⁵⁴ Bununla birlikte kaynaklarda, vahyin ne zaman sona ereceğinin bilinmeyişi sebebiyle, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Kur'an-ı Kerîm'in mushaf hâline getirilmediği,⁵⁵ ancak vefatından sonra bazı sebeplerden⁵⁶ dolayı Hz. Ebû Bekr (r.a.) döneminde cem edildiği⁵⁷ bildirilmiştir. Coğrafi sınırların genişlediği Hz. Osman (r.a.) döneminde ise, Kur'an eğitimi için farklı beldelere giden sahâbîlerin Hz. Peygamber'in verdiği yedi harf⁵⁸ ruhsatını kullanmaları ve özel mushaflarına tefsîr

⁵⁰ Kermî, Zeynüddîn Mer'î b. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ebî Bekr el-, *Kalâidü'l-mercân fi'n-nâsihi ve'l-mensûhi mine'l-Kur'an*, (nşr. Sâmî 'Ata Hasan), birinci baskı, Kuveyt: Garas li'n-Neşr 2008/1429, s.259.

⁵¹ Cum'a Ali Abdülkâdir, *Me'alimu süveri'l-Kur'an*, s.175.

⁵² Yavuz ve Çetin, "Âyet", *DİA*, IV, 243; Birişik, Abdülhamit, "Sûre", *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1991, XXXVII, 538.

⁵³ Buhârî, "Fedâilu'l-Kur'an", 21 (hadis no: 5027).

⁵⁴ Buhârî, "Tefsîr", 52/18 (hadis no: 4592); Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-, *es-Süneni's-sıgarî li'n-Nesâî*, (nşr. Abdülfettah Ebû Gudde), Halep: Mektebetü'l-Matbûgâti'l-İslâmiyye 1406/1986, "Cihâd", 4 (hadis no: 3101); Tirmîzi, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-, *Süneni't-Tirmîzi*, (nşr. Ahmet Muhammed Şâkir, Muhammed Fuat Abdülbâkî), Mısır: Şirket-ü Mektebe 1395/1975, "Tefsîru'l-Kur'an", 5 (hadis no: 242); farklı hadis için bkz. Müslim, "Zühd ve'r-Rekâik", 16 (hadis no: 76). Fuat Abdülbâkî, Mısır: Şirket-ü Mektebe 1395/1975, "Tefsîru'l-Kur'an", 5 (hadis no: 242); farklı hadis için bkz. Müslim, "Zühd ve'r-Rekâik", 16 (hadis no: 76).

⁵⁵ Kur'an'ın Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde mushaf hâline getirilmeme sebepleri için bkz. Zürcânî, Muhammed Abdülazîm ez-, *Menâhilü'l-'irfân fi'ulum'il-Kur'an*, (nşr. Ahmet b. Ali), Kahire: Dârü'l-Hadîs 1422/2001, I, 210-211.

⁵⁶ Kur'an-ı Kerîm'in cemedilme sebepleri için bkz. Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2011, s. 85-86.

⁵⁷ Buhârî, "Fedâilu'l-Kur'an", 3 (hadis no: 4986).

⁵⁸ Kur'an-ı Kerîm'in indirildiği yedi lehçe diye tanımlanan yedi harf, kolaylık ilkesinin belirtisi olup, ihtilâf ve tenâkuza sebep olmaksızın Kur'an kıraatindeki çeşitliliği ifade etmektedir. Bkz. Çetin,

kabilinden kelimeler ilâve etmeleri sebebiyle kıraat farklılıkları meydana gelmiş ve bu durum insanlar arasında ihtilâfa sebebiyet vererek, tartışmalar tehlikeli bir boyuta ulaşmıştır.⁵⁹ Hz. Osman (r.a.) söz konusu karışıklığa son vermek üzere, Hz. Hafsa'da (r.anhâ) bulunan mushafı esas almak suretiyle Kur'ân istinsâhını gerçekleştirmiş ve diğer özel mushafların yakılmasını emretmiş ise de,⁶⁰ bu emre uymayıp mushaflarını yakmayan sahâbîlerin varlığına dikkat çekilmiştir.⁶¹

Şahsî mushafların istinsâhı sürecinde, Tûr sûresinin tertibi de diğer sûrelerde görüldüğü üzere farklılıklar arz etmektedir. Nitekim mushaf tertibine göre düzenlenen Hz. Osman ve Abdullâh b. Mes'ûd'un *Mushaf*'ları ile nüzûl tertibine göre düzenlenen İbn Abbâs, Ca'fer es-Sâdık ve yine Hz. Osman'ın *Mushaf*'larında Tûr sûresi farklı şekillerde sıralanmıştır.

Her iki tertîb de şu şekildedir:

et-Tûr sûresinin,	Hz. Osman <i>Mushaf</i> 'ına göre,	Abdullâh b. Mes'ûd <i>Mushaf</i> 'ına göre,	İbn Abbâs <i>Mushaf</i> 'ına göre,	Ca'fer es-Sâdık <i>Mushaf</i> 'ına göre,
Tertîbi;	52. sırada yer almaktadır.	64. sırada yer almaktadır.		
Nüzûl sırasına göre tertîbi;	76. sırada yer almaktadır.		73. sırada yer almaktadır.	75. sırada yer almaktadır. ⁶²

Sûrelerin mevcut mushaf tertîbi konusunda ulemâdan üç farklı görüş zikrolunmuştur. İmâm Mâlik, Kadı Ebu Bekir el-Bâkillânî, İbn Fâris gibi âlimler, bir önceki paragrafta da işaret edildiği üzere sahâbîlerdeki mushaf tertîbinin farklı olmasını ve Mısırlı âlim Zürrânî'nin (v. 1367/1948) de eserinde yer verdiği rivâyeti⁶³ delil

Abdurrahman, "Kur'an-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf", *İslâmî Araştırmalar*, cilt: I, sayı:3, Ocak 1987, s. 86.

⁵⁹ Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 96.

⁶⁰ Tuğral, Rahim, "Kur'an'ın Cem'i ve İstinsahında Üç Önemli Nokta", *Diyanet İlmi Dergi*, cilt:26, sayı:1, 1990, s. 101.

⁶¹ Maşalı, Mehmet Emin, "Mushaf", *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2006, XXXI, 244.

⁶² Tûr sûresinin mushaflara göre tertibi İsmail Cerrahoğlu'nun *Tefsîr Usûlü* kitabından faydalanılarak tablo şeklinde gösterilmiştir. Tüm sûreler için bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 79-88; İlgili eserde Ubeyy b. Ka'b'ın mushaf tertîbi de verilmiştir. Ancak Tûr sûresinin sıralaması verilmediği için burada yer verilmemiştir.

⁶³ İlgili rivâyet için bkz. Zürrânî, *Menâhilü'l-İrfân*, I, 298.

göstererek sûre tertîbinin sahâbe içtihadına⁶⁴ dayalı olduğunu savunmuşlardır.⁶⁵ Sûre tertîbinin tevkîfî (vahiyle tespit edilmiş) olduğunu savunanlara göre ise, sahâbenin Hz. Osman (r.a.) döneminde istinsah edilen mushafa karşı çıkmaması ve Ebu Dâvûd'un (v. 275/889) *es-Sünen*'inde Huzeyfe es-Sekafî'den naklettiği hadis,⁶⁶ sûrelerin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emri ile yerlerine konulduğuna delâlet etmektedir.⁶⁷ Sûre tertîbinin kısmen içtihadî kısmen tevkîfî olduğunu savunanlar ise, hem tevkîfiliğe hem de içtihâda delâlet eden rivâyetleri delil göstererek, bazı sûrelerin tertibinin bizzat Hz. Peygamber tarafından yapıldığını, bazılarının ise sahâbe içtihadına göre yapıldığını belirtmişlerdir.⁶⁸

Kutsal metinlerin gereğince anlaşılabilmesi için indikleri toplumun sosyal, kültürel, dinî ortam ve şartlarının bilinmesi ve o dönemde yaşayan insanların zihin dünyasının doğru bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Mekkî-Medenî ilmi de, Kur'ân-ı Kerîm'in nâzil olduğu çevre ile ilgili bilgi vermekte, tarihî gerçekliklere ışık tutarak, ilâhî vahyin daha iyi fehmedilmesine yardımcı olmaktadır.⁶⁹ Bununla birlikte Süyûtî (v. 911/1505) *İtkân*'da Mekkî-Medenî ilmi ile hangi âyetlerin Mekke döneminde, hangilerinin Medine döneminde indiğinin bilinmesinin, nâsîh ve mensûh âyetlerin ayırt edilmesine fayda sağlayacağını belirtmiştir.⁷⁰

⁶⁴ Süyûtî eserinde âlimlerin çoğunun bu görüşte olduğu belirtmiş. Kendisinin de tertîbin tevkîfî olduğu görüşüne iştirak ettiğini ifade etmiştir (bkz. *el-İtkân*, s. 199-200).

⁶⁵ Sahâbîlerin kendi *Mushaf* larını bırakıp, *İmam Mushaf* 'a tâbî olmalarının sûre tertibi konusunda icmâ üzere olduklarını gösterdiği, ayrıca tilâvete yönelik olmayıp, bilgi ve te'vil içeren sahâbe mushafalarının farklı olmasının bu tertibin içtihadî olduğu anlamına gelmeyeceği ifade edilmiştir (bkz. Atik, M. Kemal, "Âyet ve Sûrelerin Tevkîfiliği Meselesi", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:6, Kayseri 1989, s. 217-218).

⁶⁶ Ebû Dâvûd, "Salât", 326 (hadis no: 1393).

⁶⁷ Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, I, 297-301.

⁶⁸ Zürkânî eserinde âlimlerin çoğunun bu görüşte olduğunu ve bazı rivâyetlerin tevkîfiliğe delâlet ederken bazılarının içtihada delâlet ettiğini ileri sürerek en isabetli görüşün de bu olduğunu savunmuştur (bkz. *Menâhilü'l-'irfân*, I, 300).

⁶⁹ Görener, İbrahim, "Hz. Peygamber ve sosyal gerçeklik", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, cilt:15, sayı: 4, 2002, s. 513.

⁷⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 48. Ayrıca bkz. İbn Akîle, Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd b. Akîle el-Mekkî, *ez-Ziyâde ve'l-ihsân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Merkezi'l-Buhûs ve'd-Dirâsat 1427/2006, I, 204. Bazı usûl eserleri, Mekkî-Medenî ilminin nâsîh ve mensûhun birbirinden ayırt edilmesi konusunda faydasının olmasına değinmekle birlikte, Kur'ân'ın tahriften uzak olduğu konusunda îtimat sağladığı ve teşrî' tarihin hikmetini anlamaya yardımcı olduğunu da söylemiştir (bkz. Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân*, I, 167; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 60).

Âyet/sûrelerin Mekkî-Medenî ilmine göre ayrımı konusunda mekân, muhatap, zaman unsurları ele alınarak üç farklı görüş zikredilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in indiği yer esas alınarak Mekke'de inen âyetlere Mekkî âyet, Medine'de inen âyetlere ise medenî âyet denilmiştir. Ancak zikredilen yerlerin dışında nâzil olan âyetler bu kıstasın dışında kalacağından böyle bir tasnif kapsayıcı görülmemektedir. Muhatap unsurunun ele alındığı görüşe göre ise, âyetlerin hitap şekilleri dikkate alınarak tasnif yapılmış, Mekkelilere hitâp eden âyetler Mekkî, Medinelilere hitap eden âyetler Medenî olarak nitelendirilmiştir. Kur'ân'da bu şekilde hitâplarla başlamayan âyet ve sûreler mevcut olduğundan bu tasnif de yeterli olmamaktadır. En meşhur, kapsayıcı ve yaygın görüşe göre ise, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'den Medîne'ye hicreti ölçüt alınmış, hicretten önce nâzil olan âyet ve sûreler Mekkî, sonra nâzil olan olanlar ise Medenî kabul edilmiştir.⁷¹

Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki insanlar vahyin nerede, ne zaman, hangi sebepler üzerine nâzil olduğuna şahit oldukları ve Mekkî-Medenî konusunda herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duymadıklarından, bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.v.) herhangi bir rivâyetin gelmediği dolayısıyla Mekkî-Medenî âyet ve sûreleri bilmenin, sahâbe ile tâbiûndan gelen rivâyetlere bağlı olduğu ilgili eserlerde belirtilmiştir.⁷² İmâm Bûhârî'nin (v 256/870) *Sahîhü'l-Buhârî* diye meşhur *el-Câmi'u's-sahîh* eserindeki "Kitâbu fedâilu'l-Kur'ân" da Abdullâh İbn Mes'ud'un "Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın Kitabı'nda bulunan her sûrenin nerede indiğini ve her âyetin kimin hakkında indiğini bilirim. Eğer Allah'ın Kitabı'nı benden daha iyi bilen ve deveyle gidilecek mesafede bulunan birinin olduğunu bilseydim, hemen deveme biner ona giderdim"⁷³ dediği hadis bu konuda delil teşkil etmektedir.⁷⁴ Âlimler Mekkî-Medenî'nin bilinmesinde "naklî-semaî yol" ve "içtihadî-kıyasî yol" olmak üzere iki ayrı yöntem belirlemişlerdir. Bunlardan naklî-semaî yol, vahyin nüzûlüne şahit olmuş sahâbeden veya nüzûlü sahâbeden işitmiş olan tâbiûndan gelen haberlere dayanır. Gelen rivâyetlere göre

⁷¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 132; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 49-50; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, I, 165-166; Birşık, "Sûre", *DİA*, XXXVII, 538; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 59-60.

⁷² Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, I, 168; Süyûtî eserinde Kâdî Ebû Bekr'in *el-İhtisâr*'da Mekkî-Medenî konusunda sahâbe ve tâbiûna mürâcaat edildiğinin, bu konuda Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bir bilginin gelmediğini söylediğini belirtmiştir. bkz. *el-İtkân*, s. 49-50.

⁷³ Buhârî, "Hac", 8 (hadis no: 502).

⁷⁴ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, I, 168.

Mekkî-Medenî ayrımı yapıldığı bu metotta, mevcut rivâyet çeşitliliği sûre veya âyetin indiği yer konusunda ihtilafa sebebiyet vermektedir.⁷⁵ İctihâdî-kıyâsî metotta ise, Mekke ve Medîne döneminin özellikleri o dönemde meydana gelen olaylar çerçevesinde değerlendirilmiş, eğer sûrede Mekke döneminin özellikleri bulunuyorsa Mekkî âyet/sûre, Medîne döneminin özellikleri bulunuyorsa Medenî âyet/sûre denilmiştir.⁷⁶ Naklî-semâî yöntem bağlamında, İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'ında yer verdiği ve senedinin sağlam, râvîlerinin de meşhur ve sika olduğunu belirttiği İbn Abbâs'tan rivâyet edilen habere ve Ebû Ca'fer en-Nahhâs'ın *en-Nâsîh ve'l-mensûh* kitabında belirttiği Yûnus b. Habîb'ten nakledilen rivâyete göre, Tûr sûresinin bütün âyetlerinin hicretten önce nâzil olduğu ve sûrenin ittifakla Mekkî bir sûre olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Süyûtî'nin (v. 911/1505) *el-İtkân*'da zikrettiği üzere, Beyhâkî'nin *Delâilu'n-Nübüvve* adlı eserinde, İbn Durays'ın da *Fedâilu'l-Kur'ân*'da naklettiği rivâyetlere göre de, Tûr sûresinin Mekkî sûreler arasında bulunduğu görülmektedir.⁷⁷

Yukarıda işaret edilen içtihâdî-kıyâsî yöntem ışığında, Mekkî sûrelerde, “كَآ” lafzının bulunması, başında hecâ’ harfi bulunması (el-Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri hâric), istisnaları olması ile birlikte ‘يَا أَيُّهَا النَّاسُ’ ve ‘يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا’ lafızlarını barındırmaması⁷⁸ gibi üslûp açısından özelliklerin bulunmasıyla birlikte; kuvvetli lafızların, kısa fâsılaların, pek çok kasekle mânâyı pekiştiren özlü ibârelerin kullanımına yer verilmesi, tevhide ve sadece Allah’a ibadete dâvet, risâletin ispatı gibi konulara işaret edilmesi, kıyâmet ve dehşetinin, cehennem ve azâbının, cennet ve nimetlerinin ele alınması, aklî delil ve kevnî âyetlerle müşriklere meydan okunmasına yönelik ifadelerle yer verilmesi, müşrikler kendilerinden öncekilerin başlarına gelenlerden ibret alsın ve Hz. Peygamber’de (s.a.v.) onların eziyetlerine sabredip, kendini güvende hissetsin diye, geçmiş ümmet ve peygamberlerden haber veren kıssalara değinilmesi, toplum inşâsı için

⁷⁵ Süyûtî kitabında Ebû'l-Hasen b. el-Hassâr'ın *Kitâbu'n-Nâsîh ve'l-mensûh* adlı eserinde yirmi sûrenin ittifakla, on iki sûrenin de ihtilâfla Medine’de, geri kalanlarının da ittifakla Mekke’de nâzil olduğunu söylediğini belirtmiştir (bkz. *el-İtkân*, s. 5). Yaygın görüşe göre ise, sûrelerin seksen altısı Mekkî, yirmi sekizi Medenî’dir (bkz. Birşık, “Sûre”, *DİA*, XXXVII, 538).

⁷⁶ Kattân, Menna’ Halîl, *Mebâhis fi ‘ulûmi'l-Kur’ân*, Dımeşk-Suriye: Müessesetü’r-Risâle 1430/2009, s. 53.

⁷⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, I, 4-5.

⁷⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 61.

teşrî ve ahlâkî faziletlere yönelik genel kurallar koymaya yönelik üslûp kullanımı⁷⁹ gibi mevzuî açıdan özellikler mevcuttur. Bu bilgiler ışığında Tûr sûresi incelendiğinde, üslup açısından zikredilen niteliklerin bulunmadığı görülmekte, mevzuî açıdan ise Mekkî sûre özelliklerinin olduğu tespit edilmektedir.

Bu bağlamda, bilhassa ilk on âyette vecîz ifadelerle yer verildiği görülmekle birlikte genel olarak sûredeki ifadelerin bu şekilde kullanıldığı ve durumun önemine binâen kasemle başlayan ifadelerle çokça yer verildiği müşâhede edilmektedir.⁸⁰ *Menâhilü'l-irfân* eseriyle tanınan Mısırlı âlim Zürkânî (v. 1367/1948) Kur'ân-ı Kerîm'in Sînâ dağında (Tûr) yemin etmesi gibi; kuşluk vaktine, geceye, incire, zeytine ve daha birçok mahlûkata yemin etmesini, Mekke halkı ümmî olduğu için ancak hissedilen varlıkları idrak edebilecekleri gerekçesini sunarak, Kur'ân'ın nâzil olduğu Mekke toplumundan etkilendiği iddiasında bulunan kimselerin varlığına dikkat çekmiş ve bu iddiaları muhtelif deliller getirerek çürütmüştür. Ona göre, Mekke'deki Arapların, Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl döneminde diğer Arap kabileleri arasında anlayış noktasında en iyi konumda olmaları tarihî bir gerçekliktir ve bu kasem dolu ifadelerin içeriğinde, muhatapların anlama, zekâ, fesâhat ve beyân konusunda ileri düzeyde olduklarına tanıklık eden birtakım ince hususlar vardır. Ayrıca Kur'ân'ın Mekke dönemindeki en büyük amacı, toplumda kökleşmiş şirk inancını ortadan kaldırmak ve yerine tevhit inancını getirmek olduğu için Kur'ân, Allah Teâlâ'nın vahdaniyetine delâlet eden kâinat ve mahlûkatı gözler önüne sermeyi hedeflemiş, bu amacını gerçekleştirmek için de, en önemli ve etkileyici üsluplarından biri olan kasem ifadelerini kullanmıştır.⁸¹ Sûrede, Allah'ın azâbı ve kıyâmet alametlerinden bahseden,⁸² yalanlayanların cehenneme atılmalarını tasvir eden,⁸³ Hz. Peygamber'e yönelik tavsiyelere işaret edip,⁸⁴ Kur'ân'ın benzerini getirmelerine yönelik meydan okuma,⁸⁵ azarlayan ve meneden bir üslup⁸⁶ kullanımı ve tehdit-tevhide vurgu yapan

⁷⁹ Yargıcı, Atilla, "Mekkî ve Medenî Sûrelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XVII, 283.

⁸⁰ et-Tûr 52/1-6.

⁸¹ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, I, 187-188.

⁸² et-Tûr 52/7-9.

⁸³ et-Tûr 52/11-14.

⁸⁴ et-Tûr 52/29-31.

⁸⁵ et-Tûr 52/34.

⁸⁶ et-Tûr 52/35-40.

cümlelere yer verilmesi,⁸⁷ Allah Resûlü'ne (s.a.v.) sabır tavsiyesi ve onu emîn kılmaya yönelik ifadelerin kullanımı⁸⁸ gibi Mekkî sûrelerin muhteva özellikleri görülmektedir.⁸⁹

Kur'ân-ı Kerîm'e dair yapılan çalışmalarda âyet/sûrelerin iniş zamanı/tarihi dikkate alınmadığı ve bu yüzden vahyin indiği ortamın iyi bir şekilde anlaşılmadığı iddiasında bulunarak, rivâyetlerden ziyâde âyet/sûreleri üslûp ve konularına göre değerlendirip, indikleri dönem hakkında çıkarım yapmaya yönelik çalışmalar, XIX. yüzyılda Batılı müsteşrikler tarafından ortaya atılmıştır.⁹⁰ Filhakîka, vahiy dönemini anlama amacı taşımayıp, Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından meydana getirildiği iddiasını ispatlamaya çalışan bu kronolojik tefsir çalışmalarını,⁹¹ Kur'ân'ın yetersiz görülmesine neden olacağını söyleyerek tasvip etmeyen İslâm âlimleri olduğu gibi,⁹² Kur'ân'ın daha iyi anlaşılacağını düşünerek, özellikle son dönemde bu alanda eser verenler de olmuştur.⁹³ Sûrelerin dönemlere göre tasnif edildiği tefsirlerden biri olan *Tefhîmu'l-Kur'ân*'da Mevdûdî (v. 1979), her sûrenin başında 'nüzûl zamanı' adıyla bir başlık açmış ve o sûreleri rivâyetler çerçevesinde değerlendirip, sûre muhtevalarını ele alarak tarihî bilgilere yer vermiştir.⁹⁴ Bu bağlamda Pakistanlı âlim Mevdûdî, et-Tûr sûresini ikinci dönem olarak isimlendirdiği ve peygamberliğin dördüncü ve beşinci yılına tekâbül eden, İslâm'a davetin açıktan yapıldığı ve işkencelerin başladığı dönemde nâzil olan sûreler arasında zikretmektedir. Câbirî ise, istisnaları olmakla birlikte sûreleri klâsik tertibine göre ele aldığı *Fehmû'l-Kur'ân*'da, et-Tûr sûresini altıncı aşama olarak

⁸⁷ et-Tûr 52/42-43.

⁸⁸ et-Tûr 52/48-49.

⁸⁹ Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, s. 656.

⁹⁰ Gözeler, Esra, "Kur'ân Ayetlerinin Tarihlendirilmesine Batılı Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51:1, 2010, s. 323; Kurt, Yaşar, "Kur'ân'ın Nüzûl Süreci ve Nüzûl Sırasını Esas Alan Tefsir Üzerine", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:33, 2012, s. 36.

⁹¹ Batı'da sûrelerin nüzûl tertibine yönelik yapılan çalışmalar için bkz. Çonkor, Burhan, *Boykotun Bitiminden Hicrete Kadar Olan Dönemde İnen Sûrelerin Tahlili*, Danışman: Prof. Dr. Halis Albayrak, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2015, s. 56-57.

⁹² Sipahioğlu, Abdülvahid Yakub, *Boykot Döneminde Nazil Olan Surelerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*, Danışman: Prof. Dr. Halis Albayrak, Yayınlanmış Yüksek Lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2014, s. 16.

⁹³ İslâm dünyasında sûrelerin dönemlere göre tasnifine yer veren çalışmalara dair ayrıntılı bilgi için bkz. Çonkor, Burhan, "Surelerin Belirli Dönemlere ve Olaylara İzâfesi", *Dini Araştırmalar*, cilt:19, sayı:48, Ocak-Haziran 2016, 133-146.

⁹⁴ Ahmad, Anis, "Mevdûdî", *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2004, XXIX, 435.

kaydettiği, “Muhasara sonrası kabîlelerle iletişimin sürdürülmesi ve Hicret hazırlıkları” dönemindeki sûreler arasında zikretmiş, sûrenin indirildiği ortamın peygamberliğin on ikinci ile on üçüncü senelerine denk gelen Akabe bi‘atlarının yapıldığı zamana tekâbül ettiğini söylemiştir.⁹⁵ Sa‘îdî ise, *Nazmu’l-fennî fi’l-Kur’ân*’da Tûr sûresinin İsrâ olayından sonra Hicretten de biraz önce nâzil olan Secde sûresinden sonra, Mekke döneminin ikinci yarısında nâzil olduğunu belirtmiştir.⁹⁶

V. SÛRENİN SEBEB-İ NÜZÛLÜ

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde meydana gelip, âyet veya sûrelerin nâzil olmasına neden olan hâdiseyi veya herhangi bir konuya dair Allah Resûlü’ne sorulan soruyu ifade etmek üzere kullanılan sebab-i nüzûl kavramı,⁹⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de kastedilen mânaları ilahî maksada uygun bir şekilde anlayabilme⁹⁸ noktasında büyük önem taşımaktadır.⁹⁹ Bununla birlikte, İslâm âlimleri Kur’ân’ın bütün âyetlerinin bir sebebe bağlı olarak nâzil olmadığını belirtmiş ve hatta yaygın görüşe göre, pek çoğunun sebab-i nüzûlünün olmadığını veya bilinmediğini ifade etmişlerdir.¹⁰⁰ Dolayısıyla buradan hareketle âyetleri, özel bir sebebe mebnî nâzil olanlar ve herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın inenler şeklinde ikiye ayrılmak mümkündür.¹⁰¹

Bir sebebe mebnî inen âyetlerin nüzûl sebebinin, Allah Resûlü’nden (s.a.v.) gelen haberlerden veya sahâbe vasıtasıyla intikâl eden merfû haber hükmündeki rivâyetlerden bilinebileceği belirtilmiştir.¹⁰² Nitekim Vâhidî, (v. 468/1076) *Esbâbu nüzûli’l-Kur’ân* adlı eserinde, Kur’ân âyetleriyle ilgili bir haberin nüzûl sebebi kabul edilebilmesi için,

⁹⁵ Batı’da sûrelerin nüzûl tertibine yönelik yapılan çalışmalar için bkz. Çankor, *Boykotun Bitiminden Hicrete Kadar Olan Dönemde İnen Sûrelerin Tahlili*, s. 72, 77.

⁹⁶ Sa‘îdî, *Nazmu’l-fennî fi’l-Kur’ân*, s. 296.

⁹⁷ Demirci, Muhsin, “Esbâb-ı Nüzûl”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1995, XI, 360; Diğer sebab-i nüzûl tanımları için bkz. Zürkânî, *Menâhilü’l-‘irfân*, I, 9; Kattân, *Mebâhis*, s. 71.

⁹⁸ Sebeb-i nüzûlün, âyetlerin mânasını-hikmetini anlamak ve bu hususta sebab-i nüzûl bilmeden çözülemeyecek problemleri gidermek, zâhiren hasr ifade eden âyetlerden bu tevehhümün giderilmesi, sebeb hususiliğinin değil, hükmün umumî olmasının bilinmesi gibi faydaları da zikredilmiştir (bkz. Zürkânî, *Menâhilü’l-‘irfân*, I, 97-101).

⁹⁹ Okumuş, Mesut, “Kur’an-ı Kerim’in Kronolojik Okunuşunun Muhasebesi”, *İslâmî İlimler Dergisi: I. Kur’ân Sempozyumu (14-15 Ekim 2016)*, 2007, s. 96-97.

¹⁰⁰ Demirci, “Esbâb-ı Nüzûl”, *DİA*, XI, 360.

¹⁰¹ Zürkânî, *Menâhilü’l-‘irfân*, I, 95; Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 229.

¹⁰² Pazarbaşı, Erdoğan ve Görener, İbrahim, “Esbab-ı Nüzûl”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 11, Kayseri 2001, s. 154.

sahâbe-i kirâmı kastederek, rivâyete ve nüzûl olayına tanıklık eden, sebepleri de gerektiği gibi anlayabilen kimseler tarafından nakledilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰³

Zikredilen bilgiler ışığında, bazı tefsir kitaplarında Tûr sûresinin “أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ” نَزَرَبَصُّ بِهِ رَبِّبَ الْمُنُون/Yoksa onlar: ‘O şairin biri, bekleyelim, zaman içinde helâk olur gider’ mi diyorlar” âyeti ile ilgili nüzûl sebebi olarak Mücâhid’in İbn Abbâs’dan rivâyet ettiği haberin nakledildiği görülmektedir. Bu rivâyette, Kureyşliler Allah Resûlü’nün durumu hakkında karar vermek üzere Dâru’n-Nedve’de toplandıklarında, içlerinden birinin,¹⁰⁴ “elini kolunu bağlayarak, onu hapsedin. Kendinden önceki Züheyr, Nâbiga gibi şairlerin helâk olduğu gibi, helâk olup, ölmesini bekleyin. Zira bu da onlar gibi biridir” dediğine¹⁰⁵ yer verilmiştir. Mekke döneminde Allah Resûlü’nün tebliğ görevini yerine getirmesine engel olmaya çalışan Kureyşliler, onun hakkında ne yapılabileceği konusunda değişik fikirler öne sürmüşlerse de, yukarıdaki rivâyette de geçtiği üzere, ölümün önceki şairleri alıp götürdüğü hatırlatılarak, durumun zamana bırakılması gerektiği kanaatinde karar kılmışlar, bu olay üzerine de, zikredilen âyetin nâzil olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, bahsi geçen rivâyetten de anlaşıldığı üzere, Tûr sûresi 30. âyetinin, Dâru’n-Nedve’de cereyân eden bu toplantıda söylenen sözler doğrultusunda, meydana gelen bir olay üzerine nâzil olan âyetler grubuna dâhil olduğu görülmektedir. Her ne kadar kaynaklarda zikredilen rivâyet, ilgili âyetin sebep-i nüzûlü olarak zikredilse de, sûrenin bir bütün hâlinde indiği dikkate alındığında âyetin özel bir sebebe bağlı olarak bu hadise üzerine inmediğini, söz konusu vâkıya ve benzer durumlara işaret etmek üzere inzâl buyurulduğunu düşünmenin yerinde olacağı belirtilmiştir.¹⁰⁶

¹⁰³ Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî, *Esbâbu nüzûli'l-Kur'an*, (nşr. Ahmed Sakr), birinci baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd 1389/1969, s. 5.

¹⁰⁴ Dahhâk'tan gelen rivâyete göre Abdüddâroğulları'ndan biri (Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVII, 36).

¹⁰⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 593; İbn Kesîr; *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*, VII, 405; Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-, *Lübabü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl*, Beyrut-Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-'ilmiyye, ts, I, 184; Echûrî, 'Atiyye b. 'Atiyye el-, *İrşadu'r-rahmân li-esbâbi'n-nüzûl ve'n-nâsihi ve'l-mensûhi ve'l-müteşâbihi ve tecvidi'l-Kur'an*, (nşr. Ebû'l-Fazl ed-Dimyâtî Ahmet b. Ali), birinci baskı, Beyrut-Lübnan: Dâru İbn Hazm 2009/1430, I, 664; Hamîdî, Abdülaziz b. Abdullah el-, *Tefsîru İbn Abbâs ve Merviyâtuhu fî't-tefsîr min kütübi's-sünne*, Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ'et-Türasü'l-İslâmî ts, II, 829;

¹⁰⁶ Karaman, Hayrettin ve dğr., *Kur'an Yolu/Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: DİB Yayınları 2007, V, 139.

VI. SÛRENİN MUHTEVÂSİ

Tûr sûresi, kıyâmetin mutlaka gerçekleşeceğini ve azâbın da muhakkak meydana geleceğini vurgulamak üzere; Tûr'a, ince deri üzerine yazılmış kitaba, Beytü'l-Ma'mûr'a, yükseltilmiş tavan görünümündeki semâyâ, yakılmış denize yemin etmekle başlamaktadır.¹⁰⁷ Daha sonra semânın yarılp, dağların yerinden sökülüp yürütüleceği gün, Allah Teâlâ'nın va'dini ve ilâhî gerçekleri yalanlayanların cehenneme atılacağı ifade edilerek, o günün dehşeti vurgulanmış ve inkârcıların ahirette karşı karşıya kalacakları durum belirtilmiştir.¹⁰⁸

Sonraki âyetlerde ise, takvâ sahibi müminlere dünyada işlediklerine karşılık cennetin ve hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir insanın idrak edemeyeceği, kimsenin aklından bile geçmeyen nimetlerin verileceği müjdelenmiştir. Ayrıca, takvâ ehli müminlerin kendileri gibi iman eden kendi nesillerinden kimselerle âhirette birlikte hayat sürecekleri belirtilerek, dünyada Rabbinden korkan kimselerin âhirette güven içinde olacağı, Allah korkusundan nasibini alamamış kimselerin ise korkuların en büyüğü ile karşılaşacağı haber verilmiştir.¹⁰⁹

İkinci bölümde, Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) isnat ettikleri şair, kâhin, deli gibi ifadeler kınanmış, 'Kur'ân'ı Muhammed uydurdu' şeklindeki sözlerine de, kendilerinin hiçbir zaman Kur'ân benzeri bir söz getiremeyecekleri ifade edilerek, meydan okunmuştur. Akabinde, Allah Teâlâ'nın varlığına ve kudretine dikkat çeken deliller üzerinde durulmuş, kâinatın yüce bir yaratıcısı olması gerektiği belirtilerek, müşriklere taptıklarının hiçbir şeyi yaratmaya kâdir olmadığı ifade edilmiştir. Ardından soru edatıyla başlayan etkileyici ve vurgulu cümlelerle, müşrikler ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kişiliği ile peygamberliğine dair yönelttikleri batıl iddialar kınanmıştır. Bununla birlikte, kesin ve kuvvetli delillerle nübüvvetin doğruluğuna işaret edilerek, Allah Resûlü'ne (s.a.v.) hakkında ortaya atılan asılsız iftiralara aldırış etmemesi ve kendisine emredildiği şekliyle insanları uyarıp, gerçeği tebliğ etmesi bildirilmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁷ et-Tûr 52/1-10.

¹⁰⁸ et-Tûr 52/11-16.

¹⁰⁹ et-Tûr 52/17-18.

¹¹⁰ et-Tûr 52/29-43.

Son bölümde ise, Hz. Peygamber’e (s.a.v.), müşriklerin karşılaşacakları o çetin güne kadar, kendi hallerine bırakması konusunda uyarıda bulunulmuş, böylelikle bu ihtara uymayıp küfründe ısrar eden kimselerin kıyâmet günü görecekleri azap vurgulanmıştır. Allah Resûlü’nün Rabbinin gözetiminde olduğu, Allah Teâlâ’nın vaadi gerçekleşinceye kadar O’nun hükmüne sabretmesi ve gece-gündüz hamd ve tesbih ile Allah Teâlâ’yı anması emredilerek sûre sonlandırılmıştır.¹¹¹

VII. SÛREYLE İLGİLİ RİVÂYETLER VE SÛRENİN FAZÎLETİ

Hadis ve tefsir kitapları başta olmak üzere pek çok eserde, genelde Kur’ân-ı Kerîm özelde de sûrelerle ilgili rivâyetlere yer verilerek, fâziletlerinin konu edildiği haberler müstâkil başlıklar altında incelenmiştir.¹¹² Bu minvalde, Tûr sûresiyle ilgili tespit edilen rivâyetlerden biri başta İmâm Buhârî olmak üzere diğer bazı muhaddislerin de eserlerinde yer verdiği Ümmü Seleme’nin (r.anhâ) Allah Resûlü’nün namazda Tûr sûresini okuduğunu rivâyet ettiği hadistir. Bu hadiste, Ümmü Seleme (r.anhâ) (hac sırasında) Allah Resûlüne hasta olduğunu arz etmesi üzerine O’nun (s.a.v.) da ‘İnsanların arkasından deveye binerek tavaf et’ buyurduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Ümmü Seleme (r.anhâ) tavaf ettiğini, bu esnada da Allah Resûlü’nün Kâbe’nin yanında namaz kıldığını ve ‘بِالطُّورِ’ sûresini okuduğunu zikretmiştir.¹¹³

Konuyla ilgili bir diğer rivâyet ise, Muhammed b. Cubeyr b. Mut‘im’in babasından rivâyet ettiği hadis-i şeriftir. Bu hadiste, Cubeyr b. Mut‘im (r.a.), Bedir esirleri hakkında Allah Resûlü’ne soru sormak için Medine’ye geldiğini, bu esnada Allah Resûlü’nü akşam namazında Tûr sûresini okuduğunu ve “أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ/ Yoksa onlar bir yaratan olmadan mı yaratıldılar? Veya kendi kendilerini mi yaratıyorlar?”,¹¹⁴ “أَمْ خَلَقُوا/ Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Aslında onların kesin bir inançları yoktur.”,¹¹⁵ ve “أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصِيطِرُونَ/ Yoksa Rabbinin hazineleri

¹¹¹ bkz. Topaloğlu, “Tûr Sûresi”, *DİA*, XLI, 404; Karaman ve dğr., *Kur’an Yolu*, V, 139; Sâbûnî, *Safvetü’l-tefâsîr*, III, 261; Şehhâte, *Ehdâfû külli sûre ve mekâsiduhâ*, II, 133.

¹¹² Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 201.

¹¹³ Buhârî, “Tefsir”, 52/1 (hadis no: 4853), “Salât”, 78 (hadis no: 464), “Hac”, 64 (hadis no: 1619), 74 (hadis no: 1633); Ayrıca bkz. Müslim, “Hac”, 42 (258/ 1276); Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 48 (hadis no: 1882); İbn Mâce, “Menâsik”, 34 (hadis no: 2961); İmâm Mâlik, “Hac”, 40 (hadis no: 1084).

¹¹⁴ et-Tûr 52/35.

¹¹⁵ et-Tûr 52/36.

onların yanında mı? Yahut kâinata onlar mı hâkim oldular?”¹¹⁶ âyetlerine gelince de neredeyse kalbinin uçacağını ifade etmiştir.¹¹⁷

Alkâme ve Esved’den rivâyet olunduğu üzere, İbn Mes‘ûd’a bir adam geldi ve mufassal sûreleri aynı rekâtta okuduğunu söyledi. Bunun üzerine İbn Mes‘ûd özensiz bir şekilde okumasına tepki göstererek, Allah Resûlü’nün (anlamca) birbirine benzeyen ‘Rahman ve Necm’, ‘İktarabet ve el-Hâkka’, ‘Tûr ve Zâriyât’ gibi sûreleri aynı rekâtta okuduğunu ifade ettiği hadis¹¹⁸ de Tûr sûresi ile ilgili rivâyet edildiği görülen bir diğer hadistir.

Vâsile b. Eskâ’nın (r.a.) rivâyet ettiği, Allah Resûlü’nün ‘bana *Tevrat*’ın yerine yedi uzun sûre, Zebûr’un yerine el-Mieyn, *İncil*’in yerine el-Mesânî (Fâtîha sûresi) verildi ve ben (benden önce kimseye verilmeyen) Mufassal sûrelerle üstün tutuldum’ dediği hadis ise, Tûr sûresinin faziletiyle ilgili nakledilen rivâyetlerden biridir.¹¹⁹ Cürcânî’nin *Kitâbu’l-emâlî* adlı eserinde rivâyet ettiği ‘her kim Tûr sûresini okursa Allah Teâlâ’nın o kimseyi azabından koruyup cennet nimetleriyle mükâfatlandırması hak olur’ mânasındaki hâdis de Tûr sûresinin faziletini vurgulamaktadır.¹²⁰

Tûr sûresi ve faziletine dair rivâyet edilen hadislerin yanında Tûr lafzının bulunduğu ve bu lafızla Tûr dağının kastedildiği hadislerde mevcuttur. Bu kelimenin

¹¹⁶ et-Tûr 52/37.

¹¹⁷ Buhârî, “Tefsir”, 52/1 (hadis no: 4854): Süfyân b. Uyeyne, Zührî’nin bu hadisi Cubeyr b. Mut‘im’in ‘Allah Resûlü’nün akşam namazında Tûr sûresini okuduğunu işittim’ şeklinde rivâyet ettiğini ve ‘şu âyetlere ulaşınca...’ şeklinde söylenen kısmı eklemeyi söylemiştir. Buhârî, “Ezan”, 99 (hadis no: 765), “Cihat ve Siyer”, 172 (hadis no: 3050), “Megâzi”, 12 (hadis no: 4023); Müslim, “Salât”, 35 (hadis no: 174/463); Tirmizî, “Mevâkîtu’s-salât”, 118 (hadis no: 308); İbn Mâce, “İkâmetu’s-salât ve’s-sünne fihâ”, 48/9 (hadis no: 832).

¹¹⁸ Ebû Dâvûd, “Namaz”, 324 (hadis no: 1396); Buhârî, “Ezan”, 106 (hadis no: 775), “Fedâilu’l-Kur’ân”, 6 (hadis no: 4996).

¹¹⁹ Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-, *Müsnedü Ebî Dâvûd*, (nşr. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî), birinci baskı, Mısır: Darü Hicr 1999/1419, II, 351, (hadis no: 1105); Taberânî, Ebû’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, (nşr. Hamdi b. Abdi’l-mecîd es-selefî), ikinci baskı, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye 1994/1415, XXII, 75, (hadis no: 186); Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-, *es-Süneni’s-sagîr/Sünenü’l-beyhakî’s-sugrâ*, (nşr. Abdülmu‘tî Emîn Kal‘acî), birinci baskı, Pakistan: Câmi‘atü’t-dirâsâtü’l-islâmiyye 1989/1410, I, 343, (hadis no: 962), *el-Câmi‘u li-şu‘abi’l-îmân*, (nşr. Abdül‘alî Abdülhamîd Hâmid), birinci baskı, Riyad: Mektebetü’r-reşd 2003/1423, (hadis no: 2192 ve 2255). Ayrıca bkz. Cum’a ‘Alî Abdülkâdir, *Me‘alimu süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 178.

¹²⁰ Cürcânî, Yahya b. el-Hüseyin b. İsmail b. Zeyd el-Hasenî el-, *Tertîbü’l-emâlî’l-hamîsiyye li’ş-şecerî/Kitâbu’l-emâlî*, (nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail), birinci baskı, Beyrut-Lübnan: Dârü’l-kütübi’l-‘ilmiyye 2001/1422, II, 126, (hadis no: 478); Vâhidî, *el-Vasît*, IV, 183

‘جوزي بصعقة الطور’ şeklinde geçtiği Ebû Sa‘îd’den nakledilen rivâyette, Allah Resûlü ‘kıyâmet günü insanların hepsi bayılacaklar, ilk kalkan (ayılan) ben olacağım. Ayılınca bir de ne göreyim Hz. Mûsâ (r.a.) arşın direklerinden birine tutunmuş duruyor. Benden öncemi ayıldı yoksa Tûr’daki bayılmasıyla mı cezalandırıldı bilemiyorum’ demiştir.¹²¹ Zikredilen bu hadisin benzer anlamındaki rivâyetinde ise tûr lafzı ‘أَحْسَبُ بِصَعْقَتِهِ يَوْمَ’ /Tûr günündeki bayılmasıyla mı hesap olundu’ şeklinde gelmektedir.¹²²

Tûr dağının zikrinin geçtiği bir diğer hadis ise İmâm Tirmizî’nin eserinde Deccalin özellikleri ve yapacaklarının bahsedildiği başlığı altında yer verdiği, Allah Resûlü’nün Deccalin özelliklerini, yeryüzüne geldiği zaman meydana gelecek olayları anlattığı ve ona dair bilgilerin verildiği rivâyettir. Bu hadiste Hz. Îsâ’nın (r.a.) inmesinden sonra, Deccali bulup, onu öldüreceği bildirilmiş daha sonra bu durumun Allah Teâlâ’nın takdir ettiği müddet zarfında devam edeceği sonrada Hz. Îsâ’ya (a.s.) ‘kullarımı Tûr dağına doğru götür’ diye emredeceği nakledilmiştir.

¹²¹ Buhârî, “Ehâdisu’l-enbiyâ”, 25 (hadis no: 3398); Müslim, “Fedâil”, 42 (hadis no: 162/2374).

¹²² Buhârî, “Ehâdisu’l-enbiyâ”, 31 (hadis no: 3414); Müslim, “Fedâil”, 42 (hadis no: 159/2377).

İKİNCİ BÖLÜM
TÛR SÛRESİ VE KUR'ÂN İLİMLERİ

I. NÂSİH-MENSÛH

Terim olarak, “önceden nâzil olmuş şer‘i bir delilin, kendisinden sonra gelen şer‘i bir delille ortadan kalkması” anlamında kullanılan neshin¹²³ mevcudiyetine dair, Kur’ân-Kerîm’de¹²⁴ ve hâdis-i şerîflerde delil bulunmasıyla birlikte, bu konu âlimler tarafından en çok tartışılan konulardan biri olmuş ve mevcut durum farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu minvâlde nesih konusunda, neshin varlığını kabul etmeyenler, üç yüz civarında âyetin neshini ileri sürenler ve Kur’ân’da neshin var olduğunu iddia edenler olmak üzere üç farklı grup zikredilmiştir.¹²⁵

Tûr sûresinde ise, neshin olmadığı görüşü çoğu âlim tarafından kabul edilmesine rağmen, otuz bir, kırk beş ve kırk sekizinci âyetlerinin, yaygın görüşe göre ‘Seyf âyeti’ olarak bilinen¹²⁶ ve Tevbe sûresinde bulunan “ فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ لَّيْسَ بِكُفْرٍ بِكُمْ بِمَا فَعَلْتُمْ سَابِقَةَ الذَّنْبِ وَقَدْ بَدَأَ بِكُمْ دَعْوَاهُ الْإِسْلَامَ وَكُفَرْتُمْ بِهِ فَالْجَنَّةُ حَقٌّ لَّكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ /Haram aylar çıkınca, artık Allah’a ortak koşanları bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhâmet edicidir”¹²⁷ âyetiyle nesh edildiği iddiasında bulunanlar da olmuştur.¹²⁸

¹²³ Çetin, Abdurrahman, “Nesih”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2006, XXXII, 579.

¹²⁴ Neshin varlığını Kur’ân-ı Kerîm’deki âyetlerden yola çıkarak kabul edenler mevcuttur. Bu konuya dair delil gösterilen âyetlerden biri “ مَا تَنسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ / Biz bir âyetin hükmünü diğer bir âyetle değiştirirsek veya unutturursak ondan daha hayırlısını yahut benzerini getiririz” âyetidir (el-Bakara 2/106; ayrıca bkz. er-Ra’d 13/39, en-Nahl 16/101).

¹²⁵ Kaya, Remzi, “Kur’an-ı Kerîm’de Neshi İddia Edilen Âyetler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:7, sayı:7, 1998, 355; Nesh konusunda zikredilen görüşlerin delillerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, “Nesh Terimi ve Muhtevası”, *İslâmî Araştırmalar*, cilt:1, sayı:5, Ekim-1987, s.94-96.

¹²⁶ Bazıları Tevbe sûresinin yirmi dokuzuncu âyetini ‘Seyf âyeti’ olarak kabul etse de, çoğunluk beşinci âyetini ‘Seyf âyeti’ olarak kabul etmiş diğer âyete de ‘Kıtâl’ adını vermiştir (Akdemir, Hikmet, “Seyf Ayetiyle Mensuh Olduğu İddia Edilen Ayetler Üzerine Bir İnceleme”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:13, sayı:20, Temmuz-Aralık 2008, s. 7-8).

¹²⁷ et-Tevbe 9/5.

¹²⁸ İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Nevâsihu ’l-Kur’ân*, (nşr. Muhammed Eşref Ali el-Melibârî), ikinci baskı, Medine: el-Câmi’atü’l-İslâmiyye 2003/1423, II, 591-592, *el-Musaffâ bi-ekeffî ehli’r-rusûh min ‘ilmi’n-nâsih ve’l-mensûh*, (nşr. Hatim Salih ed-Dâmin), üçüncü baskı, Beyrut-Lübnan: Müessesetü’r-Risâle 1998/1418, s. 54; Sehâvî, Ebü’l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-, *Cemâlû’l-Kurrâ’ ve*

Bu bağlamda, bazı müfessirler Tûr sûresinin “قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ/De ki: Bekleyedurun, ben de sizinle beraber bekliyorum”¹²⁹ âyetinden maksadın ‘Ölümü bekleyin nitekim ben de size vereceğim azabımı beklemekteyim’ olduğunu ve kâfirlerin bu dünyada Bedir günü savaşta ölümlerini, azaba uğratıldıklarını, dolayısıyla âyetten kastedilen mânanın bu şekilde tezâhür ettiğini söyleyip, bu yorumdan hareketle, zikri geçen âyetin, seyf âyetiyle nesh edildiği görüşünü ileri sürmüşlerdir.¹³⁰ Nesh edildiği iddia edilen “فَدَرَّهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ/Helâk olacakları günlerine kavuşuncaya kadar sen onları kendi hallerine bırak”¹³¹ âyetinin de seyf âyetiyle nesh edildiği görüşü mevcut ise de, âyette geçen ‘دَرَّهُمْ’ kelimesinden maksat, ‘الوعيد/tehdit’ olduğu takdirde neshin meydana gelemeyeceği ifade edilerek bu görüş reddedilmiştir.¹³²

Bazı âlimler, Tûr sûresindeki “وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ”/Rabbinin hükmü erişinceye kadar sabret. Sen bizim gözetimimiz altındasın. Kalktığın zaman Rabbin hamdederek tesbih et”¹³³ âyetin, ‘وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ’ kısmı ile ilgili, Âişe annemizden (r. anha) rivâyet edilen “Allah Resûlü rûkû ve secdesinde çokça ‘سبحانك’ derdi” hadisini¹³⁴ delil göstererek, Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber’e tesbîhâtı farz kıldığını ileri sürmüş, daha sonrada bu hususun icmâ ile mensûh olduğunu söylemişlerdir.¹³⁵ Buna karşılık kıraat ve tefsir âlimi Sehâvî (v. 643/1245), *Cemâlü’l-Kurrâ*’ da, iddia edildiği gibi tesbîhâtın farz olduğu sonucuna ulaştıracak bir delilin bulunmadığını, dolayısıyla böyle bir şeyi öne sürerek tesbîhâtın farz

Kemâlû’l-ikrâ’, (nşr. Ali Hüseyin el-Bevâb), birinci baskı, Mekke: Mektebetü’t-Türâs 1987/1408, I, 93; İbnü’l-Bârîzî, Ebü’l-Kâsım Şerefüddîn Hibetullâh b. Abdîrahîm b. İbrâhîm el-Cühenî el-Hamevî, *Nâsihu’l-Kur’ânî’l-azîz ve mensûhu*, (nşr. Hâtîm Salih ed-Dâmin), dördüncü baskı, Beyrut-Lübnan: Müessesetü’r-Risâle 1998/1418 s. 51; *Cemâlü’l-Kurrâ*’ da nesh durumuna göre sûreler kısımlandırılmıştır. Birinci kısımda, içinde nâsih ve mensûhun olduğu on üç sûre, ikinci kısımda mensûh âyetlerin olup, nâsih âyetlerin bulunmadığı sekiz sûre, üçüncü kısımda neshin varlığının iddia edildiği kırk yedi sure, dördüncü kısımda nâsih ve mensûh âyetin olmadığı kırk altı sûre ele alınmıştır. Tûr sûresi de, hakkında nesh olduğu iddia edilen sûrelerin bulunduğu üçüncü kısımda zikredilmiştir. bkz. I, 88-89. Bununla birlikte Tûr sûresinin sadece otuz bir ve kırk sekizinci âyetlerinin mensûh olduğu görüşüne yer verende mevcuttur. bkz. Kermî, *Kalâidü’l-mercân*, s. 259-260.

¹²⁹ et-Tûr 52/31.

¹³⁰ İbnü’l-Cevzî, *Nevâsihu’l-Kur’ân*, II, 591; *el-Musaffâ*, s. 54.

¹³¹ et-Tûr 52/45.

¹³² İbnü’l-Cevzî, *Nevâsihu’l-Kur’ân*, II, 591.

¹³³ et-Tûr 52/48.

¹³⁴ Müslim, “Salât”, 13 (hadis no: 52).

¹³⁵ İbnü’l-Bârîzî, *Nâsihu’l-Kur’ânî’l-azîm*, s. 51; Sehâvî, *Cemâlü’l-Kurrâ*’, II, 845.

kılınıp kılınmadığının bilinemeyeceğini ifade etmiş, zikredilen düşünce doğrultusunda âyeti mensûh kabul etme fikrinin asılsız olduğuna dikkat çekmiştir.¹³⁶ Ayrıca, müfessirlerce âyette geçen ‘صبر’ kelimesinin ‘seyf âyetiyle’ neshedildiği düşünülse de, ‘Rabb’in hükmüne sabretmeyi’¹³⁷ ve ‘müşriklerle savaşmayı’¹³⁸ emreden bu iki âyetin birbiriyle zıtlık oluşturmayacağı söylenerek bu görüşe karşı çıkılmıştır.¹³⁹

Bununla birlikte, Necm sûresindeki “وَإِنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى” İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır”¹⁴⁰ âyetinin, Tûr sûresinin “وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ” İman edenleri ve onların nesillerinden iman ederek kendilerine tâbi olanları birbirine kavuşturacak, kimsenin çalışmasından da bir şeyi eksiltmeyeceğiz. Herkes kendi kazancına bağlıdır.”¹⁴¹ âyetiyle neshedildiği görüşü de zikredilmiştir. Fikri iddia edenler, Allah Teâlâ’nın bu âyetle, ‘çocukların âhirette babalarıyla aynı makamda olacaklarını ve babalarının yaptıkları iyi ameller sebebiyle, ahirette birbirlerine kavuşacaklarını’, haber verdiğini söylemişlerdir. Bu düşüncelerini de İbn Abbas’ın ‘Allah Te’âlâ (c.c.) mümin kimsenin, iman etmiş ancak kendi amel noktasında eksik zürriyetinden olan kimseleri âhirette derecesine yükseltir’¹⁴² sözünü delil getirerek desteklemişlerdir. Ne var ki onların bu düşüncelerine karşılık, zikredilen âyetin Allah Teâlâ’dan gelen bir haber olduğu ve neshinin mümkün olamayacağı, dolayısıyla da Tûr sûresinin otuz birinci âyetinin, Necm sûresindeki otuz dokuzuncu âyetle herhangi bir çelişki arz etmediği söylenmiştir. Şayet, durum bu iddiayı ortaya atanların söylediği gibi olsaydı, Allah Teâlâ katında iyiliklerin karşılığının kat kat verilmesinin, kötülüklerin de yapılan iyi amellerle değiştirilmesinin veya ölü bir kimsenin adına sadaka verilmesinin ve hac yapılmasının makbul olmayacağı gibi gerekçeler ileri sürülerek bu fikre karşı çıkılmıştır. Ayrıca, âyet-i kerîmeden çıkarılan ‘çocukların, babalarının iyi âmelleri sebebiyle âhirette babalarına kavuşması’ sonucundan maksadın, çocuklara babalarının yaptığı amellerin verilmesi olmadığını, sadece mümin

¹³⁶ Sehâvî, *Cemâlü'l-Kurrâ*, II, 845-846.

¹³⁷ et-Tûr 52/48.

¹³⁸ et-Tevbe 9/5.

¹³⁹ Kermî, *Kalâidü'l-mercân*, s. 259; İbnü'l-Cevzî, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, II, 591-592.

¹⁴⁰ el-Necm 53/39.

¹⁴¹ et-Tûr 52/21.

¹⁴² Tâberî, *Câmi'ul-beyân*, XXI, 579.

olmalarından dolayı Allah Teâlâ'nın yaptıkları iyiliklerin karşılığını kat kat vererek ikramda bulunmuş olduğu ifade edilerek görüş desteklenmiş ve dolayısıyla bu durumun Necm sûresinin otuz dokuzuncu âyetiyle çelişmeyeceği söylenmiştir. Öne sürülen bu görüşe, Tûr sûresinin ilgili âyeti, “ من سنَّ سنة حسنة فله أجرها و أجر من عمل بها إلى يوم القيامة من غير أن ينقص من أجورهم شيء / Kim İslâm'da güzel bir sünnet ortaya koyarsa, kendisine hem onun ecir, hem de ecirlerinden hiçbir şey eksiltmeksizin, kendisinden sonra onunla amel edenlerin eciri vardır”¹⁴³ hadisiyle ilişkilendirilerek karşı çıkmıştır. Buna göre, Allah Teâlâ kişiye, başkasının yaptığı değil, bizzat kendisinin yaptığı amellerin karşılığını kat kat verecektir.¹⁴⁴

Sonuç olarak, Kur'ân-ı Kerîm'de hangi âyetlerin nâsih hangi âyetlerin mensûh olduğu konusunda fikir birliği sağlanamadığından dolayı, söz konusu ihtilâfın Tûr sûresinin zikri geçen âyetlerine de yansımış olduğu müşahade edilmektedir. Bununla birlikte sûre ile ilgili ileri sürülen iddiaların geçersiz olduğu ve çoğu âlime göre sûrede neshin mevcut olmadığı tespit edilmektedir.

II. İ'cÂZÜ'L-KUR'ÂN

Lügatte aciz bırakmak anlamına gelen i'câz kelimesi tefsir usûlü ıstılâhında Kur'ân'ın, eşsizliğini ortaya koyan, belâgat ve muhteva açısından üstünlüğü nedeniyle bir benzerinin getirilememesi özelliği olarak kullanılmaktadır.¹⁴⁵ Nitekim ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde müstakil başlık altında ele alınan i'câzü'l-Kur'ân konusu da Kur'ân-ı Kerîm'in âciz bırakan yönlerini ele alarak, onun üstünlüğünü konu edinmektedir.

Geçmiş peygamberlerde olduğu gibi Allah Resûlü'ne de insanları aciz bırakacak mûcizeler verilmiştir. Bu bağlamda Allah Resûlü'nden rivayet edilen ve ‘Her peygambere kavmini îmâna getirecek mûcizeler verilmiştir. Bana verilen en büyük mûcize de vahiydir’¹⁴⁶ dediği hadis bu gerçeği teyit etmektedir. Rivâyet doğrultusunda, Allah Resûlü'ne verilen mûcizenin, diğer peygamberlere verilen mûcizeler gibi geçici olmayıp, kıyâmete kadar bâki olacağı ve geçmiş ümmetlere verilen mûcizeler hissî iken,

¹⁴³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XXII, 74-75 (hadis no: 184); Beyhâkî, *Şu'abü'l-îmân*, IX, 239-240 (hadis no: 6609).

¹⁴⁴ Sehâvî, *Cemâlü'l-Kurrâ*, II, 847-850.

¹⁴⁵ Yavuz, Yusuf Şevki, “İ'câzü'l-Kur'ân”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2000, XXI, 403.

¹⁴⁶ Buhârî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 1 (hadis no: 4981).

onun mûcizesinin akılla idrâk edilen bir mûcize olduğu müşahade edilmektedir.¹⁴⁷

Kur'ân-ı Kerîm, belâgat ve fesâhatte en üst düzeyde olan Arap toplumuna nâzil olmuş ve onların bu kabiliyetlerine farklı âyetlerde meydan okumuştur. Tûr sûresinin “فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ/Doğru söylüyorlarsa onun gibi bir söz getirsinler”¹⁴⁸ âyetinde buyrulmuş, müşriklerden Kur'ân benzeri bir kitap getirmeleri istenerek ilk meydân okuma yapılmıştır. Daha sonra Mekke müşriklerinin Kur'ân'ın benzerini getirmede aciz kalmaları üzerine “أَمْ يَقُولُونَ افْتَرِيَهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ” استَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ/Yoksa ‘Onu kendisi uydurdu’ mu diyorlar. De ki: Haydi öyleyse Kur'ân'a benzetebilmek için uyduracağınız on sûre getirin ve eğer sözünüzde doğru iseniz, Allah'tan başka gücünüzün yettiği kimseleri de yardıma çağırabilirsiniz çağırın”¹⁴⁹ denilerek tahaddînin derecesi arttırılmıştır. Kur'ân benzeri on sûre getirme konusunda da aciz kalan Arapların eksiklikleri “أَمْ يَقُولُونَ افْتَرِيَهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ” استَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ/Yoksa ‘Bunu O uydurdu’ mu diyorlar? De ki: O zaman Allah'tan başka kimi çağırabiliyorsanız çağırın da onun bir sûresinin benzerini getirin-eğer doğru söylüyorsanız”¹⁵⁰ âyetiyle yüzlerine vurulmuştur. Son olarak, onların bu konudaki girişimlerinin her zaman başarısız olacağı “قُلْ لَّيْنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ” يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا/De ki: Andolsun, insanlar ve cinler Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak için toplansalar ve birbirlerine yardımcı ve destek olsalar bile asla onun bir benzerini getiremezler”¹⁵¹ âyetiyle belirtilerek meydan okuma en üst seviyeye çıkarılmıştır.¹⁵²

Kur'ân'ın îcaz yönleri hususunda âlimlerden farklı görüşler gelmiştir. Bazıları, geçmiş peygamber ve kıssaları ele alması yönüyle, bazıları ise hem geçmiş hem hâl ve hem de geleceğe dair gaybî haberleri ihtiva etmesi nedeniyle mûciz olduğunu, bununla birlikte, münecemen/peyderpey nâzil olmasına rağmen, gerek âyetleri gerek sûreleri

¹⁴⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 303; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 162.

¹⁴⁸ et-Tûr 52/34.

¹⁴⁹ Hûd 11/13.

¹⁵⁰ Yûnus 10/38. Benzer âyet için bkz. el-Bakara 2/23.

¹⁵¹ el-İsrâ 17/88; Kuran'ın benzeri bir sûreyi asla getiremeyeceklerinin beyânı için ayrıca bkz. el-Bakara 2/24.

¹⁵² Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed b. Et-Tâyyib, el-, *Î'câzü'l-Kur'ân*, (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), üçüncü baskı, Kâhire: Dârü'l-Me'arif ts, s. 17-18; Süyûtî, *el-İtkân*, s. 304; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 163-164.

arasındaki hem lafzî hem manevî tenâsüb ve insicâmın telif yönündeki mûcizliğini ortaya koymakla birlikte, en önemli i‘câz yönünün Allah Resûlü’nün nübüvvetini ispat etmesi olduğunu vurgulayanlarda olmuştur.¹⁵³ Bu bağlamda Râzi (v. 666/1268’den sonra), Kur’ân’ın îcâzının fesahat ve garîb üslubunda aranması gerektiğini ifade ederken, İbn Atıyye (v. 541/1147) ise, cumhura göre îcâzın, nazm, mâna zenginliği ve kelimelerdeki uyumda olduğunu söylemiştir.¹⁵⁴ Kadı Ebû Bekr el-Bâkillânî (v. 403) ise, îcâz yönünün, nazm, telif ve tertipte aranması gerektiğini ifade ederken, bu özelliklerin mevcut Arap sanatlarıyla bilinemeyeceğini, bu sebeple de, onların Kur’ân benzeri bir şey getiremediklerini söylemiştir.¹⁵⁵ Kâdî İyâz (v. 544/1149) ise *eş-Şîfa*’da, kelime dizilişindeki uyum; üslup, nazm ve nesir şekli; gaybî haberleri ihtiva etmesi; geçmiş asır ve milletlere dair haber vermesi şeklinde Kur’ân’ın îcâz vecihlerini dört kısımda incelemiştir. Bunun dışında Süyûtî (v. 911/1505), Kur’ân’ın dinleyenlerin kalbine korku salması yönünü de icazdan sayarak, bu düşüncesine, Cubeyr b. Mut‘im’in rivayet ettiği ve ‘Allah Rasûlü’ nün akşam namazında Tûr sûresini okuduğunu işittim. Otuz beş ve otuz yedinci âyetlerine gelince neredeyse kalbimin yerinden uçacağını hissettim, o an İslâm’ın kalbime yerleştiği ilk andır’¹⁵⁶, dediği rivâyeti örnek göstererek, fikrini desteklemiştir.¹⁵⁷ Bununla birlikte Zerkeşî (v. 794/1392) ise, Kur’ân’ın îcâz yönünün belirli niteliklerle hasredilmemesi gerektiğini savunmuş, aksine Kur’ân’ın bu özelliklerin hepsine şâmil olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁸

Süyûtî (v. 911/1505), Kur’ân’ın îcâz yönlerini ele aldığı, Kur’ân ilimleriyle alakalı olup, îcâzla ilgili olmayan konulara da yer verdiği *Mu‘tereku’l-Akrân*’da Kur’ân’ın îcâz vecihlerini otuz beş başlık altında incelemiştir.¹⁵⁹ Sûrelerin başı ve sonu açısından

¹⁵³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 166-167.

¹⁵⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, s.307.

¹⁵⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, s.312.

¹⁵⁶ Buhârî, “Tefsir”, 52/1 (hadis no: 4854); Zikredilen hâdis birinci bölümde ‘Sûre ile ilgili gelen rivâyetler ve fazileti’ başlığı altında detaylı bir şekilde verilmiştir.

¹⁵⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 314; *‘Înâyetü’l-müslimîn* adlı eserde, Kur’ân’ın icaz vecihleri yedi başlık altında incelenmiştir. ‘Î‘câzu’n-nefsî’ başlığı altında zikredilen örnek verilmiştir (Cibrîl, Muhammed es-Seyyid, *‘Înâyetü’l-müslimîn bi-ibrâzi vucûhi’l-i‘câzi fî’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Kâhire ts, s. 293-294.

¹⁵⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 304.

¹⁵⁹ Döner, Naim, “‘Mu‘tereku’l-Akrân” Adlı Eseri Bağlamında Suyûtî’nin Kur’an İ‘câzı Anlayışı”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: III, sayı:5, 2015, s. 130,142.

Kur'ân'ın îcaz yönünü incelediği beşinci başlıkta ise, Allah Teâlâ'nın on farklı şekilde sûrelere başlangıç yaptığını ifade etmiş, Tûr sûresini de kâsemle başlanan on beş sûreden biri olarak ele almıştır.¹⁶⁰

III. MÜNÂSEBÂTÜ'L-KUR'ÂN

Kur'ân-ı Kerîm'in âyet ve sûreler arasındaki hikmeti anlamaya dair bilgi veren münâsebatü'l-Kur'ân ilmi,¹⁶¹ Kur'ân ilimlerinin ele alındığı tefsir usûlü eserlerinde müstakil başlık olarak ele alınmaktadır. Âyet ve sûreler arasındaki bütünlüğü ve insicâmı ele alarak, Kur'ân'dan kastedilen mânaların anlaşılmasında önemli bir rol oynayan bu ilme, âlimler tarafından da değer verilmiş ve bu durum, onların sadece söz konusu ilmi inceleyen kitaplar telif etmelerine sebebiyet vermiştir.¹⁶²

Tenâsüb ilmi, sûre ile ismi arasındaki münâsebet, sûrenin âyetleri arasındaki münâsebet, sûrenin baş tarafıyla son tarafı arasındaki münâsebet, sûrenin başı ile bir önceki sûrenin sonu arasındaki münâsebet, peş peşe gelen sûreler arası münâsebet olmak üzere değişik şekillerde ele alınmıştır.¹⁶³ Bu doğrultuda Tûr sûresinin, baş tarafında “إِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ”¹⁶⁴ âyetiyle azâba dikkat çekildikten sonra, son kısmında da “وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ”¹⁶⁵ âyetiyle azâbın tekrar hatırlatılıp, muhâtapların ihtâr edilmesinin, sûrenin başı ile sonu arasındaki tenâsübe işâret ettiği söylenmiştir.¹⁶⁶

Tûr sûresiyle, kendinden önce gelen Zâriyât sûresi arasında çeşitli yönlerden ilişki kurularak, aralarındaki uyumluluğa dikkat çekilmiştir. Her iki sûreye, hem dünya hem

¹⁶⁰ Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-, *Mu'terekü'l-Akrân fî 'l-câzü'l-Kur'ân*, (nşr. Ahmet Şemsüddîn), Beyrût-Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1408/1988, I, 61-62.

¹⁶¹ Bikaî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî el-, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-ayât ve's-süver*, Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî ts, I, 6.

¹⁶² Zerkeşî, *el-Burhân*, s. 36.

¹⁶³ Yılmaz, Mehmet, “Münâsebatü'l-Âyât ve's-Süver”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2006, XXXI, 570.

¹⁶⁴ et-Tûr 52/7.

¹⁶⁵ et-Tûr 52/47.

¹⁶⁶ Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-, eş-Şâfiî, *Merâsîdü'l-metâlî 'fî tenâsübi'l-mekâtî' ve'l-metâlî*, birinci baskı, Riyad: Mektebetü Dârü'l-minhâc li'n-neşr ve't-tevzî' 1426, s. 67.

âhiretle ilgili kozmik âyetlere yemin etmek suretiyle başlanılmasının, münâsebetten biri olduğu ifade edilmiştir. Buna göre, Zâriyât sûresine, insana dünyada fayda sağlayan zâriyât rüzgarına,¹⁶⁷ Tûr sûresine de âhiretleri için insanlara fayda sağlayacak olan Tevrat'ın indirildiği Tûr dağına yemin ederek¹⁶⁸ başlanıldığı görülmektedir.¹⁶⁹

Diğer bir münâsebetse, her iki sûrenin de birbirine baş ve son kısımları açısından benzerlik göstermesidir. Buna göre, Zâriyât sûresinin “إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ”/Takvâ sahipleri de Cennet bahçelerinde, pınar başlarındadır”¹⁷⁰ âyeti ile, Tûr sûresinin “إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ”/Takva sahipleri ise cennetlerde, nimetler içindedir”¹⁷¹ âyetinin takva sahibi kimselerden haber vermesi bakımından, baş kısımlarının uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, Zâriyât sûresinin “فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ”/Tehdit edildikleri o günlerin azâbından kâfirlerin çekecekleri var”¹⁷² âyeti ile Tûr sûresinin “أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ”/Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Fakat o kâfirler tuzağa düşenlerin ta kendileridir”¹⁷³ âyeti son kısımlarında kâfirlerden bahsetmesi¹⁷⁴ yönünden de benzerdir.¹⁷⁵

İki sûre arasındaki başka bir münâsebet de, Allah Teâlâ tarafından Zâriyât sûresinde, Kureyş kâfirlerine ve onların yolundan gidip, Allah Resûlüne (s.a.v.) yalan iftirada bulunan kimselere ‘kendilerinden önceki yalanlayan kimselerin başına gelen musibetlerin kendilerine de geleceği’ bildirilip, “فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ”/Tehdit edildikleri o günlerin azâbından kâfirlerin çekeceği var!”¹⁷⁶ âyetiyle de daha sonra yaptıklarından dolayı duyacakları pişmanlığa ve karşılaştıkları acı azâba işaret

¹⁶⁷ ez-Zâriyât 51/1; “وَالْدَّارِيَاتِ ذُرُوءًا”/And olsun tozu dumana katıp savuran rüzgârlara.”

¹⁶⁸ et-Tûr 52/1; “وَالطُّورِ”/And olsun Tûr-i Sînâ’ya.”

¹⁶⁹ Cum’a Ali Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 175; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 293.

¹⁷⁰ ez-Zâriyât 51/15.

¹⁷¹ et-Tûr 52/17.

¹⁷² ez-Zâriyât 51/60.

¹⁷³ et-Tûr 52/42.

¹⁷⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 293.

¹⁷⁵ Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-, *Esrâru tertîbi’l-Kur’ân*, (nşr: Abdülkadir Ahmet ‘Ata ve Merzuk Ali İbrahim), Kâhire: Dârü’l- Fazîle 2002, s.134; Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, XXVII, 26; Cum’a Ali Abdülkâdir, *Me’âlimü süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 175.

¹⁷⁶ ez-Zâriyât 51/60.

edildikten sonra, Tûr sûresinde, verilen haberlerin önemini vurgulamak ve mutlaka meydana geleceğine dair insanların dikkatini çekmek üzere “ وَالطُّورِ /And olsun Tûr-i Sinâ'ya”¹⁷⁷ âyetiyle yemin edilerek başlanılması ve ardından gelen beş âyette de yemin ifadelerinin devam ettirilip, “ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ /Rabbinin azâbı muhakkak gerçekleşecektir”¹⁷⁸ ve “ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ /Onu önleyecek kimse yoktur”¹⁷⁹ âyetleriyle azâbın muhakkak gerçekleşeceğinin inzâr edilmesidir.¹⁸⁰

Zâriyât sûresinin “ كَذَلِكَ مَا آتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مُجْنُونٌ /Şimdi olduğu gibi, onlardan öncekilere de ne zaman bir peygamber gelse mutlaka ona ya büyücü ya deli demişlerdi”¹⁸¹ âyetinde peygamberlerin her zaman inkârcılar tarafından yalanlandıkları ifade edilmiş, Tûr sûresinin “ فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مُجْنُونٍ /Sen öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde sen ne kâhinsin, ne de deli”¹⁸² âyetiyle de Zâriyât sûresinde zikredilen tüm peygamberleri kapsayan durum Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hasredilmiştir. Bununla birlikte müşriklerin bu asılsız ifadelerine Zâriyât sûresinde işaret edilerek, iki sûre arasında benzerlik kurulmuş, Tûr sûresinin yirmi dokuzuncu âyetinden kırk dokuzuncu âyetine kadar mevcut durum kesin bir dille reddedilmiştir.¹⁸³

Tûr Sûresi, Mushaf tertîbine göre kendisinden sonra gelen Necm sûresiyle uyum içindedir. Buna göre, kaynaklarda da iki sûrenin kuvvetli bir şekilde uyum içerisinde olduğu söylenmiş, Tûr sûresinin “ وَاللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ /Gecenin bir kısmında ve yıldızlar kaybolurken de O'nu tesbih et”¹⁸⁴ âyetiyle bitip, Necm sûresinin de “ وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ /And olsun yıldıza, battığı zaman”¹⁸⁵ âyetiyle başlamasının bu münâsebetin bir delili

¹⁷⁷ et-Tûr 52/1.

¹⁷⁸ et-Tûr 52/7.

¹⁷⁹ et-Tûr 52/8.

¹⁸⁰ Sekafî, Ahmet b. İbrahim b. ez-Zübeyr es-, *el-Burhân fî tenâsübi süveri 'l-Kur'ân*, (nşr. Cum'a el-Fellûh), birinci baskı, Şam: Darü İbni'l-cevziyye 1428, s. 172; Bikaî, *Nazmü'd-dürrer*, XIX, 8.

¹⁸¹ ez-Zâriyât 51/52.

¹⁸² et-Tûr 52/29.

¹⁸³ Süyûtî, *Esrâru tertîbi 'l-Kur'ân*, s. 134.

¹⁸⁴ et-Tûr 52/49.

¹⁸⁵ en-Necm 53/1.

olduğu zikredilmiştir.¹⁸⁶

Bunun yanı sıra, Tûr sûresinin yirmi birinci âyetinde ‘وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ’ /İman edenleri ve onların nesillerinden iman ederek kendilerine tâbi olanları birbirine kavuşturacak, kimsenin çalışmasından da bir şey eksiltmeyeceğiz. Herkes kendi kazancına bağlıdır” denilerek, müminlerin zürriyetinden bahsedilmiş ve çocuklarının âhirette babalarına tâbi olacakları vurgulanmıştır. Öte yandan, İbn Ebî Hâtim, İbnü’l-Münzir ve Vâhîdî’nin (v. 468/1076) kendi senetleriyle Sâbit b. Hâris’den aktardığı ‘Yahudilerin, küçük bir çocuk öldüğü zaman o artık sıddıktır demeleri, Allah Resûlü’ne ulaştığında Yahudilerin yalan söylediğini buyurup, Allah Teâlâ tarafından her bir canlının anne karnındayken sa’îd (cennetlik/bahtiyar) mi yoksa şakî (cehennemlik/bedbaht) mi olacağının yazıldığını söylediğini ve bu sırada da Necm sûresinin otuz ikinci âyetinin nâzil olduğunu’ bildiren hadisi delil getirerek Necm sûresinin otuz ikinci âyetinde¹⁸⁷ de Yahudilerin zürriyetinden bahsedildiği ifade edilmiş ve iki sûrenin, birinin mümin, diğerinin Yahudi kimselerin zürriyetlerinden bahsetmeleri açısından, uyum arz ettiği vurgulanmıştır.¹⁸⁸

Ayrıca, Tûr sûresinin yirmi birinci âyetinde, müminler hakkında çocukların babalarının yaptıklarından fayda sağlamasının yanı sıra, bu faydanın babaların amellerinden de bir şey eksiltmeyeceği ifade edilmiştir. Öte yandan Necm sûresinin otuz dokuzuncu âyetinde “وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَى” /İnsana ancak çalıştığının karşılığı vardır” denilerek kâfirler ve çocukları hakkında Tûr sûresinde belirtilmiş, müminlerin çocuklarına dair zikredilen durumun tam aksine bir haberin varlığına yer verilmiştir. Buna binâen kaynaklarda, Tûr sûresinde zikredilen müminler ve zürriyetlerinin amelleri ile Necm sûresinde yer verilen kâfirler ve zürriyetlerinin durumlarının belirtilmesinde,

¹⁸⁶ Süyûtî, *Esrâru tertîbi 'l-Kur'ân*, s.134; Âlûsî, *Rûhu 'l-Me'anî*, XXVII, 44; Cum'a Ali Abdülkâdir, *Me'âlimu süveri 'l-Kur'ânî 'l-Kerîm*, II, 180; Müslim, Mustafa, *Mebâhis fî tefsîri 'l-mevzûl*, birinci baskı, Dîmeşk; Dârü'l-Kalem 1410/1989, s.82; Karaman ve dğr., *Kur'an Yolu*, V, 154.

¹⁸⁷ “وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجْنَةُ فِي بُطُونِ” /Onlar, ufak tefek günahlar dışında, günahın büyüklerinden ve fuhşiyattan kaçınırlar. Rabbinin bağışlaması ise pek geniştir. Sizi topraktan yarattığında da, annelerinizin karınlarında siz bir cenin halinde iken de sizi en iyi bilen O'dur. Siz kendinizi temize çıkarmayın; kimin takva sahibi olduğunu O bilir” (en-Necm 53/32).

¹⁸⁸ Süyûtî, *Esrâru tertîbi 'l-Kur'ân*, s.134; Âlûsî, *Rûhu 'l-Me'anî*, XXVII, 44; Cum'a Ali Abdülkâdir, *Me'âlimu süveri 'l-Kur'ânî 'l-Kerîm*, II, 180.

tezatlık açısından¹⁸⁹ münâsebet ilminin tezâhür ettiği zikredilmiştir.¹⁹⁰

Aynı zamanda Necm sûresinin baş taraflarında, kâfirlerin inkârlarında ne kadar şiddetli olduklarına, Allah Resûlünü (s.a.v.) ithâm ettikleri şiir, kehânet ve delilik gibi sıfatlara dair küfürlerine nasıl cevap verildiğine, ayrıca Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Kur'ân-ı uydurup, onun Allah tarafından nâzil olduğuna dair yalan söylediği hususundaki asılsız iddialarına yer verildiği gibi, aynı hususlara Tûr sûresinde de işaret edilmesinin iki sûrede mevcut olan münâsebate işaret ettiği bildirilmiştir.¹⁹¹

Tûr sûresinde, “يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ”/Yahut ‘onu kendisi uydurdu’ mu diyorlar”¹⁹² denilerek müşriklerin Kur'ân'ın uydurulduğuna dair iddialarına işaret edilmiş, aynı mevzuya Necm sûresinin başında geçen “إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ”/Onun söyledikleri kendisine vahyolunandan başka bir şey değildir”¹⁹³ ve “عَلَّمَهُ شَدِيدٌ”¹⁹⁴ âyetlerinde değinilerek, bir önceki Tûr sûresinde yer verilen Kur'ân hakkındaki asılsız isnatlar, bir sonraki Necm sûresinde kesin bir dille reddedilmiştir. Zikredilen bağlantı doğrultusunda, iki sûre arasındaki eşsiz tenâsübe dikkat çekilmiştir.¹⁹⁵

Mekke müşriklerinin Kur'ân'ı hedef alan iddiaları doğrultusunda iki sûrede bulunan uyum, Allah Resûlü (s.a.v.) adına yaptıkları iftiralarda da kendini göstermektedir. Şöyle ki, Tûr sûresinin “فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ”/Sen öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde sen ne kâhinsin, ne de deli”¹⁹⁶ âyetiyle müşriklerin Hz. Peygamber'e isnat ettikleri şair, kâhin, deli gibi iftiralar reddedilmiş, ve bu red Necm

¹⁸⁹ Âyetler arasında meydana gelebilecek münâsebet çeşitlerinden biri müdâddedir (zıtlık ilişkisi). Birbirinin tam tersi iki durumun meydana gelmesini ifade eden bu terimin, zikredilen âyetlerde tezâhür ettiği müşahade edilmektedir (Yılmaz, “Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver”, *DİA*, XXXI, 570).

¹⁹⁰ Süyûtî, *Esrâru tertîbi'l-Kur'ân*, s. 135; Cum'a Ali Abdülkâdir, *Me'âlimu süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 180.

¹⁹¹ Cum'a Ali Abdülkâdir, *Me'âlimu süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 180.

¹⁹² et-Tûr 52/33.

¹⁹³ en-Necm 53/4.

¹⁹⁴ en-Necm 53/5.

¹⁹⁵ Cum'a Ali Abdülkâdir, *Me'âlimu süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 180.

¹⁹⁶ et-Tûr 52/29.

sûresinin başında “مَا صَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا عَوَى”¹⁹⁷ ve “وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ”¹⁹⁸ âyetleriyle pekiştirilmiştir.¹⁹⁹

Zikredilen bilgiler ışığında Tûr sûresinde, Kur’ân-ı Kerîm’in eşsizliğini ve insicâmını gözler önüne seren münâsebet ilminin, gerek sûrenin kendi içerisinde olsun gerek bir önceki ve gerekse de bir sonraki sûre ile olsun tezâhür ettiği görülmektedir.

IV. AHKÂMÜ’L-KUR’ÂN

Ulûmü’l-Kur’ân’a dair eserlerde ele alınan ahkâmü’l-Kur’ân ilmi, Kur’ân’da bulunan ibâdât, muâmelât ve ukûbata dair âyetlerin tefsirini konu edinmektedir. Kur’ân’da doğrudan hüküm barındıran âyetler mevcut olduğu gibi, görünürde hüküm ifade etmeyip, kıssa, emsâl ve benzeri konuları ihtiva eden âyetlerden de istinbat yoluyla hüküm çıkarılabilme imkânı, mevcut ahkâm âyetlerinin sayısı konusunda âlimlerden farklı görüşlerin ileri sürülmesine sebebiyet vermiştir.²⁰⁰

Tûr sûresinin yirmi bir, kırk sekiz ve kırk dokuzuncu âyetlerinin ahkâmü’l-Kur’ân konusu çerçevesinde ele alındığı müşâhede edilmektedir. Buna göre “وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ”²⁰¹ âyetinin hükmüne dair Mâverdî (v. 450/1058); (1) Allah Teâlâ’nın çocukları babalarının îmânı sebebiyle cennete sokacağı (İbn Abbâs), (2) çocuklara babaların ecirlerinin aynısını, onların ecirlerinden hiçbir eksiltmeye gitmeksizin vereceği (İbrâhim), (3) çocukların bâliğ iken babalarının işlediği sâlih amelleri işledikleri takdirde onları babalarının yanına göndereceği (Katâde) veya (4) çocukların, babalarının işledikleri sâlih amelleri işlemeleri durumunda onların peşinden gidecekleri ve cennette onlar gibi olacakları şeklinde dört farklı biçimde anlaşıldığını ifade etmiştir.²⁰² Bununla birlikte, âyetteki “وَاتَّبَعَتْهُمْ”/tâbi oldular’ ifadesini âyette geçtiği

¹⁹⁷ en-Necm 53/2.

¹⁹⁸ en-Necm 53/3.

¹⁹⁹ Cum’a Ali Abdülkâdir, *Me’âlimu süveri’l-Kur’âni’l-Kerîm*, II, 180.

²⁰⁰ Çetiner, Bedrettin, “Ahkâmü’l-Kur’ân”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1988, I, 551 (Ahkâm âyetlerinin sayısı konusundaki ihtilaf için bkz. Süyûtî, *el-İtkân*, s. 113).

²⁰¹ et-Tûr 52/21.

²⁰² Mâverdî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-, *en-Nüket ve’l-‘uyûn*, (nşr. es-Seyyid İbn Abdilmaksûd b. Abdirrahîm), Beyrut-Lübnan: Dârü’l-kütübi’l-‘ilmiyye ts, V, 381.

üzere okuyanlar olduğu gibi, ‘وَأَتَّبَعْنَاهُمْ’/biz onları tâbi kıldık’ şeklinde okuyanlar²⁰³ da vardır. Bu durumda, kelimenin iki şekilde okunması iki farklı anlamın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Birinci kıraate göre anlam, ‘çocuklar bizzat yaptıkları amelleri sayesinde cennete girecek’ şeklinde, ikinci kıraatte ise küçük çocukların Allah Teâlâ tarafından babalarına tâbi edilerek cennete ilhâk olacakları şeklindedir. Ayrıca şeriatın da küçük çocukları gerek imân ve gerekse küfür hususunda babalarına tâbi kıldığı, dolayısıyla kanları ve mallarının babalarının kanları ve malları ile eş olduğu zikredilmiştir. Bununla birlikte çocukların babalarına nisbeti hususunda bir ihtilâfın olmayıp, asıl ihtilâfın bulûğa ermemiş çocukların anneye nisbeti hususunda olduğu söylenmiş, bu konuda İmâm Mâlik’in (v. 179/795), ‘çocuğun, anne babadan hangisi Müslümansa ona tâbi olacağı’ şeklindeki düşüncesine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra, Tûr sûresinin yirmi birinci âyeti delil getirilerek en meşhur görüşün, anne babası kâfir olan ve bulûğa erdikten sonra İslâm dinini seçen çocuğun durumu hakkında, anne ve babasıyla irtibatının kesildiği ve müslümanlığının kabul edildiği yönünde olduğu ifade edilmiştir. Çünkü bu âyette ‘وَأَتَّبَعْنَاهُمْ’ kelimesinin kullanılmasında, Allah’ın bu konuda akletmeyi ölçü kılarak, fiilleri çocuklara nisbet ettiğine bir işaret olduğu söylenmiştir. Bir grup âlim ise bu görüşe delil olarak, anne ve babası kâfir olduğu halde çocuk yaşta müslüman olan Ali b. Ebi Tâlib’i zikretmişlerdir.²⁰⁴ Bu bilgiler ışığında zikredilen âyet ile ilgili hükmün ‘çocuğun imânı da riddeti de mümeyyiz olduğu zaman sahihtir’ şeklinde olduğu müşahede edilmektedir.

Ahkâmü’l-Kur’ân bağlamında üzerinde durulun bir diğer ihtilâf da, “وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ”/Rabbinin hükmü erişinceye kadar sabret. Sen bizim gözetimimiz altındasın. Kalktığın zaman Rabbini hamd ederek, tesbih et”²⁰⁵ âyeti ile ilgilidir. Burada bulunan ‘وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ’ kısmından maksadın ne olduğuna

²⁰³ Kelimeyi kıraât alimlerinden Ebû Amr b. Alâ el-Basrî bu şekilde okumuştur (Abdülgaaffâr el-Fârisî, Ebî Ali Hasan b. Abdülgaaffar, *el-Hüccetü li’l-kurrâi’s-seb’a*, (nşr. Bedrettin Kahûcî-Beşir Cûcâbî), ikinci baskı, Dimeşk-Beyrut: Dârü’l-Me’mûn li’t-türâs 1993/1413, VII, 224; İsbehânî, Ahmet b. el-Hüseyn b. Mihrân, el-, *el-Mebsût fi’l-kırâati’l-‘aşr*, (nşr. Sebî‘ Hamza Hâkîmî), Dimeşk: Mecme‘u’l-lügati’l-‘arabiyye ts, s. 415.

²⁰⁴ İbnü’l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, *Ahkâmü’l-Kur’âni’s-suğrâ*, (nşr. Ahmad Ferîd el-Miziyadî), birinci baskı, Lübnan: Dârü’l-kütübi’l-‘ilmiyye 2006, s. 503.

²⁰⁵ et-Tûr 52/48.

dair âlimler farklı görüşler zikretmişlerdir.²⁰⁶ Buna göre, Avf b. Mâlik, İbn Mes‘ûd, Atâ’, Sa‘îd b. Cübeyr ve Süfyân es-Sevrî Allah Resûlü’nün (s.a.v.) meclisinden kalkarken ‘سبحانك اللهم وبحمدك’ veya ‘سبحان الله وبحمده’ dediğini söyleyerek, kişi eğer kendisi içi hayırlı bir meclis de bulunur da, bu zikirleri söylese, durumun kendisi için bir övgü olacağı, aksi durumda da yaptığı hatalara keffâret olacağını zikretmişlerdir.²⁰⁷ Bu bağlamda âyette geçen ibâreyi ‘her meclisten kalkışında tesbih et’ şeklinde anlamış,²⁰⁸ ilgili rivâyetleri bu görüşe delil getirmişlerdir. Konuya dair delil getirilen rivâyetlerden biri, İmâm Tirmîzi’nin (v. 279/892) *Süneni’t-Tirmîzi* diye meşhur eserinde yer verilen, mecliste faydasız söz söyleyen kimsenin oradan kalkmadan önce ‘أشهد أن لا إله إلا الله وبحمدك، أشهد أن لا إله إلا الله’/Allah’ım, seni her türlü noksan sıfatlardan tenzih ve hamdinle tesbih ederim. Senden başka bir ilâh olmadığına kesinlikle şahadet ederim. Senden bağışlanmamı diler ve sana tövbe ederim’ dediğinde, mecliste yapmış olduğu hatalarının bağışlanacağını haber verildiği hadistir.²⁰⁹ İbn Ömer’den (r.a) rivâyet edilen Allah Resûlü’nün (s.a.v.) bulunduğu bir meclisten kalkmadan önce yüz kere, “رب اغفر لي و تب علي/Rabbim beni bağışla, tövbelerimi kabul buyur” dediği hadis de²¹⁰ delil getirilen diğer bir rivâyettir.²¹¹

İbn Âbbas’ın dediğine göre ise, ‘وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ’ ifadesi ‘bulunduğun yerden kalktığın zaman tesbih et’ anlamına gelmektedir.²¹² Ebü’l-Cevzâ’ ve Hasan b. Atiyye gibi

²⁰⁶ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân ve’l-mübeyyinu limâ tedammenehu mine’s-sünneti ve âyi’l-furkân*, (nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), birinci baskı, Beyrut-Lübnan: Müessesetü’r-risâle 2006/1427, XIX, 542.

²⁰⁷ Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-, *Tefsîrû’l-Begavî/Me’âlimü’t-tenzîl*, (nşr: Süleyman Müslim el-Harş ve dğr.), Riyad: Dâru Tîbe 1409, VII, 394; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, XIX, 542.

²⁰⁸ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-‘uyûn*, V, 385; İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’âni’s-suğrâ*, s. 503.

²⁰⁹ Tirmîzi, “Da‘avât”, 39 (hadis no: 3433); Bu rivâyetin bir benzeri Ebû Berze’nin Rasûlullah (s.a.v.) meclisten kalkmak istediği zaman ‘سبحانك اللهم وبحمدك، أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك وأتوب إليك’ duasını okuyunca bir adamın ‘Ey Allah’ın Rasûlü, şüphesiz ki sen, daha önce söylemediğin bir söz söylüyorsun’ demesi üzerine O’nun da bu sözlerin mecliste işlenen hata ve kusurlara kefarettir dediğini rivâyet ettiği hadistir (Ebû Dâvud, “Edeb”, 32 (hadis no: 4859)).

²¹⁰ Tirmîzi, “Da‘avât” 39 (hadis no: 3434).

²¹¹ İbnü’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’âni’s-suğrâ*, s. 503.

²¹² Begâvi, *Tefsîrû’l-Begavî*, VII, 395; Bazı eserlerde İbn Abbas’ın kelimenin anlamının ‘uykudan kalktığın zaman tesbih et’ olduğunu söylediği zikredilmiştir bkz. Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tefsîrû’l-bahrü’l-muhîd*, VIII, 150; İbnü’l-Cevzî, Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, üçüncü baskı, Beyrut: el-Mektebü’l-islâmiyye 1984/1404, VIII, 60.

Allah Resûlü'nün (s.a.v.) uykudan kalktığı zaman Âl-i İmrân sûresinin son on âyetini okuduğunu bildiren hadisle²¹³ istişhâd ederek, kelimenin 'uykudan kalktığın zaman tesbih et' mânasını içerdiğini zikredenler de mevcuttur.²¹⁴

Âyetin 'وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ' kısmı ile ilgili söylenen görüşlerden biri de, kastedilenin 'namaza kalktığın zaman tesbih et' olduğu yönündedir. Buradaki 'tesbih et' lafzına yönelik de iki farklı görüş zikredilmiştir.²¹⁵ Buna göre görüşlerden biri, tesbihatın rükûda söylenen 'سبحان ربي العظيم' ve secde de söylenen 'سبحان ربي الأعلى' olduğudur. Diğer görüşte ise, Dahhâk ve Rabî' 'tesbih et' den maksadın namaza başlanıldığı zaman Sübhâneke duasının okunması olduğunu söylemişlerdir.²¹⁶ Buna delil olarak da, Aîşe (r.anha) annemizden rivâyet edilen ve Allah Resûlü'nün (s.a.v.) namaza başladığı zaman Sübhânekeyi okuduğunu ifâde eden hadis zikredilmiştir.²¹⁷ Öte yandan Taberî (v. 310/922) ise, namazda öncelikle tekbir getirildiği, Sübhânekenin ise daha sonra okunduğunu söyleyerek, ibârenin Sübhânekenin okunmasına delâlet etmediğini ifade etmiş, İbn Abbas'ın da dediği üzere ilgili kısmın 'مِنْ كُلِّ مَكَانٍ/herhangi bir yerden kalktığın zaman tesbih et' anlamında olduğunu belirtmiştir.²¹⁸ Bununla birlikte İbn Mes'ûd, Ebû'l-Ahves ve Mücâhid de aynı görüşte olup, herhangi bir sınırlamaya gitmeyenler arasındadırlar.²¹⁹

Bu doğrultuda Kelbî ise ifadeden maksadın 'yataktan kalkıp sabah namazına başlayıncaya kadar dil ile tesbih et, zikret' olduğunu söylemiştir.²²⁰ Bu düşünceye delil olarak da Hz. Âîşe'ye (r.anha) Allah Resûlü (s.a.v.) gece namazına kalktığında ne derdi sorulduğunda, 'gece kalktığında on kere tekbir getirir, on kere Allah'a hamdeder, on kere tesbih eder, on kere tehlil ve istiğfar getirip, 'اللهم اغفر لي واهديني وارزقني وعافني، ويتعوذ من ضيق المقام'

²¹³ Buhârî, "Vudû", 36 (hadis no: 183); Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn ve kasriha", 26 (hadis no: 763).

²¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, XIX, 543; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, V, 385.

²¹⁵ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, V, 387.

²¹⁶ Begavî, *Tefsîrû'l-Begavî*, VII, 395; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, V, 385.

²¹⁷ Tirmîzi, "Mevâkîtü's-salât", 67 (hadis no: 242).

²¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, XIX, 543.

²¹⁹ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-, *Ahkâmü'l-Kur'an*, (nşr. Muhammed Sadık el-Kamhâvî), Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî 1405, V, 296.

²²⁰ Begavî, *Tefsîrû'l-Begavî*, VII, 395; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, XIX, 543.

’dediğini’ haber verdiği hadistir.²²¹

Tûr sûresinde ahkâma dair zikredilmesi gerekli olan son husus ise “وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ”²²² âyeti ile ilgilidir. Bu konuda da âyette yer alan ‘وَاذْبَارَ النُّجُومِ’/yıldızlar kaybolurken’ ifadesinden kastedilenin mâhiyeti hususunda üç farklı görüş zikredilmiştir.²²³ Bu minvâlde, görüşlerden biri Begâvî’nin (v. 516/1122) *Me‘alimü’t-tenzîl* de yer verdiği üzere ‘وَاذْبَارَ النُّجُومِ’ den kastın çoğu âlime göre sabah namazından önce kılınan iki rekâtlik namaz (sabah namazının sünneti) olduğudur.²²⁴ Diğer bir görüşe göre, İbn Abbas ve Hz. Ömer’den rivayet edildiği üzere burada namazdan sonraki tesbîhat kastedilmiştir.²²⁵ Hanefî âlimlerinden Cessâs’ın (v. 370/980) *Ahkâmü’l-Kur’ân*’ında, ‘وَاذْبَارَ النُّجُومِ’/yıldızlar kaybolurken’ kelimesinden maksadın ve âyette ‘tesbih et’ emriyle ilişkisinin ne olduğu hususunda bir çıkarımda bulunulmuş, sahabe ve tâbiûndan bir grubun rivâyeti de esas alınarak, yıldızların dönüp gitmesine tekâbül eden vaktin sabah namazının girdiği vakit olduğu hükmü çıkarılmış ve söz konusu kelimeyle iki rekâtlik sabah namazının kastedildiği zikredilmiştir.²²⁶ Bununla birlikte iki rekâtlik sabah namazı ve onun faziletine dâir gelen rivâyetler zikredilerek bu görüş desteklenmiştir. Bu rivâyetlerden biri, Sa’d b. Hişâm’ın Hz. Âişe’den (r.anha) rivâyet ettiği ve Allah Resûlü’nün (s.a.v.) iki rekâtlik sabah namazının dünya ve dünyadaki her şeyden daha hayırlı olduğunu söylediği hadistir.²²⁷ Âişe (r.anha) annemizin Allah Resûlü’nün (s.a.v.) ne nâfilelerde ne de bir gânimete iki rekâtlik sabah namazı kadar acele ettiğini görmedim dediği hadis,²²⁸ bu konuda yer verilen bir diğer hadistir.

²²¹ Buhârî, “Teheccüd”, 21 (hadis no: 1154), 19 (hadis no:1120), “Vudû’”, 36 (hadis no: 183) Müslim, “Salâtü’l-müsâfirin ve kasriha”, 26 (hadis no: 769, 763).

²²² et-Tûr 52/49.

²²³ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-‘uyûn*, V, 388.

²²⁴ Begavî, *Tefsîrü’l-Begavî*, VII, 396.

²²⁵ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-‘uyûn*, V, 388.

²²⁶ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, V, 296.

²²⁷ Tirmîzi, “Mevâkîtü’s-salât”, 195 (hadis no: 416).

²²⁸ İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Kûfî, *el-Kitâbü’l-musannef fi’l-ehâdisi ve’l-âsâr*, (nşr. Kemal Yusuf el-Hût), birinci baskı, Beyrut-Lübnan: Dâru’t-tâc 1989/1409, II, 49 (hadis no: 6323).

V.GARÎBÜ'L-KUR'ÂN

Tarih boyunca peygamberler Kur'ân-ı Kerîm'de “وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ”²²⁹ /Biz her bir peygamberi, onları dinlerini açıklasın diye, kendi milletinin lisanıyla gönderdik”²²⁹ âyetiyle belirtildiği üzere, kavimlerinin dili ile gönderilmiş ve kendisine verilen tebliğ görevini edâ etmiştir. Buna göre, insanlara rahmet olarak gönderilen Allah Resûlü de (s.a.v.) belâgat ve fesahatte en iyi derecede olan Arap toplumuna gönderilmiş ve kendisine, görevini yerine getirip insanları doğru yola iletmesi için, kavminin dilinde Kur'ân-ı Kerîm verilmiştir.²³⁰ Her ne kadar Kur'ân, arapça olup, kureyş lehçesiyle nâzil olsa da, içerisinde diğer Arap kabilelerinin lehçelerinden veya başka yabancı dillerde bulunup daha sonradan arap diline geçmiş (muarreb lafız) ya da az kullanılmasından dolayı mânasının anlaşılmasında güçlük çekilen lafızlar barındırmaktadır.²³¹ Tefsir de önemli bir yeri hâiz garîbü'l-Kur'ân ilmi de bu denli kelimeleri ele alarak, onların tefsirini konu edinmektedir.²³²

Kaynakların bildirdiğine göre, Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan kelimelerin ne anlam ifâde ettiğini “وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا”²³³ /biz sana kitabı onların anlaşmazlığa düştükleri şeyi kendilerine açıklamak için ve iman eden bir topluluğa hidayet ve rahmet olarak indirdik”²³³ âyeti gereğince açıkladığı, bununla birlikte garîb lafızların tesbitine, sahabe devrinde de devam edildiği müşahade edilmektedir.²³⁴ Nitekim, Arap dili ve edebiyatına vukufiyeti sayesinde âyetleri dil yardımı ile tefsir eden ve gâribü'l-Kur'an ilminin öncüsü sayılan İbn Abbas'ın, kendisine anlaşılması güç kelimeler sorulduğunda şiirlerden deliller getirerek cevap vermesi mevcut durumu teyit etmektedir.²³⁵

İmâm eş-Şâfi (v. 204/819), Ebû Ca'fer İbn Cerîr et-Taberî (v. 310/922) ve

²²⁹ İbrâhim 14/4.

²³⁰ “وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا”/Bilen bir topluluk için, âyetleri ayrılıp açıklanmış Arapça bir Kur'ân'dır” (el-Fussilet 41/3).

²³¹ Cerrahoğlu, İsmail, “Garîbü'l-Kur'ân”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1996, XIII, 379.

²³² Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 154-155.

²³³ en-Nahl 16/64.

²³⁴ Gümüş, “Garîbü'l-Kur'ân Tefsirinin Doğuşu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:5-6, 1987-1988, İstanbul 1993, s. 11.

²³⁵ Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 156.

Bedruddin ez-Zerkeşî (v. 794/1391) gibi âlimler, Kur'ân'da yabancı kelime olduğu söyleminin, âyetlerden delil getirerek²³⁶ ve bu iddianın Kur'ân karşısında Arapların âciz kalmasının Kur'ân'ın icâzından değil, Arapların bilmediği bir dilde olması şeklinde bir düşünceye sebebiyet vereceği görüşünden dolayı, doğru olmadığını ifade etmişlerdir. Öte yandan, bazı âlimler Kur'ân'da bulunan yabancı lafızların Kur'ân'ın her şeyi kuşatması açısından bir hikmete bağlı olduğunu ve bu durumun âyetlerde belirtildiği üzere onun arapça olmasına bir engel teşkil etmeyeceğini bildirerek, iddia edilen görüşe karşı çıkmışlardır.²³⁷

Gâribü'l-Kur'ân eserlerinde Tûr sûresinde geçen bazı kelimeler garîb olarak adlandırılmış ve bu kelimelerin anlamı zikredilmiştir. Buna göre. “وَالطُّورُ”²³⁸ âyetindeki kelime Allah Teâla'nın (c.c.) Hz. Musa (a.s.) ile konuştuğu dağ,²³⁹ “وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ”²⁴⁰ âyetindeki kelimeler yazılmış Kur'ân,²⁴¹ “فِي رَقٍّ مَّنْشُورٍ”²⁴² âyetindeki kelimeler yayılmış sayfalar,²⁴³ “وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ”²⁴⁴ âyetindeki ‘الْبَيْتِ’ kelimesi, her gün yetmiş bin meleğin tavaf ettiği Kâbe'nin hizasında gökteki ev,²⁴⁵ “وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ”²⁴⁶ âyetindeki kelimeler

²³⁶ “إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ” (eş-Şu'ara 26/195), “بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ” /Düşünüp anlamanız için Biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik” (ez-Zuhuruf 43/3).

²³⁷ Arslan, Şükrü, *İbnu 'l-Yezîdî ve Garîbu 'l-Kurân'ı*, Danışman: Doç. Dr. M. Nazif Şahinoğlu (Yayınlanmış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum 1982, s. 32-33.

²³⁸ et-Tûr 52/1.

²³⁹ Hudayrî, Muhammed b. Abdülaziz el-, *es-Sirâc fî beyâni garîbi 'l-Kur'ân*, birinci baskı, Riyad: Mektebetü Dâri'l-minhâc 1435, s. 252; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Tefsîru garîbi 'l-Kur'ân*, (nşr. Ahmet Sakar), Beyrut-Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye 1978/1398, s. 424; Nîsâbü'rî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ebi'l-Hasen b. el-Hüseyn el-Gaznevî en-, *İcâzü 'l-beyân 'an me'ânî 'l-Kur'ân*, (nşr. Hanîf b. Hasan el-Kâsimî), birinci baskı, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-islâmî 1995, II, 767.

²⁴⁰ et-Tûr 52/2.

²⁴¹ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 252; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi 'l-Kur'ân*, s. 424; Tevrat, Levh-i Mahfûz ve amel defterleri anlamları da verilmiştir. Bkz. Nîsâbü'rî, *İcâzü 'l-beyân*, II, 767.

²⁴² et-Tûr 52/2

²⁴³ Ebû'l Ferrâ'nın 'sayfalardan' maksadın ahirette insanın karşısına çıkacak olan amel defteri olduğunu söylediği zikredilmiştir bkz İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi 'l-Kur'ân*, s. 424.

²⁴⁴ et-Tûr 52/4.

²⁴⁵ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 252; Nîsâbü'rî, *İcâzü 'l-beyân*, II, 768.

²⁴⁶ et-Tûr 52/5.

يَوْمَ تَمُورُ“²⁴⁷ sema,²⁴⁸ “وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ” âyetindeki ‘الْمَسْجُورِ’ kelimesi su ile doldurulmuş,²⁴⁹ “يَوْمَ يُدْعَوْنَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ”²⁵⁰ âyetindeki ‘تَمُورُ’ kelimesi hareket eder, çalkalanır,²⁵¹ “إِصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا”²⁵² âyetindeki ‘يُدْعَوْنَ’ kelimesi şiddet ve öfkeyle atılırlar,²⁵³ “سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْرَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ”²⁵⁴ âyetindeki ‘إِصْلَوْهَا’ kelimesi oraya girin ve cehennemden ateşini tadın,²⁵⁵ “فَاكْهَيْنَ بِمَا أَتَيْتُهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَيْتُهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ”²⁵⁶ âyetindeki ‘فَاكْهَيْنَ’ kelimesi nimetlendirilmişler ve mutludurlar,²⁵⁷ “مُتَكَبِّرِينَ عَلَى سُورٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ”²⁵⁸ âyetindeki; ‘مُتَكَبِّرِينَ’ kelimesi rahat bir şekilde kurulmuşlardır,²⁵⁹ “يَحُورِ عَيْنِ”²⁶⁰ kelimesi sıra sıra dizilmiş,²⁶¹ “يَحُورِ” kelimesi beyaz kadınlar, “عَيْنِ” kelimesi güzel iri gözlü, “وَمَا أَلْتَنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينَ”²⁶² âyetindeki; ‘وَمَا أَلْتَنَاهُمْ’ kelimesi çocukları babalarına ilhak etmekle babalarının kazançlarından bir şey eksiltmeyeceğiz,²⁶³ “يَتَنَارَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ”²⁶⁴ âyetindeki; ‘يَتَنَارَعُونَ’ kelimesi birbirlerine ikramda bulunurlar, ‘كَأْسًا’ kelimesi kadeh, ‘لَا لَغْوٌ فِيهَا’ kelimesi içme esnasında boş söz yoktur, ‘وَلَا وَیَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ’²⁶⁵ kelimesi içmesi sebebiyle ne sözde ne fiilde bir günaha girmez,

²⁴⁷ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 252; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, s. 424.

²⁴⁸ et-Tûr 52/6.

²⁴⁹ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 252; Kelimenin hadiste ‘cehennem’ anlamında geçtiği söylenmekle birlikte, ‘tutuşturulmuş ateş’ anlamında olduğu da ifade edilmiştir bkz Nîsâbü'rî, *Îcâzü'l-beyân*, II, 768.

²⁵⁰ et-Tûr 52/9.

²⁵¹ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 252; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, s. 424.

²⁵² et-Tûr 52/13.

²⁵³ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 252; Nîsâbü'rî, *Îcâzü'l-beyân*, II, 769; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, s. 424-425.

²⁵⁴ et-Tûr 52/16.

²⁵⁵ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 253.

²⁵⁶ et-Tûr 52/18.

²⁵⁷ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 253; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, s. 425.

²⁵⁸ et-Tûr 52/20.

²⁵⁹ Nîsâbü'rî, *Îcâzü'l-beyân*, II, 769.

²⁶⁰ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 253

²⁶¹ et-Tûr 52/21.

²⁶² Nîsâbü'rî, *Îcâzü'l-beyân*, II, 769; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, s. 424; Nîsâbü'rî, *Îcâzü'l-beyân*, II, 769.

²⁶³ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 253.

²⁶⁴ et-Tûr 52/23.

²⁶⁵ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 253; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, s. 424

قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا “²⁶⁶ لَهُمْ كَانَتْهُمْ لَوْلُؤُ مَكْنُونُ” âyetindeki ‘مَكْنُونُ’ kelimesi sedefinde saklı, “فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَيْنَا عَذَابَ”²⁶⁸ âyetindeki ‘مُشْفِقِينَ’ kelimesi azaptan korkanlar, “إِنَّا كُنَّا”²⁶⁹ âyetindeki ‘عَذَابُ السَّمُومِ’ kelimesi iliklere kadar işleyen cehennem azabı, “فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ”²⁷⁰ âyetindeki ‘الْبَرُّ’ kelimesi lütufkâr, “أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ”²⁷² âyetindeki ‘يَكَاهِنُ’ kelimesi Allah Teâla’nın verdiği nübüvvet ve üstün akıl nimeti, “رَبِّبِ الْمُنُونِ”²⁷³ âyetindeki ‘أَمْ’ kelimesi yoksa, “تَتَرَبَّصُ بِهِ” kelimesi bekliyoruz, “أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاعُونَ”²⁷⁴ âyetindeki ‘أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهَذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاعُونَ’ kelimesi ölümün gelmesi ve zamanın olayları, “أَمْ يَقُولُونَ”²⁷⁶ âyetindeki ‘أَخْلَامُهُمْ’ kelimesi akılları, “طَاعُونَ” kelimesi isyanda sınırı aşanlar, “أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ”²⁷⁸ âyetindeki ‘تَقُولُهُ’ kelimesi Kur’ân’ı kendisi uydurdu, “أَمْ يَقُولُونَ”²⁷⁹ âyetindeki ‘خَزَائِنُ’ kelimesi rızık ve rahmet hazineleri, “رَبِّكَ أَمْ هُمْ الْمُصْطَفِرُونَ”²⁸⁰ âyetindeki ‘أَمْ لَهُمْ سُلْمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ’²⁸² kelimesi hâkim oldular, “سُلْمٌ” kelimesi semâya uzanan merdiven, “أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ”²⁸³ âyetindeki ‘مَغْرَمٌ’ kelimesi borç,

²⁶⁶ et-Tûr 52/24.

²⁶⁷ et-Tûr 52/26.

²⁶⁸ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 253; Nîsâbûrî, *Îcâzü’l-beyân*, II, 769; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi’l-Kur’ân*, s. 425.

²⁶⁹ et-Tûr 52/27.

²⁷⁰ et-Tûr 52/28.

²⁷¹ et-Tûr 52/29.

²⁷² Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 253.

²⁷³ et-Tûr 52/29.

²⁷⁴ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 253; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi’l-Kur’ân*, s. 425.

²⁷⁵ et-Tûr 52/32.

²⁷⁶ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 254.

²⁷⁷ et-Tûr 52/33.

²⁷⁸ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 254

²⁷⁹ et-Tûr 52/37.

²⁸⁰ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 254

²⁸¹ et-Tûr 52/38.

²⁸² İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi’l-Kur’ân*, s. 426.

²⁸³ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 254

²⁸⁴ et-Tûr 52/40.

²⁸⁶”أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ“²⁸⁵ ‘مُتَّقِلُونَ’ kelimesi yoruluyorlar, eziliyorlar,²⁸⁶ “وَإِنْ”²⁸⁷ ‘كَيْدًا’ kelimesi tuzak, ‘الْمَكِيدُونَ’ kelimesi tuzakları kendi başlarına döner,²⁸⁸ “يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ”²⁸⁹ ‘مَرْكُومٌ’ kelimesi bir parça, ‘كِسْفًا’ kelimesi bir parça, ‘يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ’ kelimesi birbiri üzerine kümelenmiş,²⁹⁰ “فَذَرَهُمْ حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ”²⁹¹ ‘يُصْعَقُونَ’ kelimesi helâk olacaklar,²⁹² “يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ”²⁹³ ‘يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ’ kelimesi onlara bir faydası olmaz,²⁹⁴ “وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ وَلَكِنَّ”²⁹⁵ ‘وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ وَلَكِنَّ’ kelimesi kıyamet gününden önce bu dünyada meydana gelecek bir azap, “وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ”²⁹⁶ ‘وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ’ kelimesi bizim gözetimimiz altında, ‘بِأَعْيُنِنَا’ kelimesi bizni tenzih ve tesbih et, ‘حِينَ تَقُومُ’ kelimesi namaz için ve uykundan kalktığın zaman,²⁹⁷ “وَإِذْ بَارَكُنَا فِي سَبْعِينَ نَجْمًا”²⁹⁸ ‘وَإِذْ بَارَكُنَا فِي سَبْعِينَ نَجْمًا’ kelimesi Rabbi’ni tenzih et, onu yücelt, ‘سَبْعِينَ نَجْمًا’ kelimesi yıldızlar battığı vakit, şeklinde ifade edilmiştir.²⁹⁹

VI. BEDÂİY‘U’L-KUR’ÂN (KUR’ÂN’DA EDEBÎ SANATLAR)

Arap toplumu belâgat ve fesâhat yönünden en parlak dönemlerini yaşamasına rağmen, Kur’ân-ı Kerîm’in kendine has eşsiz üslûbuyla nâzil olduğu toplumdaki insanları âciz bıraktığı bilinmektedir.²⁹⁹ Bununla birlikte, belâgat ilminin Cahiliyye devrinin sözlü edebiyatında, Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde tezahür ettiği zikredilmiştir. Öte yandan düzgün ve yerinde söz söylemenin usûl ve kaidelerini inceleyen belâgatin geç dönemde

²⁸⁵ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 254

²⁸⁶ et-Tûr 52/42.

²⁸⁷ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 254

²⁸⁸ et-Tûr 52/42

²⁸⁹ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 254; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi’l-Kur’ân*, s. 426.

²⁹⁰ et-Tûr 52/45.

²⁹¹ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 254; İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi’l-Kur’ân*, s. 426.

²⁹² et-Tûr 52/46.

²⁹³ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 254

²⁹⁴ et-Tûr 52/47.

²⁹⁵ et-Tûr 52/48.

²⁹⁶ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 254

²⁹⁷ et-Tûr 52/49.

²⁹⁸ Hudayrî, *es-Sirâc*, s. 255.

²⁹⁹ Yıldırım, Mustafa, “Kur’an Sanatı ve Estetiği Üzerine”, *İstem: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, cilt: VIII, sayı:16, 2010, s. 162.

kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır.³¹¹ Bununla birlikte âyetin, tıbâk sanatının çeşitlerinden olan ve olumlu-olumsuz, emir-nehiy şeklindeki tezatlıkları ifade eden tıbâk-ı selbe³¹² örneklik arz ettiği görülmektedir.³¹³

Belâğatin çeşitlerinden biri olarak zikredilen beyân ilminin, ana konularından birini teşkil eden teşbîh, iki veya daha fazla kelimenin bir vasıfta müşterek olduğunu ifade eden edebî sanattır.³¹⁴ Benzeyen (müşebbeh), benzetilen (müşebbehün bih), benzeme ciheti (vasıf) ve benzetme edatı olmak üzere dört unsurdan oluşan teşbîhler, şekil ve muhtevâsına göre farklı tasniflere tâbi tutulmuştur.³¹⁵ Buna göre, sûrenin “وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ”³¹⁶ âyetinde bulunan “كَانَهُمْ لَوْلُؤُ مَكُونُ”/Sedefinde saklı inci gibidirler’ cümlesinde, benzeyen ve benzetilen arasındaki benzetme ilgisinin kurulmasını sağlayan ortak vasıf (vech-i şebeh) hazfedilmiş olduğundan, mücmel teşbîhin varlığı dikkat çekmektedir.³¹⁷ Bununla birlikte benzetme edatının durumuna göre teşbîhler müekked ve mürsel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. *el-İtkân*’da yer verilen bu tasnife göre benzetme edatı hazfedilen teşbîh, müekked, hazfedilmeyen teşbîh ise mürsel teşbîh kapsamına girmektedir.³¹⁸ Bu bilgiler ışığında, ilgili âyetin, teşbîh edatlarından biri olan ‘كَ’ harfini bulundurmasından dolayı, mürsel teşbîh kısmına dâhil olduğu görülmektedir.

İstiâre sanatı, teşbîhdeki benzeyen (müstear leh) ve benzetilen (müstear minh)³¹⁹ unsurlarından birinin kaldırılıp, kelimenin mecaz anlamıyla kullanılmasıyla meydana gelmektedir.³²⁰ Bu bağlamda teşbîh ve mecaz sanatlarıyla yakından ilişkisi bulunan istiâre sanatının, sûrenin “أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ تَتَرَبَّصُّ بِهِ رَبِّبُ الْمُنُونُ”/Yoksa onlar: ‘O şairin biri;

³¹¹ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 242; Durmuş, İsmail, “Tezat”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2012, XLI, 58.

³¹² Durmuş, “Tezat”, *DİA*, XLI, 59.

³¹³ Sâbûnî, *Safvetü’ t-tefâsîr*, III, 270.

³¹⁴ Durmuş, İsmail, “Teşbîh”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2011, XL, 553.

³¹⁵ Teşbîh ya bütün unsurları ya da en az ikisini bulundurmak koşuluyla dörde ayrılmıştır. Buna göre, tüm unsurların zikredildiği teşbihe mufassal, benzeme yönünün zikredilmediği teşbihe mücmel, benzetme edatının zikredilmediği teşbihe müekked, sadece benzeyen ve benzetilenle yapılan teşbihe ise belîğ teşbîh denilmiştir (Değirmençay, Veyis, “Teşbîh”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2011, XL, 557).

³¹⁶ et-Tûr 52/24.

³¹⁷ Sâbûnî, *Safvetü’ t-tefâsîr*, III, 270.

³¹⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 112.

³¹⁹ Durmuş, İsmail ve Pala, İskender, “İstiare”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2001, XXIII, 316.

³²⁰ Değirmençay, “Teşbîh”, *DİA*, XL, 557.

bekleyelim, zaman içinde helâk olur gider’ mi diyorlar?”³²¹ âyetinde yer alan ‘رَيْبُ الْمُنُونِ/zamanın musibetleri’ terkinde, tezâhür ettiği görölmektedir. Buna göre, ‘رَيْبُ/şüphe’ anlamına gelen bu kelime, ile ‘zamanın hadiseleri’ lafzı arasında, ‘şaşkınlık’ ve ‘durumda kalmama’ vasıfları bakımından müşabehe alâkası (iki anlam arasındaki ilgi) kurulduğundan, müstear minh (benzetilen) olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte, istiâre sanatı lafız bakımından, ‘müstear minh’ olarak kullanılan kelimenin cins isim olup-olmamasına göre ‘istiâre-i asliyye’ ve ‘istiâre-i tebeiyye’ olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.³²² Bu bağlamda müstear minh olarak gelen ‘رَيْبُ’ kelimesinin cins isim olmamasından dolayı âyetin istiâre-i tebeiyye kısmına dâhil olduğu ve ‘zamanın musibetleri’ lafzının da müstear leh (benzeyen) olarak kullanıldığđı müşahede edilmektedir.³²³

Mânaya güzellik katan edebî sanatlardan, kabul edilen iltifat sanatı, belâgat ulemasının en meşhur tarifine göre, bir sigayı kullandıktan sonra, fiilin mütekellim, muhatap veya gâib sigalarından birine nakledilmesi şeklinde ifade edilmektedir.³²⁴ Buna göre sûrenin “لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمْ الْبَنُونَ/Yoksa kızlar O’nun, oğullar sizin mi?”³²⁵ âyetinde, inkarcıları daha fazla kınayıp, azarlamak amacıyla iltifat sanatının, III. tekil şahıs zamirinden, II. çoğul şahıs zamirine dönüşü ifade eden, ‘gâibden hitaba geçiş’ çeşidinin³²⁶ varlığı dikkat çekmektedir.³²⁷

Sûrede lafızları güzelleştirmeye yönelik bir diğere edebî sanat da, kelime sonlarının benzer veya aynı kafiye üzere olması şeklinde tanımlanan seci sanatıdır.³²⁸ Bu minvâlde, “مَنْشُورٌ، مَسْطُورٌ، وَالطُّورُ، وَكِتَابٌ مَسْطُورٌ، فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ”³²⁹ âyetlerinin sonlarında bulunan ‘مَنْشُورٌ’ ve ‘مَسْطُورٌ’ kelimeleri arasında akıcı ve sağlam bir seci olduğu görölmektedir. Ayrıca aynı edebî

³²¹ et-Tûr 52/30.

³²² Süyûtî, *el-İtkân*, s. 117.

³²³ Sâbûnî, *Safvetü ’t-tefâsîr*, III, 270.

³²⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 214.

³²⁵ et-Tûr 52/39.

³²⁶ İltifat sanatının diğere çeşitlerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Durmuş, İsmail, “İltifât”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2000, XXII, 152-153.

³²⁷ Sâbûnî, *Safvetü ’t-tefâsîr*, III, 270.

³²⁸ Durmuş, İsmail, “Seci”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2009, XXXVI, 273.

³²⁹ et-Tûr 52/1,2,3.

sanat, “³³⁰إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ” ve “³³¹مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ” sonlarındaki ‘لَوَاقِعٌ’ ve ‘دَافِعٍ’ kelimeleri arasında da bulunmaktadır.³³²

Son olarak, sûrenin “³³³أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهَذَا”/Bunu onlara akılları mı söyletiyor” âyetinde de görüldüğü üzere, toplam on beş yerde geçen ‘أَمْ’ edatıyla sorulan sorular kınama, azarlama, inkâr ifade ettiği ve bu durumun onlara Kur’ân’da pek çok âyette kullanılan alay etme (istihza) üslûbuyla söylendiği görülmektedir. Ayrıca, “³³⁴وَأَنْ يَرَوْا كِسْفًا”/Gökten bir parçanın düştüğünü görseler” âyetinde, Kur’ân’ın takdir ve farzetme üslubunun kullanıldığı müşahede edilmektedir.³³⁵

VII. KIRÂAT

Tefsir ilminde, Kur’ân-ı Kerîm’deki kelimelerin, kırâat imamlarına nisbet edilen farklı okunuşlarını inceleyen bir ilim olarak kırâat,³³⁶ ulûmu’l-Kur’ân konularından birisidir. Zikredilen ilmin ortaya çıkmasının sebebi, Allah Resûlü (s.a.v) zamanında, sahabîlerin Hz. Peygamber’den Kur’ân kırâatini alma şekillerinin farklılıklarına bağlı olarak sonraki dönemlerde de tâbiûn ve etbâu’t-tâbiînin okuyuş tarzlarının birbirlerinden farklılık arz etmesidir. Kırâatteki bu çeşitlilik, hicrî ikinci asrın sonunda âlimleri harekete geçirmiş, belirli şartlar çerçevesinde mevcut okuyuş farklılıklarını bir araya getirmek sûretiyle sahih ve sahih olmayan kırâatleri³³⁷ belirlemelerine vesile olmuştur.³³⁸

Sahi kabul edilen, mütevâtir ve meşhûr olarak adlandırılan kırâat çeşitleri yedi (el-kırâatü’s-seb‘a) ve on kırâat (el-kırâatü’l-‘aşere) diye şöhret bulmuş ve bunlar kendilerinden nakledilen imamlara nispet edilmiştir. Bu bağlamda yedili tasnife göre kırâat imamları; Nâfi‘ b. Abdurrahman (v. 169/785), Ebû Ma‘bed Abdullah İbn Kesîr (v.

³³⁰ et-Tûr 52/7.

³³¹ Sâbûnî, *Safvetü’l-tefâsîr*, III, 270.

³³² et-Tûr 52/8.

³³³ et-Tûr 52/32.

³³⁴ et-Tûr 52/44.

³³⁵ Sâbûnî, *Safvetü’l-tefâsîr*, III, 270.

³³⁶ Birışık, Abdülhamit, “Kırâat”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2001, XXV, 426.

³³⁷ Sıhhat bakımından kırâat türleri sahih olanlar ve sahih olmayanlar diye iki kısımda incelenmiş, sahih olan kırâatler kapsamında mütevâtir ve meşhûr; sahih olmayanlar kapsamında da âhâd, şâz ve mevzu kırâatler ele alınmıştır. Zikredilen kırâat çeşitlerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Zürkânî, *Menâhilü’l-‘irfân*, I, 357-358.

³³⁸ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 129.

120/738), Ebû Amr b. Alâ el-Basrî (v. 154/771), Abdullah b. Âmir el-Yahsubî (v. 118/726), Âsım b. Behdele (v. 127/745), Hamza b. Habîb (v. 156/773), Ali b. Hamza el-Kisâî (v.189/805) iken, zikredilen imamlara Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka el-Kârî (v. 130/747-48), Ya'kûb el-Hadramî (v. 205/821), Halef b. Hişâm el-Bezzâr'ın (v. 229/844) ilâve edilmesiyle de onlu tasnif yapılmıştır.³³⁹

Bu bilgiler ışığında, kırâat kitaplarında Tûr sûresine dair kırâat farklılıklarına yer verildiği ve bu doğrultuda kendilerine çeşitli okuyuş vecihlerinin nispet edildiği kırâat imamlarının da zikredildiği görülmektedir. Buna göre, “وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ/Ve yazılmış kitaba yemin olsun”³⁴⁰ âyetindeki ‘مَّسْطُورٍ’ kelimesini bütün kırâat âlimleri âyette geçtiği üzere ‘س’ harfiyle okumuştur. Ancak, Ahmed b. Sâlih’in Nâfi‘den (v. 169/785) rivâyetine göre Nâfi‘in bu kelimeyi ‘ص’ harfiyle okuduğu aktarılmıştır. Ne var ki, senedini Nâfi‘den önce kimseye isnât etmemesi gerekçesiyle, bu rivâyetin Verş rivâyeti olduğu ilgili kaynakta zikredilmiştir.³⁴¹

“فَاكِهَيْنَ بِمَا آتَيْنَهُمْ رُبُّهُمْ وَوَقَّيَهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ/Rablerinin kendilerine verdikleriyle safa sürmektedirler. Rableri onları Cehennem azabından da korumuştur”³⁴² âyetindeki ‘فَاكِهَيْنَ’ kelimesini, Ebû Bekr’den rivâyet edilen bir habere göre, Âsım’ın (v. 127/745) ‘فَكِهَيْنَ’ şeklinde elifsiz okuduğu söylenmiştir. Bununla birlikte diğer kırâat imamları kelimeyi, âyette geçtiği üzere elifli okumuşlardır.³⁴³

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِرِزْقِهِ رَبِّهِنَّ وَإِنَّا لَكَاظِمُونَ/İman edenleri ve onların nesillerinden iman ederek kendilerine tâbi olanları birbirine kavuşturacak, kimsenin çalışmasından da bir şeyi eksiltmeyeceğiz. Herkes kendi kazancına bağlıdır”³⁴⁴ âyetindeki ‘وَإِنَّا لَكَاظِمُونَ’ kelimesini Ebû Amr (v. 154/771), vasl hemzesini kat‘ı hemzesine dönüştürerek, ‘ت’ ve ‘ع’ harflerini sükunla, ‘ع’ harfinden sonra gelen ‘ت’ harfini ‘ب’ harfine dönüştürerek ve ‘ب’ harfinden sonra da ‘ي’ harfini

³³⁹ Birışık, “Kıraat”, *DİA*, XXV, 428-429; Kırâat imamları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, I, 377-385.

³⁴⁰ et-Tûr 52/2.

³⁴¹ Ebû Amr ed-Dânî, Osman b. Said b. Osman b. Ömer Ebu Amr, *Câmi'u'l-beyân fî'l-kirâati's-seb'*, birinci baskı, Câmi'atü's-şârika 2007/1428, IV, 1606.

³⁴² et-Tûr 52/18.

³⁴³ Ebû Amr ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân*, IV, 1606.

³⁴⁴ et-Tûr 52/21.

getirerek ‘وَاتَّبَعْنَاهُمْ’ şeklinde okumuştur.³⁴⁵ Diğer kırâat imamlarının ise, kelimeyi âyetle geçtiği üzere okudukları görülmektedir.³⁴⁶

İlgili âyetle bulunan ‘دُرِّيَّتُهُمْ’ kelimesini, İbn Âmir (v. 118/726), Ebû ‘Amr³⁴⁷ (v. 154/771) ve Ya‘kûb³⁴⁸ (v. 205/821) ‘ذُرِّيَّتُهُمْ’ şeklinde cem‘ halde ve ‘ت’ harfinin esresiyle okurken, İbn Âmir ve Yakub’un cem‘i halde ve ‘ت’ harfini ötreli yani ‘دُرِّيَّتُهُمْ’ şeklinde okuduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, diğer kırâat imamları ise âyetle de geçtiği üzere tekil ve ‘ت’ harfinin ötresiyle okumuşlardır.³⁴⁹

Âyetle geçen ‘دُرِّيَّتُهُمْ’ kelimesini Nâfi‘ (v. 169/785), İbn Âmir, Ebû ‘Amr ve Ya‘kûb’un³⁵⁰ çoğul olarak ve ‘ت’ harfinin esresiyle, ‘دُرِّيَّتُهُمْ’ şeklinde okuduğu müşahede edilmektedir. Diğer kırâat imamlarının ise, kelimeyi âyetle geçtiği üzere, tekil olarak ve ‘ت’ harfinin fethasıyla okudukları zikredilmiştir.³⁵¹

Zikredilen âyetteki ‘الْتَنَاهُمْ’ kelimesini İbn Kesîr (v. 120/738) kat‘ı hemzesi ve ‘ل’ harfinin esresiyle ‘الْتَنَاهُمْ’ şeklinde okurken, diğer kırâat imamları âyetle geçtiği üzere fethalı olarak okumuştur.³⁵² Bunun yanı sıra İbn Kesîr’in râvîsi Kunbül’den gelen bir rivâyet doğrultusunda kelimenin, hemzenin düşürülmesi sûretiyle ve ‘ل’ harfinin esresiyle ‘لِنَاهُمْ’ şeklinde okunduğu da söylenmiştir.³⁵³

“يَتَنَارَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْتِيمٌ/Orada öyle kadehleri birbirine ikram ederler ki, içene ne boş söz söyletir, ne onu günaha sokar”³⁵⁴ âyetindeki ‘لَغْوٌ’ ve ‘تَأْتِيمٌ’ kelimelerini, İbn Kesîr ve Ebû Amr’ın ‘لَغْوٌ’ ve ‘تَأْتِيمٌ’ şeklinde fethalı olarak okudukları rivayet edilmiştir. Diğer kıraat âlimlerinin ise kelimeyi, âyetle de geçtiği üzere tenvin ve ötreli olarak

³⁴⁵ Abdülgaffâr el-Fârisî, *el-Hüccetü li'l-kurrâi's-seb'a*, VII, 224; İsbehânî, *el-Mebsût*, s. 415.

³⁴⁶ Ebû Amr ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân*, IV, 1605.

³⁴⁷ Abdülgaffâr el-Fârisî, *el-Hüccetü li'l-kurrâi's-seb'a*, VII, 224.

³⁴⁸ İsbehânî, *el-Mebsût*, s. 416.

³⁴⁹ Ebû Amr ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân*, IV, 1605.

³⁵⁰ İsbehânî, *el-Mebsût*, s. 415.

³⁵¹ İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâât*, (nşr. Şevkî Dayf), Mısır: Dârü'l-me'ârif ts, s. 612.

³⁵² Abdülgaffâr el-Fârisî, *el-Hüccetü li'l-kurrâi's-seb'a*, VII, 226; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-teysîr*, s. 565; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, s. 612; İsbehânî, *el-Mebsût*, s. 415.

³⁵³ Ebû Amr ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân*, IV, 1606.

³⁵⁴ et-Tûr 52/23.

okudukları görülmektedir.³⁵⁵

“إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ”/Bundan önce biz O’na dua ederdik. Gerçekten o pek lütfkârdır ve sonsuz merhamet sahibidir”³⁵⁶ âyetindeki ‘إِنَّهُ’ kelimesini Nâfi (v. 169/785), Kisâî (v.189/805) ve Ebû Ca’fer’in³⁵⁷ (v. 130/747-48) hemzenin fethasıyla, ‘أَنَّهُ’ şeklinde okudukları zikredilmiştir. Bunun yanı sıra diğer kıraat âlimlerinin ise, kelimeyi âyette geçtiği üzere esreli okudukları görülmektedir.³⁵⁸

“أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصِطْرُونَ”/Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mı? Yahut kâinata onlar mı hâkim oldular”³⁵⁹ âyetindeki ‘الْمُصِطْرُونَ’ kelimesinin Hafs, Hişâm (v. 229/844) ve İbn Kesir’in (v. 120/738) râvisi Kunbül tarafından ‘المِصْطِرُونَ’ şeklinde ‘س’ harfiyle,³⁶⁰ Hamza’nın ise Hallad’ın tam tersine ‘س’ ile ‘ص’ arası bir harf ile okuduğu rivayet edilmiştir. Diğer kıraat imamlarının ise, kelimeyi ‘ص’ harfiyle okuduğu zikredilmiştir.³⁶¹

“فَدَرَّهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ”/Helâk olacakları günlerine kavuşuncaya kadar sen onları kendi hallerine bırak”³⁶² âyetindeki ‘يُصْعَقُونَ’ kelimesini Âsım (v. 127/745), İbn Âmir (v. 118/726) ve Ya’kûb’un³⁶³ (v. 205/821) âyette de geçtiği üzere ‘ي’ harfinin ötresiyle okudukları nakledilmiştir. Diğer kıraat imamları ise ‘ي’ harfinin fethasıyla, kelimeyi ‘يُصْعَقُونَ’ şeklinde okumuşlardır.³⁶⁴

³⁵⁵ Abdülgaffar el-Fârisî, *el-Hüccetü li'l-kurrâi's-seb'a*, VII, 226; İbn Mucâhid, *Kitâbü's-seb'a*, s. 612.

³⁵⁶ et-Tûr 52/28.

³⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-, *Kitâbu Tahbîrû't-teysîr fi'l-kirâati'l-'aşr*, birinci baskı, Ürdün: Dâru'l-furkân 1421/2000, s. 565; İsbehânî, *el-Mebsût*, s. 415.

³⁵⁸ Ebû Amr ed-Dânî, *Câmiu'l-beyân*, IV, 1607; İbn Mucâhid, *Kitâbü's-seb'a*, s. 613.

³⁵⁹ et-Tûr 52/37.

³⁶⁰ Ebû Bekr el-Hâşimî'den nakledilen rivâyete göre kıraat imamlarından İbn Kesir'in zikredilen kelimeyi ‘س’ harfi ile okuduğu zikredilmiş, Mevsilî ve Buhârî rivâyetine göre ise kelimenin ‘ص’ harfi ile okunduğu söylene de el-Hâşimî rivâyetinin, Mekke ehlinin mushaflarında bu şekilde yazıldığı ve bu durumun Hâşimînin kıraati daha iyi bildiğine ve daha iyi zabtettiğine işaret ettiği bildirilerek, daha doğru olduğu ifade edilmiştir (İsbehânî, *el-Mebsût*, s. 416).

³⁶¹ Ebû Amr ed-Dânî, *Câmiu'l-beyân*, IV, 1607; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrû't-teysîr*, s. 566.

³⁶² et-Tûr 52/45.

³⁶³ İsbehânî, *el-Mebsût*, s. 417.

³⁶⁴ Abdülgaffar el-Fârisî, *el-Hüccetü li'l-kurrâi's-seb'a*, VII, 227; Ebû Amr ed-Dânî, *Câmiu'l-beyân*, IV, 1610; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrû't-teysîr*, s. 566; İbn Mucâhid, *Kitâbü's-seb'a*, s. 613.

“وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ”/Gecenin bir kısmında ve yıldızlar kaybolurken de O’nu tesbih et”³⁶⁵ âyetindeki ‘إِدْبَارَ’ kelimesini Ya’kûb’un râvîsi Zeyd’in ‘اَدْبَارَ’ şeklinde elifin fethasıyla okuduğu zikredilmiştir. Bununla birlikte diğer kırâat imamlarının ise, kelimeyi âyette geçtiği üzere elifin kesrasıyla okudukları görülmektedir.³⁶⁶

Sonuç olarak, genelde Kur’ân’da, özelde de Tûr sûresinde görüldüğü üzere sûrelerde, çeşitli şekillerde meydana gelen kırâat farklılıkları, kırâatlerin güvenilirliği noktasında şarkiyatçıların hedef noktası haline gelse de,³⁶⁷ bu çeşitliliklerin, Kur’ân’ın ilk muhataplarına Kur’ân okunuşunu kolaylaştırma, Allah Resûlü (s.a.v.) zamanında tüm kabilelere Kur’ân’ın mûciz bir kitap olduğunu gösterme, fikhî konularda istinbatta bulunma, İslâm ümmetinin diğer ümmetlere olan üstünlüğünü hatırlatma, gibi hikmetlerini zikretmek mümkündür.³⁶⁸

VIII. MÜTEŞÂBİH

Kur’ân-ı Kerîm’i gerektiği gibi anlama ve âyetlerde kastedilen mânâları idrâk etme noktasında büyük önem taşıyan ‘muhkem-müteşâbih’ konusunun Kur’ân’ın anlamıyla ilgili olarak ele alınan Kur’ân ilimleri arasında zikredildiği görülmektedir. Buna göre, herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaksızın mânâları kolaylıkla anlaşılabilen âyetler için kullanılan muhkem teriminin karşısı olarak ifade edilen müteşâbih kelimesi, terim olarak birçok mânaya işaret etmesinden dolayı anlamlarında kapalılık bulunan ve anlaşılabilmesi için ayrıca bir delile ihtiyaç duyulan âyetler için kullanılmaktadır.³⁶⁹

Muhkem ve müteşâbih kelimeleri Kur’ân-ı Kerîm’de yer almaktadır. Bu minvâlde “الْأَلِفُ كِتَابٌ أَحْكَمْتُ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلْتُ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ”/Elif lâm ra. Bu öyle bir kitaptır ki, hikmeti herşeyi kuşatan ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından âyetleri kesin delillerle sapasağlam düzenlenmiş ve iyice açıklanmıştır.”³⁷⁰ âyetine göre Kur’ân’ın âyetlerinin bütünüyle muhkem, “اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانًى تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ” .../Allah sözün en güzelini, âyetleri birbirine benzeyen ve tekrarlayan bir kitap olarak peş

³⁶⁵ et-Tûr 52/49.

³⁶⁶ İsbehânî, *el-Mebsût*, s. 417; Bu görüşün şaz olduğu ilgili eserde zikredilmiştir.

³⁶⁷ Birşık, “Kıraat”, *DİA*, XXV, 430.

³⁶⁸ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 134-135.

³⁶⁹ Yavuz, “Müteşâbih”, *DİA*, XXXII, 204.

³⁷⁰ Hûd 11/1.

peşe indirmiştir. Rablerinden korkanlar onu işittiklerinde tenleri ürperir.”³⁷¹ âyetine göre ise bütünüyle müteşâbih olduğu söylenebilmektedir. Bunun yanı sıra “هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ / الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ... ”³⁷² Sana kitabı indiren O’dur. Onda bir kısmı, muhkem -ki bunlar kitabın özüdür- bir kısmı da müteşâbih âyetler vardır.”³⁷² âyetine göre, bazı âyetlerin muhkem bazılarının da müteşâbih olduğu anlaşılmaktadır. Zahiren mevcut karışıklık, âlimler tarafından Hûd sûresinin birinci âyetiyle Kur’ân âyetlerinin nazım güzelliği, hiçbir eksikliği barındırmaması açısından muhkem olduğu, Zümer sûresinin yirmi üçüncü âyetiyle de âyetlerin güzellik, doğruluk açısından birbirlerine benzer olmalarının kastedildiği ifade edilerek giderilmiştir.³⁷³

Muhkem-müteşâbih âyetlerin kısımlandırılması noktasında farklı tasniflerin olduğu görülmektedir. Süyûtî (v. 911/1505) ise, *el-İtkân*’da Ragıb el-İsfehani’nin tasnifine yer vermiştir. Ona göre, âyetler mutlak mânada muhkem, mutlak mânada müteşâbih, bir yönden muhkem bir yönden müteşâbih olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Müteşâbih âyetlerin ise kendi içerisinde, sadece lafız yönüyle müteşâbih, sadece mâna yönüyle müteşâbih, hem lafız hem mâna yönüyle müteşâbih olmak üzere üçe ayrıldığını ifade etmektedir.³⁷⁴ Bunun yanı sıra, müteşâbih âyetlerin genel olarak kaynaklarda mutlak ve izâfî olmak üzere ikiye ayrıldığı müşahade edilmektedir. Buna göre, mutlak müteşâbih âyetlerin mâhiyetlerinin sadece Allah Teâla tarafından bilinebileceği, izâfî olanlara ise ilimde derinleşmiş kimselerin vâkıf olabileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte izâfî müteşâbih de lafzî müteşâbih ve manevî müteşâbih olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.³⁷⁵ Lafzî müteşâbih, âyetteki kelimenin yapısında görülen kapalılığa işaret ederken, manevî müteşâbih ise, âyetin mâna yönünden kapalı olmasını veya birden çok mânaya gelmesini ifade etmektedir.³⁷⁶

Bu bilgiler ışığında, Echûrî’nin (v. 1190) *İrşadu’r-rahmân*’da Tûr Sûresinin “مُتَكِينٍ عَلَى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ”³⁷⁷ âyet-i

³⁷¹ ez-Zümer 39/23.

³⁷² Âl-i İmrân 3/7.

³⁷³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 128-129; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 167.

³⁷⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, s. 11-12.

³⁷⁵ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 168.

³⁷⁶ Demirci, *Tefsir Usûlü*, 174,176.

³⁷⁷ et-Tûr 52/20.

Tûr sûresinin “فَوَيْلٌ لِلْمُكَذِّبِينَ/ O gün gerçeği yalanlayanların vay haline!”³⁸² âyeti ile Bakara sûresinin “فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ”/ Yazıklar olsun o kimselere ki, kitabı kendi elleriyle yazarlar, sonra da, onunla az bir para elde etmek için ‘Bu Allah katındandır derler’ derler. Yazıklar olsun elleriyle yazdıkları yüzünden onlara, yazıklar olsun kazandıkları yüzünden onlara!”³⁸³ âyetinde ‘فَوَيْلٌ’ kelimesinin tekrar ettiği görülmektedir. Bununla birlikte ‘وَيْلٌ’ kelimesi başında ‘ف’ harfi olmaksızın Mürselât ve Mutaaffin sûrelerinde de yer almaktadır.

Tûr sûresinin “كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ/ Onlara, “Yaptıklarınızın karşılığı olarak âfiyetle yiye, için” denecek.”³⁸⁴ âyeti aynı ifadelerle Mürselât sûresinde de geçmektedir.³⁸⁵ Bununla birlikte âyette yer alan ‘كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا’ kısım aynı şekilde Hâkka sûresinin “كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ/ Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık şimdi âfiyetle yiye ve için.”³⁸⁶ âyetinde bulunmaktadır.

“وَأَمَّا دَنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ”/ Bir de onlara meyveler ve canlarının çektiği etler sunmuşuzdur.”³⁸⁷ âyetindeki ‘وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ’ kısmın Vakıa sûresinin “وَلَحْمٍ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ”/ Ve canlarının çektiği kuş etleriyle”³⁸⁸ âyetinde de yer aldığı görülmektedir.

Tûr sûresindeki “فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ/ Sen öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde sen ne kâhinsin, ne de deli.”³⁸⁹ âyetindeki ‘فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ’ kelimeleri Kalem sûresinin “مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ”/ Rabbinin nimeti sayesinde, sen bir mecnun değilsin”³⁹⁰ âyetinde tekrar etmektedir.

İşkâfî (v. 420/1029) *Durretü't-tenzîl*'de Tûr sûresinin kırk ve kırk birinci âyeti, Kalem sûresinin ise kırk altıncı ve kırk yedinci âyeti olan “أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ”

³⁸² et-Tûr 52/11.

³⁸³ el-Bakara 2/79.

³⁸⁴ et-Tûr 52/19.

³⁸⁵ el-Mürselât 77/43

³⁸⁶ el-Hâkka 69/24.

³⁸⁷ et-Tûr 52/22.

³⁸⁸ el-Vâkıa 56/21.

³⁸⁹ et-Tûr 52/29.

³⁹⁰ el-Kalem 68/2.

/Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da onlar bunun ağırlığı altında eziliyorlar mı?” ve “*أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ*” /Yoksa yanlarında gayb bilgisi var da ona bakarak mı yazıyorlar?” âyetlerinin benzerliğine işaret etmiştir. Bununla birlikte zikredilen âyetlerden sonra Tûr sûresinde “*أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ*” /Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Fakat o kâfirler tuzağa düşenlerin ta kendileridir”³⁹¹ âyeti gelirken Kalem sûresinde “*فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ*” /Rabbin hükmedinceye kadar sabret; balığın yoldaşı gibi olma. Hani o gamla dolmuşken Rabbine seslenmişti.”³⁹² âyetinin gelmesinin bir hikmeti olduğunu söylemiştir. İskâfî’ye (v. 420/1029) göre Kur’an, Tûr sûresinin kırk ve kırk birinci âyetlerinden sonra da “*أَمْ*” edatı ile başlayan âyetler getirerek, kendilerini akıl ehli olarak gören putperest Kureyş halkını adeta kendi delilleriyle vurarak ilzam etmiştir. Bu yönüyle iki sûrenin bütünüyle aynı olan âyetlerden sonra farklı âyetlerle devam etmelerinin sebebi sûrelerin barındırdıkları farklı konu akışıdır.³⁹³ Bununla birlikte Kirmânî de (v. 500/1106’dan sonra) “*أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُّ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ*” / Yoksa onlar: “O şairin biri; bekleyelim, zaman içinde helâk olur gider” mi diyorlar?” âyetinde yer alan “*أَمْ*” bağlacının sûrede farklı on beş yerde daha geçtiğini belirterek Tûr sûresinin kendi içerisinde yer alan tekrarlara dikkat çekmektedir.³⁹⁴

³⁹¹ et-Tûr 49/42.

³⁹² el-Kalem 68/48.

³⁹³ İskâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hatîb el-İskâfî, *Durretu’t-tenzîl ve Gurretu’t-Te’vîl*, (nşr. Muhammed Mustafa Aydın), birinci baskı, Mekke: Câmi’atu Umîl-Kurâ 2001/1422, III, 1211.

³⁹⁴ Kirmânî, Ebû’l-Kâsım Tâcülkurrâ Burhânüddîn Mahmûd b. Hamza b. Nasr el-Kirmânî, *Esrâru’t-tekrâr fi’l-Kur’ân el-müsemma el-burhân fi tevcihi müteşâbihi’l-Kur’ân limâ fihi mine’l-hucceti ve’l-beyân*, (nşr. Abdülkadir Ahmed Ata), Kahire: Dârü’l-fazile ts, s. 229.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÛR SÛRESİNİN MUHTEVA VE TEFSİRİ

I. 1-10. ÂYETLER: AZÂBIN TAHAKKUKU, SEMÂ VE ARZA YEMİN

وَالطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ ﴿٢﴾ فِي رَقٍّ مَّنْشُورٍ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ ﴿٤﴾ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿٥﴾ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ﴿٦﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ ﴿٨﴾ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا ﴿٩﴾ وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ﴿١٠﴾

“(1) Andolsun Rabb’inin Hz. Musa’ya (a.s) seslendiği Tûr-i Sînâ dağı başta olmak üzere bütün dağlara. (2-3) Ve andolsun yayılmış, neşredilmiş ince-parlak deri vb. şeyler üzerine yazılmış şânı yüce, mâhud her Kitab’a, kıyamet günü sağdan veya soldan verilecek olan Kitab’a ve vahiyle gelen, içerisinde öğretilerin yazıldığı Tevrat, İncil, Kur’ân’a, (4) Ve aynı şekilde andolsun Beyt-i Ma’mûr’a, Meleklerin göklerde tavaf ve tesbih ederek ihyâ ettikleri, Kâbe’nin tam üst hizâsında bulunan Beytullah’a (5) Ve andolsun maddî-manevî olarak yükseltilmiş her tavana, korunmuş göğe, cennetin tavanı arşa (6) Ve andolsun birbirine karışmış dolu, taşkın, engin, Allah Teala’nın iradesi doğrultusunda helâka sebebiyet vermemesi için tutulmuş, her an tutuşmaya ve suyunun buharlaşmasına sebebiyet verecek volkanik dağların üzerinde bulunan tüm denizlere, (7) Rabbini ve seni inkâr edenlerin hiçbir sûrette kaçmaya zaman ve mekân bulamayacakları, kendilerini çökertip, üzerlerine düşecek olan Rabb’inin o şiddetli azâbı muhakkak gerçekleşecektir. (8) İnkâr edenlerin başına gelecek ve her taraftan kendilerini kuşatacak olan bu şiddetli azâbı def edecek veya ondan koruyacak hiçbir güç yoktur. (9) İşte o gün gök, mahlûkâtın yok olmasına ve bütün düzenin alt üst olmasına sebep olacak şiddetli bir sarsıntı ve hareketlenme ile çalkalanacaktır. (10) Ve yine o gün dağlar da, ufalanıp sarsılmalarına ve dümdüz olmalarına sebep olacak, tasavvuru mümkün olmayan, şiddetli bir sarsıntı ile yerlerinden sökülüp yürüyecek ve yürütüleceklerdir.”

Allah Teâla Tûr sûresinden önceki Zâriyat sûresinde vaad gününün mutlaka gerçekleşeceğini beyân ettikten sonra Tûr sûresinin ilk beş âyetinde, ‘Tûr’a’, ‘yazılmış kitaba’, ‘ma’mur eve’, ‘yükseltilmiş tavana’, ‘yakılmış denize’ yemin ederek bu beyânı kuvvetlendirmiştir. Daha sonra azabın tahakkuku ifade edilmiş ve bunun tezâhürleri serdedilmiştir.³⁹⁵

‘وَالطُّورِ’ kelimesindeki ‘و’ kasem vavidir, sonraki âyetlerde gelenler ise atıftır.³⁹⁶ Muksemun bih olan tûr lafzı mecrur ve mukadder bir ‘أقسم’ fiiline müteallıktır. Üçüncü âyette bulunan ‘فِي’ harf-i ceri ‘مَسْطُورٍ’ kelimesine müteallıktır. ‘إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ’ cümlesi kasemin cevabı olarak gelmiştir. ‘مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ’ cümlesi innerinin ikinci haberi, ‘دافع’ kelimesi mübteda, cümledeki ‘مِنْ’ harfi cer-i ise zâiddir. Dokuzuncu âyetteki ‘يَوْمَ’ kelimesi zarftır ve ‘دافع’ kelimesine müteallıktır.³⁹⁷

³⁹⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII, 295.

³⁹⁶ Hemedânî, Ebû Yûsuf Müntecebüddîn Hüseyin b. Ebi’l-İz b. Reşîd el-, *el-Kitâbu’l-ferîd fî i’râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (nşr. Muhammed Nizâmüddin el-Fatih), birinci baskı, Medine: Dârü’z-zemân 2006/1427, VI, 18.

³⁹⁷ Ebû Bilal, Ahmet b. Muhammed El-Hurad, *el-Müctebâ min müşkili i’râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Medine: Mecme’u’l-melik 1426, IV, 1241.

Kur'ân- Kerîm'de özellikle de Mekkî sûrelerde yeminlerin istidlâl, dikkatleri ilâhî âyetlere çekme, Allah'ın sonsuz kudretine ve yarattığı eşsiz mahlûkâta işaret etme amacıyla kullanıldığı zikredilmektedir.³⁹⁸ Bu minvâlde Mekkî sûrelerden biri olan Tûr sûrenin ilk âyetlerinde yer verildiği görülen kasem ifadelerinin, te'kid ve Allah Teâlâ'nın va'îdinin muhakkak tezâhür edeceğini ortaya koymak amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

'وَالطُّورُ' kelimesine dair, Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ ile konuştuğu dağ, Sînâ dağı veya buradaki kelimenin cins isim olarak değerlendirilip asıl maksadın genel olarak dağa yemin etmek olduğu yönünde farklı yorumlar yapıldığı görülmektedir.³⁹⁹ 'وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ' âyet-i kerîmesinde geçen 'kitap' kelimesinden maksadın ne olduğu konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Buna göre, kelimeyle Allah Teâlâ'nın vahyettiği ve Hz. Mûsâ'ya (a.s.) insanlara tebliğ etmesini emrettiği bütün buyrukları içeren Tevrat'ın⁴⁰⁰ kastedildiği bildirilmiştir. Ayrıca 'وَالطُّورُ' lafzından sonra kitap kelimesinin zikredilmesinin de Tevrat olduğu görüşünü teyit ettiği zikredilmiştir.⁴⁰¹ Ne var ki, kelimenin nekra olarak gelmesinin ta'zim için olabileceği görüşünün yanı sıra,⁴⁰² bu kullanımın daha önceden bilinmeyen bir kitaba işaret ettiği ve buna bağlı olarak da maksadın 'amel defteri' olduğu görüşü "Biz her insanın hesabını kendi boynuna dolamışsındır. Kıyamet gününde onun için açılıp önüne konacak bir defter çıkarırız"⁴⁰³ ve "DeFTERLER açıldığında"⁴⁰⁴ âyetleriyle de desteklenerek,⁴⁰⁵ en isabetli görüş olarak belirtilmiştir.⁴⁰⁶ Bunun yanı sıra kelimededen,

³⁹⁸ Turan, "Kur'an-ı Kerîm'deki Yeminler", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2, yıl: 1982, s. 98.

³⁹⁹ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 239; Zikredilen âyet ile ilgili görüşler ve tefsir mahiyetindeki bilgiler tezin birinci bölümünde yer alan 'Sûrenin adı' başlığı altında ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

⁴⁰⁰ Tevrat'ın el yazması nüshasına Sefer Tonah denilmiş ve bunlar Yahudiler tarafından Tekvin, Çıkış, Sayılar, Tesniye olmak üzere dört kitaptan oluştuğu bilinmektedir. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 37; Tevratın zikredilen kitaplarla birlikte 'Levililer' adlı kitabın varlığı da zikredilmektedir. Bkz. Adam, "Tevrat", *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2012, XLI, 41.

⁴⁰¹ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 240.

⁴⁰² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 37.

⁴⁰³ el-İsrâ 17/13.

⁴⁰⁴ et-Tekvîr 81/10.

⁴⁰⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 513.

⁴⁰⁶ Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-, *el-Keşşâf 'an hakâiku gavâmidü't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*, (nşr. Adil Ahmed el-Mevcûd ve Ali

müminlerin mushaflardan, meleklerin de Levh-i Mahfûz'dan okudukları 'Kur'ân'ın, peygamberlere indirilmiş diğer kitapların⁴⁰⁷ veya 'Levh-i mahfûz'un kastedildiği yönünde görüşler de mevcuttur.⁴⁰⁸ Âyette, kitap kelimesine sıfat olarak gelmiş 'مَسْطُورٌ' kelimesine 'düzgün şekilde yazılmış' mânası verilmektedir. Nitekim zikredilen görüş, kelimenin Kur'ân'da "وَالْفَلَمَ وَمَا يَسْطُرُونَ" / And olsun kaleme ve yazdıklarına"⁴⁰⁹ âyetinde de bu anlamda kullanıldığı belirtilerek desteklenmiştir.⁴¹⁰

'فِي رَقٍّ مَنشُورٍ' âyetinde geçen, 'rakk' kelimesine kağıt gibi inceltilmiş, üzerine yazı yazılan deri mânası verilmiştir.⁴¹¹ Yukarı da bahsedildiği üzere 'kitap' kelimesinden kastın Kur'ân olduğu yorumunu yapanların, 'rakk' kelimesinin mânasından yola çıkıp, Kur'ân'ın o dönemde ince deri üzerine yazıldığını belirterek görüşlerini delillendirdikleri müşahade edilmektedir.⁴¹² Âyette açık, neşredilmiş, yayılmış anlamındaki 'menşûr' lafzının hikmetine dair Râzî (v. 606/1210), *Mefâtihü'l-gayb*'da bu kelimenin kullanılmasıyla kitabın açık olma özelliğine vurgu yapıldığını; dürülü, kapalı yani Levh-i Mahfûzdan farklı ve incelenip üzerinde düşünülebilecek bir kitabın kastedildiği yönünde görüş beyan etmiştir.⁴¹³

'وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ' âyetindeki el-Beytü'l-Ma'mûr'a dair farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Buna göre, Mi'rac hadisinde "...sonra bana el-Beytü'l-Ma'mûr arzolundu. Ben, ey Cebrail! bu nedir? dedim. O, burası yedinci semada melekler için inşa edilmiş, bir gelenin bir daha gelmemek üzere her gün yetmiş bin meleğin ziyaret edip, ibadette bulunduğu el-Beytü'l-Ma'mûr'dur dedi..."⁴¹⁴ şeklinde gelen rivâyette bahsedilen bu kelimenin, semada bulunan bir evin veya mescidin adı olduğu yönünde

Muhammed Muavvad), birinci baskı, Riyad: Mektebetü'l-Abîkân 1418/1998, V, 623; Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 239.

⁴⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 512,513.

⁴⁰⁸ Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-, (nşr. Abdurrahman 'Amîre), *Fethu'l-kadîr*, V, 124,125; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 296.

⁴⁰⁹ el-Kalem 68/1.

⁴¹⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 37.

⁴¹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 513; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsir*, III, 262.

⁴¹² Karaman ve dğr., *Kur'an Yolu*, V, 143.

⁴¹³ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 240.

⁴¹⁴ Buhârî, "Bedü'l-halk", 6 (hadis no: 3207); Müslim, "İman", 74 (hadis no: 264-164).

görüşler zikredilmiştir.⁴¹⁵ Bununla birlikte hadisin farklı rivâyetlerinde buranın Kâbe'nin hizasında bir yer olduğu ve ayrıca buraya 'Durah' isminin de verildiği zikredilmiştir.⁴¹⁶ Bu konudaki diğer bir görüş ise ma'mur kelimesinin gelen gideni çok olan, ziyaretçileriyle şenlenen ve bakımlı olan anlamları sebebiyle kelimenin Kâbe'nin adı olduğu şeklindedir.⁴¹⁷ Zikredilen görüşün Hasan Basri'den gelen ve Allah Teâlâ'nın her yıl altı yüz bin kişi ile ma'mûr hale getirdiği ve insan eksikliği durumunda oranın meleklerle doldurulacağı şeklinde ifade edilen rivâyetle desteklendiği görülmektedir.⁴¹⁸ Konuya dair yapılan bir diğer yorumun da Beyzâvî'ye (v. 685/1286) ait olduğu ve kelimeyle müminin kalbinin kastedildiği müşahede edilmektedir.⁴¹⁹

Tefsirlerde, 'yükseltilmiş tavan' anlamına gelen 'وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ' âyetinden semânın kastedildiği ve bu görüşün Enbiyâ sûresinin "وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ" /Göğü de korunmuş bir tavan yaptık. Yine de onlar gökyüzünün âyetlerine aldırıyorlar"⁴²⁰ âyetiyle desteklendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyet doğrultusunda, bundan kastın Cennetin tavanı olan arşın olduğu görüşüne de yer verilmiştir.⁴²¹

'وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ' âyetinde, deniz anlamında kullanılan kelimeye sıfat olarak gelmiş 'mescûr' kelimesinin ifade ettiği mânaya dair farklı görüşler serdedilmiştir. Buna göre, Tekvîr sûresinin, kıyametin koptuğu zaman, denizlerin kaynatılacağından bahsedilen "وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ" /Denizler tutuştuğunda"⁴²² âyetinden hareketle, mescûr kelimesinin kızdırılmış, alevlendirilmiş anlamlarına geldiğine yönelik yorumda bulunulduğu ve ekseriyetle tefsirlerde bu görüşün tercih edildiği müşahede edilmektedir.⁴²³ Bir başka görüşe göre ise, 'bahr' kelimesi okyanus anlamında kabul edilip, 'mescûr' kelimesine

⁴¹⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 262.

⁴¹⁶ Farklı rivâyetler için bkz. Tâberî, *Câmi'ül-beyân*, XXI, 562-566.

⁴¹⁷ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, V, 623.

⁴¹⁸ Karaman ve dğr., *Kur'an Yolu*, V, 143.

⁴¹⁹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, V, 152.

⁴²⁰ el-Enbiyâ 21/32.

⁴²¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 262,263; Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, V, 125.

⁴²² et-Tekvîr 81/6.

⁴²³ Karaman ve dğr., *Kur'an Yolu*, V, 144.

dolu, taşkın anlamları verilmiştir.⁴²⁴ Ayrıca Taberî (v. 310/923) *Cami 'u'l-beyân*'da ilgili rivâyetler doğrultusunda âyetten tutulmuş, hapsedilmiş veya semâda arşın altında bulunan bir denizin murâd edilmiş olabileceğini belirttikten sonra, bilinen anlamıyla denizlere uygun olması açısından kelimeye 'dolu' anlamının verilmesinin en isabetli görüş olacağını zikretmektedir.⁴²⁵ Bununla birlikte *et-Tahrîr*'de sûrenin başında Tûr dağından bahsedilmesi hasebiyle, âyette firavunun boğulduğu denizin kastedilmiş olabileceği de ifade edilmiştir.⁴²⁶

Meşhur Eş'arî âlimi Fahreddin er-Râzî (v. 606/1210) *Mefâtîhü'l-gayb*'da Tûr sûresinde Tur dağı, el-Beytü'l-Ma'mûr ve el-Bahrü'l-Mescûr olmak üzere üç mekâna yemin edilmesinin, bu yerlerin üç farklı peygambere işaret etmesi açısından bir hikmeti olduğunu zikretmektedir. Nitekim "...قَالَ رَبِّ ارْهَبْنِي أَنظُرُ إِلَيْكَ.../Rabbim bana kendini göster de, sana bakayım, dedi"⁴²⁷ âyeti delil getirilerek Tur dağında Hz. Mûsâ'nın (a.s.), "فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ أَن لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ...Sonrada karanlıklar içindeyken Sen'den başka tanrı yoktur, her kusurdan münezzehsin, ben ise kendisine yazık edenlerden oldum, diye niyaz etmişti"⁴²⁸ âyeti delil getirilerek Bahrü'l-Mescûr'da ise Hz. Yûnus'un (a.s.) ve el-Beytü'l-Ma'mûr'da da Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Allah Teâlâ ile münacaat ettiği zikredilmiş ve bundan dolayı üç mekânın şerefine dikkat çekilmiştir.⁴²⁹

İbn Âşûr'un (1879/1973), sûrenin Hz. Mûsâ'nın (a.s.) Firavun'a gönderilmesi ile ilgili üzerine yemin edilen hususları ele alan ilk altı âyeti ile yeminlerin amacını teşkil eden ve ilâhi azâbın mutlaka gerçekleşeceğini ortaya koyan yedinci âyeti (إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ (لَوَاقِعٌ) arasında kurduğu münasebet dikkat çekmektedir. Buna göre إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ⁴³⁰ âyetinin, ilk altı âyette yapılan yeminlerin cevabı olarak geldiği,⁴³¹ Firavun ile beraberindekilerin kaçınılmaz gerçeği görmezden gelmeleri ve Hz. Mûsâ'yı (a.s.)

⁴²⁴ Karaman ve dğr., *Kur'an Yolu*, V, 144; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, XXI, 568.

⁴²⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, XXI, 569-571.

⁴²⁶ İbn Âşûr, XXVII, 40.

⁴²⁷ el-A'râf 7/143.

⁴²⁸ el-Enbiyâ 21/87.

⁴²⁹ Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb*, XXVIII, 239-240.

⁴³⁰ et-Tûr 52/7.

⁴³¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 263.

yalanlamaları sonucu helâk olacaklarını haber verdiği görülmektedir.⁴³² Bununla birlikte âyette, ‘Allah’ lafzının değil de ‘Rabb’ kelimesinin kullanılmasındaki inceliğe işaret edilmiştir. Eğer azameti ifade eden Allah lafzı kullanılsaydı müminler hatta Efendimiz (s.a.v) bile bu azabın kendilerine gelmesinden endişe duyabilirdi. Dolayısıyla âyette ‘Rabb’ kelimesi kullanılarak âdeta Allah Teâla peygamberi de dahil olmak üzere müminleri güven içinde bırakmıştır.⁴³³

‘لَوَاقِعُ’ âyetinde geçen ‘يَوْمَ’ kelimesinin yedinci âyette geçen ‘لَوَاقِعُ’ kelimesinin zarfı olarak geldiği ve âyetler arasında ‘Rabb’in azabı muhakkak gerçekleşecek ki, o gün gök şiddetle çalkalanacak, dağlar da süratle yürüyecektir (وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا)’ şeklinde anlam ilişkisi kurulduğu görülmektedir.⁴³⁴

II. 11-16. ÂYETLER: KÂFİRLERİN AZÂBA MARUZ KALMASI

قَوْلُ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يُدْعَوْنَ إِلَىٰ نَارٍ جَهَنَّمَ دَعَا ﴿١٣﴾ هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾ أَفَسِحْرُ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْرَوْنَ مِمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

“(11) İşte kıyâmetin kopacağı ve Rabb’inin azâbının tahakkuk edeceği o gün, dünyadayken Allah Teâla’yı, Peygamberlerini, kitaplarını, âhiret gününü ve bunun gibi tüm mukaddesâtı yalanlayanların vay haline! (12) Onlar ki asılsız, yalan iddialarla Kur’ân-ı Kerim’i yalanlamaya meyledip, oynar ve oyalanır oldukları halde, Kur’ân başta olmak üzere bütün mukaddesâtı alaya alırlar. (13) İşte bu kimseler, dağların yürütüldüğü, Rabb’inin azâbının vukû’ bulacağı o gün, cehennem ateşine elleri kolları bağlı halde itile kakıla şiddetli bir şekilde atılırlar. (14) Melekler tarafından bu kimselere o gün: ‘Şu anda girmek üzere olduğunuz, hakikâti âyetle size bildirilen ve buna rağmen sizin de yalanlamış olduğunuz cehennem ta kendisidir’ denilir. (15) Sonra onlara, azarlayıcı, menedici bir hitapla şöyle denilir: ‘Size dünyadayken haber verilen bu azâbı, sihir veya büyü mü sandınız! Yoksa azâbı görmekten mi alıkondunuz ya da size haberi gizli tutulduda mı görmüyorsunuz’ (16) Öyleyse inkâr etmeniz karşılığında girin o ateşe ve çekin elemini ve cefâsını! İster sabredin, dayanın ister sabretmeyin, dayanmayın. Sabretmeniz veya sabretmemeniz size fayda sağlamayacaktır. Çünkü siz Allah’ın şiddetli uyarısı ve adâletinin gereği hükmünden sonra, sadece önceden yaptıklarınızın cezasını çekiyorsunuz!”

Bu âyet grubunda âhireti ve din gününü yalanlayan kâfirlerden bahsedilmektedir. Bununla birlikte, inandıkları şeylerin ve inançlarında da inat etmelerinin ne kadar boş bir bataklık olduğu vurgulanmaktadır. Allah Te’ala’nın vaadinin gerçekleşeceği gün

⁴³² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXVII, 36.

⁴³³ Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, XXVIII, 242.

⁴³⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 297.

inkârcıların başına gelecekler alaycı bir dille ifade edilmiş ve kaçınılmaz olarak yaptıklarının karşılığını görecekları ihtâr edilmiştir.⁴³⁵

On birinci âyette geçen ‘فَوَيْلٌ لِلْمُكَذِّبِينَ’ cümlesi cümle-i isti’nafiyye.⁴³⁶ ‘يَوْمَئِذٍ’ kelimesi zarftır ve ‘وَيْلٌ’ kelimesinin sıfatına müteallıktır. ‘لِلْمُكَذِّبِينَ’ deki lâm harf-i ceri ‘وَيْلٌ’ nün haberine müteallıktır. On ikinci âyetteki ‘الَّذِينَ’ ism-i mevsulü ‘لِلْمُكَذِّبِينَ’ kelimesinin sıfatıdır. ‘يَوْمَئِذٍ’ cümlesi ise, ‘هُمْ’ zamirinin ikinci haberidir. On üçüncü âyette yer alan ‘يَوْمٌ’ zarfı on birinci âyetteki ‘يَوْمَئِذٍ’ kelimesine bedeldir.⁴³⁷ Bununla birlikte ‘يَوْمٌ يُدْعَوْنَ’ cümlesi dokuzuncu âyette bulunan ‘يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا’ âyetine delâlet eder ve bedel-i iştimâldir.⁴³⁸ On dördüncü âyette geçen ‘هَذِهِ النَّارُ’ mübtada ve haberdir. ‘بِ’ harf-i ceri ise ‘تُكَذِّبُونَ’ fiiline müteallıktır. On beşinci âyetteki ‘سِحْرٌ هَٰذَا’ zamirinin haberidir. ‘أَمْ’ edatı ise iki cümleyi birbirine atfetmek üzere bağlaç olarak kullanılmıştır. Bu edatın birbirine bağladığı cümlelerden biri olan ‘أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ’ diğer ‘سِحْرٌ هَٰذَا’ cümlesine matuftur. On altıncı âyetteki ‘إِصْلَوْهَا’ cümlesi cümle-i müstenefedir ve ‘فَاصْبِرُوا’ kendisine atfedilmiştir. ‘سَوَاءٌ’ mastarı mahzûf mübtedânın (sabretmeniz veya sabretmemeniz) haberidir⁴³⁹ ve ‘عَلَيْكُمْ’ harf-i ceri kendisine müteallıktır. ‘إِنَّمَا تُخْرَجُونَ’ cümle-i isti’nâfiyyedir ve kendisinden sonra gelen ‘مَا’ ism-i mevsulü ikinci mef‘uldür.⁴⁴⁰

‘الويل’ son derece kötü durumda demektir. ‘الْحَوْضُ’ yalan, bâtil konuşmaya dalmak demektir. ‘اللعب’ alay etmek anlamındadır.⁴⁴¹ ‘يُدْعَوْنَ’ kelimesi zorla, şiddetli bir şekilde itilirler demektir. ‘دَعَاءٌ’ ise şiddetle, hor görerek atmak, itmek mânâsındadır.⁴⁴²

On birinci âyetin anlamının ‘azâbın muhakkak gerçekleşeceğini bildiklerine göre vay o yalanlayanların haline’ şeklinde olduğu söylenip cümleinin başında yer alan ‘فَ’

⁴³⁵ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 261.

⁴³⁶ Bir kesintiden sonra cümleye yeniden başlamaya isti'nâf, konuşma esnasında ortaya çıkan cümleye ise cümle-i isti'nâfiyye denir (Uzun, Tacettin, *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*, birinci baskı, Konya: Kitap Dünyası Yayınları 2012 s. 46-47).

⁴³⁷ İrap bakımından kendinden önce gelen isme uyup, bu ismin mânâsındaki belirsizliği ortadan kaldıran kelimelere bedel denilmektedir (Günday, Hüseyin ve Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi-Nahiv Bilgisi*, sekizinci baskı, İstanbul: Alfa Yayınları 2014, s. 655).

⁴³⁸ İbn Âşur, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 43

⁴³⁹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVII, 30

⁴⁴⁰ Ebû Bilal, *el-Müctebâ*, IV, 1241-1242.

⁴⁴¹ İbn Âşur, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 42.

⁴⁴² Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 262.

harfinin yedinci âyetinde yer alan 'إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ' ifadesiyle anlamı birleştirmek için getirildiği ve müminlerin güven içinde olduğunu bildirdiği ifade edilmiştir. Çünkü yedinci âyetinde azabın gerçekleşeceği bildirilmiş ancak kimin başına geleceği söylenmemiştir. On birinci âyetindeki 'yalanlayanlar' kelimesiyle azâbın kime tahsis edildiği açıklığa kavuşmuştur. Bununla birlikte yalanlayanlardan maksadın Allah Resûlü'nün (s.a.v) getirdiği Tevhid, ba's, ceza, Kur'ân gerçeklerini inkâr edenlerin olduğu âyetlerin akışından anlaşılmaktadır.⁴⁴³ Ayrıca 'yalanlayanlar' kelimesinin kullanılmasından çıkarımda bulunularak büyük günah sahiplerinin tekzip etmemelerinden dolayı bu azâba uğramayacaklarının söylendiği görülmektedir.⁴⁴⁴

Altıncı âyetten itibaren azaptan bahsedilip kıyâmet sahneleriyle etkileyici bir tasvir yapıldıktan sonra on ikinci âyetinde, inkârcıların azabı düşünmeden daldıkları dünya hayatında ne kadar anlamsız ve boş bir çaba içerisinde oldukları vurgulanmaktadır. Akabinde on üçüncü ve on altıncı âyetlerde, bahsi geçen azâbın zihinlere yerleşebilmesi için soyut anlatım bir kenara bırakılmış, canlı anlatım üslûbu oluşturularak insanlar bu konuya dair ciddi düşünmeye sevk edilmiştir.⁴⁴⁵ Ebu Hayyan (v. 745/1344) on üçüncü âyet hakkında, cehennem bekçilerinin kâfirlerin perçemlerinden tutup, ateşe atılınca kadar enselerine vuracaklarını ve bu şekilde itile kakıla cehenneme atılacaklarını söylemiştir.⁴⁴⁶

On üçüncü âyetle ilgili olarak birkaç mesele ele alınmıştır. Bunlardan birincisi âyetin başında bulunan 'يَوْمَ' kelimesinin ne ile mansub olduğu hususundadır. Buna göre ya kendisinden sonra gelen 'هَذِهِ النَّارُ' ifadesi ile mansuptur. Takdiri ise, 'Onlara itilip kakıldıkları gün, işte bu yalanladığınız ateştir, denilir' şeklindedir. Ya da on birinci âyetin başında bulunan 'فَوَيْلٌ' kelimesinden bedeldir. Takdiri de 'Yalanlayanların cehenneme atıldıkları gün vay hallerine!' şeklindedir. Diğer mesele ise, 'يَدْعُونَ إِلَى نَارٍ' ifadesi ile ilgilidir. Çünkü ibareye göre cehennem bekçileri, cehennemlikleri uzaktan oraya iterler ama kendileri oraya yaklaşamazlar. Bu durumda ifade, cehennem ateşinin dehşetine delâlet etmektedir. Ele alınan en son mesele ise, mef'ul-ü mutlak olan 'دَعَاءٌ' mastarı ile ilgilidir.

⁴⁴³ İbn Âşur, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 42.

⁴⁴⁴ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 245.

⁴⁴⁵ Karaman ve dğr., *Kur'an Yolu*, V, 145.

⁴⁴⁶ Ebû Hayyan, *Tefsîrü'l-bahrü'l-muhîd*, VIII, 145.

Durumun önemine binaen ve itmenin kayda değer olduğunu vurgulamak üzere mastar kullanılmıştır.⁴⁴⁷

Allah Te'âlâ'nın 'اَفْسَحِرْ هَذَا'/Bu bir büyü mü' sözü kınama ve azarlama ifade etmektedir.⁴⁴⁸ Buna göre, peygamberleri ve Allah Teâla tarafından getirdikleri gerçekleri kabul etmeyerek, bunları bir sihir, büyü ürünü olarak gören inkarcıların azapla karşılaşacakları o gün, kendilerine 'bu da mı sihir?' denilerek, aşağılayıcı bir hitâba maruz bırakılacaklarının haber verildiği görülmektedir. İnkârcıların sabredip, sabretmemelerinin kendileri için eşit olacağının bildirildiği on altıncı âyette bu durum, dünya hayatında yapılan amellerin karşılığının görülmesinin bir gerekçesi olarak zikredilmiştir.⁴⁴⁹ 'فَاصْبِرُوا' ifadesinin iki fayda içerdiği belirtilmiştir. Şöyle ki âyet, âhirette sabreden kimsenin de sabretmeyen kimsenin de azap göreceğini bildirmek üzere, hiçbir kurtuluşun ve kaçışın olmayacağını beyân etmektedir. Ayrıca âyet, ahiret azabıyla dünya azabının farklılığını ortaya koymaktadır. Çünkü dünya hayatında herhangi bir cezaya çarptırılan kişi sabretmesi sonucu ya dünyada takdir edilir ya da ahirette mükâfatlandırılır. Ahirette ise kişi sabretse dahî, bu sabır kendisine fayda vermeyecek ve azaptan kaçışı olmayacaktır.⁴⁵⁰

III. 17-28. ÂYETLER: MÜ'MİNLERİN NİMETLERLE MÜJDELENMESİ

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَكَاهِنِينَ بِمَا أُتِيهِمْ رَبُّهُمْ وَوَقِيَهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾ وَأَمَدَدْنَاهُمْ بِقَافٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَزَّعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْنِيهِمْ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَاقْبَلْ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَيْنَا عَذَابَ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

“(17) Muhakkak ki muttakîler azametli, ebedî cennet ve nimetleri içinde olacaklardır. (18) Onlar, Rabb'lerinin cehennem azâbından koruması sebebiyle, kendilerine fazl-u keremi ve rahmetiyle bahsettiği, mâhiyetini tasavvur etmenin mümkün olamayacağı cennet ve nimetleri içinde lezzet alarak sefâ sürerler. (19) Ve yine onlara eziklik duymasınlar diye 'yaptıklarınızın karşılığı olarak sonunda yorgunluk, sıkıntı veya hastalık duymayacağınız ve

⁴⁴⁷ Râzî, *Mefâtihü 'l-gayb*, XXVIII, 246.

⁴⁴⁸ Sâbûnî, *Safvetü 't-tefâsîr*, III, 263.

⁴⁴⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, 625.

⁴⁵⁰ Râzî, *Mefâtihü 'l-gayb*, XXVIII, 247.

Allah'ın fazl-u keremi olmadan ulaşamayacağınız nimetlerden âfiyetle yiyin, için.' denilecektir. (20) Onlar kendileriyle birleştirdiğimiz ölçülü genişlikle beyazı tam beyaz siyahı tam siyah güzel gözlü hûrilerle, sıra sıra dizilmiş eşit koltuklara yaslanıp kurularak cennet ve nimetleri içerisinde lezzet alarak sefâ sürerler. (21) Fazl-u keremimizden dolayı, bize gerçek mânâda îman eden kimselerle, kendi amellerinden birşey eksiltmemek sûretiyle, aşağıya veya yukarıya doğru (tûlen neseb usûl, arzen neseb furû') zürriyetlerinden amelleri yetmediği halde güçlü îmana sahip olup, kendilerine tabi olan kimseleri kavuşturacağız. Bu durumda amelleri eksiltmemiz düşünülemez. Zîra her nefis kendi ameli karşılığında rehin tutulacaktır. Çünkü kimse -ister sâlih amel sahibi olsun ister kötü amel sahibi olsun- yaptıklarından ayrı düşünülemez. (22) Ve yine onlar, asıl yemeklere ziyâde olarak, canlarının çektiği meyveler ve etler başta olmak üzere çeşit çeşit nimetler vererek cennete tamamen kurulmalarını sağlayacağımız kimselerdir. (23) Onlara ziyâde olarak ikram ettiğimiz bu nimetleri, kendileri içene boş söz söyletmeyen, küçülten nârâlar attırmayan ve günaha sokmayan, şarap dolu kadehleri önlerinden çiçip, birbirlerine ikram eder haldeyken veririz. (24) Yine onlara ziyâde olarak ikram ettiğimiz bu nimetleri, etraflarında sürekli şaraplar eşliğinde özel, sedefinde saklı inciler gibi olan hizmetçiler dolaşırken veririz. (25) Cennet ehli kimseler, cennette birbirlerine yönelerek birbirlerinin hallerini, âmellerini, âkıbetlerini sorarlar. (26) "Doğrusu biz daha önce dünyada ailemizleyken korkan, endişeli ve tedirgin kimselerdik." derler. (27) Şimdi ise Allah Te'âlâ bize lütuf ve ihsanda bulundu ve bizi kavuran, iliklere kadar işleyen, sam yeli azâbından korudu. (28) Gerçekten biz bundan önce O'na dua eder, yalvarırdık. Muhakkak ki O vaadine sâdık, ihsânı bol, çok esirgeyen ve merhamet sahibidir."

Kur'ân-ı Kerîm'in terhîb/korkutma-gözdağı ve tergîbi/teşvîk bir arada verme üslûbu gereği, kâfirlere yapılan uyarılardan sonra, sûrede on yedinci âyetten yirmi dokuzuncu âyete kadar inanan kimselere dair müjdelere yer verildiği, dünyada yaptıkları ameller vesilesiyle âhirette elde edecekleri nimetlerin anlatılarak cennet ehli insanların durumlarından bahsedildiği görülmektedir.⁴⁵¹ Tûr sûresinde görülen bu üslup birçok sûrede yer almaktadır. Bakara sûresinin "فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ" /Bunu yapamazsanız -ki yapamayacaksınız- kâfirler için hazırlanmış, yakıtı insanlar ve taşlar olan bir ateşten sakının"⁴⁵² şeklindeki bir ihtardan sonra "وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ..." /İman edip güzel işler yapanlara müjdele: Onların altından ırmaklar akan bahçeleri olacak..."⁴⁵³ âyetiyle müminlere müjdelere verilmesi bu konuda örnek teşkil etmektedir.⁴⁵⁴

On sekizinci âyetteki 'فَاكِهَيْنَ' kelimesi müstetir zamirin hâlidir ve kendisinden sonra gelen 'ب' harf-i ceri ona müteallıktır. 'عَذَابٌ' kelimesi 'وَوَفِّيَهُمْ' cümlesinin ikinci mefulüdür. On dokuzuncu âyetteki 'هَٰئِئَنَّا' kelimesi mefulü mutlağın yerine kullanılmıştır. 'هَٰئِئَنَّا' daki 'ب' harfi

⁴⁵¹ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 248; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 264; Karaman ve dğr., *Kur'ân Yolu*, V, 145.

⁴⁵² el-Bakara 2/24.

⁴⁵³ el-Bakara 2/25.

⁴⁵⁴ Abdülbâki, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, s. 289,374.

harfi, ism-i mevsulün harf-i ceridir ve ‘هَيَّيَا’ kelimesine müteallıktır. Yirminci âyette geçen ‘وَرَوَّجْنَاهُمْ’ cümlesi ‘وَرَوَّجْنَاهُمْ’ cümlesine atfedilmiştir. Yirmi birinci âyetteki ‘وَالَّذِينَ آمَنُوا...’ cümlesi on yedinci âyetteki ‘إِنَّ الْمُتَّقِينَ...’ cümlesine atfedilmiştir. ‘يَا أَيُّهَا’ kelimesindeki ‘ب’ harf-i ceri ‘كُلُّ أَمْرٍ إِيمًا كَسَبَ رَهِينٌ’ cümle-i isti’nâfiyyedir. Yirmi ikinci âyetteki ‘وَأَمْدَدْنَاهُمْ’ cümlesi yirmi birinci âyetteki ‘أَلْحَقْنَا’ cümlesine atfedilmiştir. ‘يَمَّا’ daki ‘مِنْ’ harf-i ceri ‘لَحِمٍ’ kelimesinin sıfatına müteallıktır. Yirmi üçüncü âyetteki ‘يَتَنَزَّعُونَ’ cümlesi yirmi ikinci âyetteki ‘وَأَمْدَدْنَاهُمْ’ fiilinin mefulünün hâlidir. ‘لَا لَعْنُ فِيهَا’ cümlesi ise ‘كَأَسَا’ kelimesinin sıfatıdır. ‘كَأَسَا’ kelimesinden sonra gelen nâfiye lâmi ise leysenin görevini yapmış, ismini ref haberini nasb etmiştir. Yirmi dördüncü âyetteki ‘وَيَطُوفُ’ cümlesi yirmi üçüncü âyetteki ‘يَتَنَزَّعُونَ’ cümlesine atfedilmiştir. ‘لَهُمْ’ daki harf-i cer ‘غِلْمَانٌ’ kelimesinin sıfatı olan ‘كَأَنَّهُمْ لُولُؤٌ’ cümlesine müteallıktır. Yirmi beşinci âyetteki ‘وَأَقْبَلَ’ cümlesi yirmi dördüncü âyette bulunan ‘وَيَطُوفُ’ cümlesine müteallıktır. ‘يَتَسَاءَلُونَ’ cümlesi ise ‘وَأَقْبَلَ’ fiilindeki failin hâlidir. Yirmi altıncı âyetteki ‘قَالُوا’ cümle-i isti’nâfiyyedir. ‘فِي أَهْلِهَا’ kelimesindeki ‘فِي’ harf-i ceri ‘كُنَّا’ daki zamirin hâline müteallıktır. Yirmi sekizinci cümledeki ‘إِنَّا كُنَّا’ cümle-i isti’nâfiyyedir. ‘مِنْ قَبْلُ’ daki ‘مِنْ’ harf-i ceri ‘نَدْعُوهُ’ fiiline müteallıktır.⁴⁵⁵

‘الَّتَنَاهُمْ’ onları eksilttik, ‘رَهِينٌ’ hapsedilmiş, rehin alınmış, ‘السَّمُومُ’ ter deliklerine nüfuz eden sıcak rüzgâr demektir.⁴⁵⁶ ‘سَرِيرٌ’ kelimesinin cemisi olan ‘السَّرَرُ’ üzerine yatılan şey demektir. ‘الْمُتَقَابِلَةُ’ karşılıklı mânasındadır. ‘حُورٌ’ cennetteki mü’min kadınların niteleyen bir sıfattır. ‘كُلُّ أَمْرٍ إِيمًا كَسَبَ رَهِينٌ’ âyeti ile ‘وَمَا أَلْتَنَاهُمْ’ âyeti arasında gelmiş mu’tarıza cümlesidir.⁴⁵⁷ Yirmi sekizinci âyette geçen ‘ber’ kelimesi Allah Teâla için kullanıldığında iki anlama gelmektedir. Birincisi âyette de meâlen tercih edilen ‘Mahlûkata karşı lütuf, mağfiret, rahmet ve ihsânı bol olan’ anlamıdır. İkincisi ise ‘verdiği haberde doğru olan, asla yalan söylemeyen’ anlamıdır.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Ebû Bilâl, *el-Müctebâ*, IV, 1242-1244.

⁴⁵⁶ Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr*, III, 262.

⁴⁵⁷ İbn Âşur, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, XXVII, 47, 48, 51. Cümlelerin öğeleri veya bağımsız cümleler arasına girmiş olan cümlelere mu’tarıza cümlesi denmektedir (Sevinç, Resul, *Arapçada Cümle Yapısı*, ikinci baskı, İstanbul: Ensar 2011, s. 410).

⁴⁵⁸ Yıldırım, Suat, “Ber”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1992, V, 468.

On dokuzuncu âyetteki ‘âfiyetle’ mânasına gelen ‘مَيْيَّةً’ ifadesi âhiretteki yeme-içmenin dünyadakinden farklı olduğunu ve herhangi bir kötülüğe sebebiyet vermeyeceğini yansıtmaktadır. Zira kişi dünyada hastalanma, yorulma, başkasının minneti altına girme gibi korku ve endişelerden dolayı âfiyetle yiyemeyebilir, yeme-içme nimetinden mahrum kalabilir. Ancak bu ve buna benzer ihtimaller, nimetlerini elde etmek için çabanın ve yorulmanın ya da çok tüketmekten dolayı hastalanmanın olmayacağı cennet ve nimetleri için geçerli değildir.⁴⁵⁹ Cennetliklerin yan yana dizilmiş altın koltuklar üzerinde oturduklarını söyleyen yirminci âyeti, kişinin kırk sene kadar bir koltuğa yaslanıp canının istediği ve gözüne hoş görünen herşeyin ona geleceğini ifade eden hadis⁴⁶⁰ destekler mâhiyettedir.⁴⁶¹

Cennete girmenin ön şartı olarak kabul edilen îman esasının değinildiği yirmi birinci âyette, inanan kimselerin âhirette sevdikleriyle beraber olacağından bahsedilmektedir. İlgili âyete dair, amelî noktada eksik olsa bile îman noktasında kendinden öncekilere tâbî olan kimselerin, tâbî oldukları kimselerin derecelerine yükseltileceği şeklindeki yorumlarla birlikte,⁴⁶² sonuç olarak söylenilmek istenen mesajın farklılık arz etmediği görülmektedir.⁴⁶³ Bununla birlikte âhirette, kendileri gibi îman etme tercihinde bulunan nesillerinden kimselerle birlikte olmalarının, amellerinden de bir şey eksiltmeyeceği müjdesi verilmektedir. ‘Mü’min’ olma vasfından dolayı, dünyada birbirleri ile sevgi ve muhabbet içinde olan insanların cennette bir araya geleceğinin kesin bir dille ifade edildiği bu âyetin, îman noktasında farklı olanların ise, cennet hayatında her türlü üzüntünün son bulacağına bildiren haberlerden hareketle böyle bir ayrılığın kendilerine herhangi bir üzüntü vermeyeceğine delâlet ettiğini söylemenin yerinde olacağı ifade edilmiştir.⁴⁶⁴ Bu âyetle ilgili olarak, Hz. Hatice (r. anhâ) annemizin cahiliyye döneminde ölen iki çocuğunun durumunu Allah Resûlüne (s.a.v) sorması üzerine Efendimiz ‘ateştedirler’, kendisinden olan çocuğunun durumu hakkında da ‘cennettedir’

⁴⁵⁹ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 248.

⁴⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsnedü'l-imam Ahmed b. hanbel*, (nşr. Adil Mürşid), birinci baskı, Beyrut: Müessesetü'r-risâle 2001/1421, XVIII, 243, (hadis no: 11715); Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 264.

⁴⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ânî'l-'azîm*, VII, 401.

⁴⁶² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, XIX, 524.

⁴⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 579; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, V, 628.

⁴⁶⁴ Karaman ve dğr., *Kur'an Yolu*, V, 146.

dediği ve daha sonra da Mü'minlerin ve çocuklarının cennette, müşriklerin ve çocuklarının cehennemde olduğunu bildirdiği hadis rivâyet edilmektedir.⁴⁶⁵

Bununla birlikte Allah tarafından bildirilen bu ikrâmın herhangi bir yanlış anlamaya sebebiyet vermemesi adına, âyetin son kısmında ‘كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِيْنٌ’ denilerek, herkesin kendi yaptıklarından sorumlu olduğu vurgulanmıştır.⁴⁶⁶ Böylelikle insanların imanlarına güvenerek her türlü günahı işleyip, sonunda da dindar tanıdıkları vesilesiyle cennete girebileceklerini sanmaları engellenmiştir.⁴⁶⁷ *Hâzin* tefsirinde ‘امْرِئٍ’ kelimesinden kâfirlerin murâd edildiği belirtilmiştir. Yani her kâfir şirk günahı ve yaptığı kötü ameller sebebiyle cehennemde rehin tutulmuştur. Âyetin devamında da amel defterleri sağdan verilenlerin istisna olarak belirtilmesi üzere mü'minin ameli karşılığında rehin olamayacağı ifade edilmiştir.⁴⁶⁸ Âyette yer alan ‘رَهِيْنٌ’ kelimesinin anlamı dikkate alınarak, âyete ‘Herkes işlediği ameller karşılığında bir rehindir’ yorumu da yapılmıştır. Buna göre, nasıl ki borçlu alacaklıya borcuna karşılık rehin verirse, insan da yapıp ettiklerine karşılık kendisini rehin vermiş gibidir. Bunun sonucunda yaptıklarının karşılığını verebilenler kurtulacak, veremeyenler ise cezasını çekecektir.⁴⁶⁹ Bunun yanı sıra, Müddessir sûresinin “كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيْنَةٌ”/ Her can kendi kazancına bağlıdır⁴⁷⁰ ve “لَا أَصْحَابَ الْيَمِيْنُ”/ Ancak defteri sağdan verilenler başkadır⁴⁷¹ âyetleri gereğince, âyetteki ‘rehin’ lafzına herkesin dâhil olmadığı, sadece inkâr eden kimselere gönderme olduğu yorumunu yapanlar da mevcuttur.⁴⁷²

Yirmi üçüncü âyette cennetliklerin birbirlerine şarap kâselerini alıp verecekleri ifade edilmektedir. Âlûsî (v. 1270/1854), bu âyete dair cennette çok mutlu olduklarından dolayı dünyada yaptıkları gibi birbirlerine kâse vereceklerini ve içki içmeleri sebebiyle de herhangi bir günahın yazılmayacağı yorumunu yapmaktadır. Nitekim Allah Teâla

⁴⁶⁵ İbn Kesîr; *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'azîm*, VII, 403.

⁴⁶⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 587.

⁴⁶⁷ Karaman ve dğr., *Kur'ân Yolu*, V, 146.

⁴⁶⁸ Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî, *Tefsîru'l-hâzin el-müsemma lübâbbü't-te'vîl fi me'ani't-tenzîl*, birinci baskı, Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübü'l-‘ilmiyye 1425/2004, IV, 200.

⁴⁶⁹ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, V, 628; Karaman ve dğr., *Kur'ân Yolu*, V, 147.

⁴⁷⁰ el-Müddessir 74/38.

⁴⁷¹ el-Müddessir 74/39.

⁴⁷² Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 252.

Kur’ân-ı Kerîm’de “لَذَّةٌ لِلشَّارِبِينَ/Bembeyazdır, içenlere pek hoş gelir” ve “لَا فِيهَا غَوْلٌ/Ne rahatsızlık verir, ne sarhoş eder”⁴⁷³ buyurarak âhiret şarabının dünya şarabından farklı olduğu ve hiçbir kötülüğe sebebiyet vermeyeceğini açıklamıştır.⁴⁷⁴

Yirmi beşinci âyetten başlayıp, yirmi sekizinci âyetle de devam eden ve insanların birbirleri ile konuşmalarına dair haber veren âyetlerde, kimlerin kastedildiği konusunda farklı görüşler zikredilmiştir. Buna göre bu kimselerin kabirlerinden kaldırılan kimseler olduğu yorumu bulunsa da genel kabule göre kastedilen, kendilerine cennet ihsânında bulunulan kimselerdir.⁴⁷⁵ Bunun yanı sıra yirmi birinci âyette verilen müjdeyle nasiplenmiş, yakınlarıyla cennette buluşmuş kimselerin murâd edildiği de ifade edilmiştir.⁴⁷⁶

IV. 29-34. ÂYETLER: İNANÇSIZLARI TERK VE İ’RÂDA DEVAM ETMEK

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَرِبِينَ ﴿٣١﴾ أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهِدًى أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاعُونَ ﴿٣٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِن كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾

“(29) Ey habîbim Muhammed, artık sen onların dediği bâtil sözlere aldırış etmeden, tebliğe, tezkire ve öğüt vermeye devam et. Çünkü sen Rabb’inin nimeti sayesinde, ne her türlü çirkin yola başvurarak geçmişten veya gelecekte haber veren kâhinsin ne de mecnun. (30) Yazıklar olsun! Yoksa onlar senin hakkında: “O bir şairdir. Biz O’na zamanın ızdırap veren felâketinin uğramasını/helâk olup, ölmesini bekliyoruz” mu diyorlar. (31) Onlara hafife alan, tehdit eden bir üslupla de ki: “Gözetip, bekleyiniz. Doğrusu bende sizinle beraber gözetip bekleyenlerdenim.” (32) Yoksa onlara bunu akılları mı emrediyor? Yoksa onlar yegâne asâletten ve insanî-ahlakî değerlerden mahrum bırakılmış eşi benzeri görülmemiş azgın bir kavimmidirler? (33) Yoksa onlar “Kur’ân’ı kendisi uydurup, söyledi” mi diyorlar? Hayır onlar inatlarından ve inkârlarından dolayı îman etmezler. Üstelik aslı olmayan bâtil şeylerle iftirâda bulunurlar. (34) Eğer sözlerinde doğru iseler, haydi öyleyse uydurma dâhi olsa, ümmî ve hiçbir şekilde eğitim almamış birinin getirdiği gibi Kur’ân misli bir söz getirsinler!”

Önceki âyetlerde azâbın muhakkak tezâhür edeceğine dair yemin edildikten ve azap göreceklele, azaptan kurtulanlara dair bazı bilgiler verildikten sonra, peygambere

⁴⁷³ es-Sâffât 37/46,47.

⁴⁷⁴ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, XXVII, 34; İbn Kesîr; *Tefsiru’l-Kur’ânî’l-‘azîm*, VII, 404.

⁴⁷⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, XXI, 590.

⁴⁷⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, XXVII, 48.

kâfirlere uyarı yapması, mü'minlere de müjde vermesine yönelik emirlerde bulunulduğu görülmektedir.⁴⁷⁷ Bununla birlikte inkârcıların Peygamber efendimizi (s.a.v) zor durumda bırakmak üzere düşünebilecekleri, söyleyebilecekleri, yapabilecekleri tüm girişimler âyetlerde değerlendirilip, bunların hiçbir sûrette fayda ve sonuç vermeyeceği bildirilmiştir.⁴⁷⁸

'ب' ve 'فَمَا أَنْتَ بِكَاهِنٍ' cümleleri cümle-i isti'nâfiyyedir. 'بِغَمْتٍ' kelimesindeki 'ب' harf-i ceri 'كَاهِنٍ' kelimesindeki zamirin hâline müteallıktır ve takdiri 'sen kâhin de değilsin, mecnun da.' şeklindedir. Otuzuncu âyette ve kendinden sonradaki on beş âyette de geçen, var olan bilginin onaylatılması beklenen tasdik sorusundan sonra gelen 'أَمْ' edatı munkatı' olarak isimlendirilmektedir.⁴⁷⁹ 'يَقُولُونَ' cümle-i isti'nâfiyyedir. 'شَاعِرٌ' kelimesi haberdır ve mübtedâsı mukadder 'هُوَ' dir. 'تَرَبَّصُوا' cümlesi 'شَاعِرٌ' kelimesinin sıfatıdır. 'رَبِّبٌ' ise mefulün bihdir. Otuz birinci âyetdeki 'فَإِنِّي مَعَكُمْ' cümlesi 'تَرَبَّصُوا' cümlesine atfedilmiştir. 'مَعَكُمْ' kelimesi de zarftır ve 'الْمُتَرَبِّصِينَ' kelimesine müteallıktır. Otuz ikinci âyetdeki ikinci 'أَمْ' edatından sonra gelen cümle-i isti'nâfiyyedir. Otuz dördüncü âyetdeki 'فَلْيَأْتُوا' ve 'إِنْ كَانُوا' cümle-i isti'nâfiyyedir. 'مِثْلَةٍ' kelimesi sıfattır.⁴⁸⁰

Otuzuncu âyetdeki 'رَبِّبِ الْمُنُونِ' ifadesi dikkat çekmektedir. Buna göre, zaman anlamında olan menûn kelimesi rayb kelimesiyle terkîb oluşturduğunda 'zamanın olayları ve musîbetleri' mânasındadır. Bunun yanı sıra kesmek anlamındaki 'مَنْ' kökünden gelen menûn kelimesine, ömrü kestiği için ölüm mânasının verildiği de görülmektedir. Otuz ikinci âyetdeki akıl anlamına gelen 'حَلْمٌ' kelimesinin çoğulu olan 'أَحْلَامٌ' akıllar mânasındadır.⁴⁸¹ 'تَقُولُ' kelimesi, bir kişiye söylemediği bir şeyi isnâd etmek, olmayan bir şeyi söylemek, yalan söylemek mânasındadır.⁴⁸²

Dünyada Allah Te'âlâ'dan korkan ve çoluk-çocuğu konusunda endişe içerisinde olan kimselerin beyânından sonra yirmi dokuzuncu âyetle, Allah Resûlü'ne (s.a.v) Kur'ân

⁴⁷⁷ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 266.

⁴⁷⁸ Karaman ve dğr., *Kur'ân Yolu*, V, 150.

⁴⁷⁹ Ertuğrul, Osman, "Belâgatta Meânî İlmi", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:5, Nisan 2015, s. 165.

⁴⁸⁰ Ebû Bilâl, *el-Müctebâ*, IV, 1244-1245.

⁴⁸¹ Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 266.

⁴⁸² İbn Âşur, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 64; Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 534.

ile öğüt vermesine yönelik emirde bulunulmuştur. Buna göre âyetin kendinden önceki âyetle ilişkisini ortaya koyması bakımından ‘فَذَكِّرْ’ kelimesinin başına fâ-i tâkibiyye getirildiği görülmektedir.⁴⁸³

Cahiliyye döneminde arapların, kâhin ve mecnunların cinlerle iletişim kurduğu inancı mevcut olduğundan yirmi dokuz ve otuzuncu âyetlerde de görüldüğü üzere putperestler, Allah Resûlüne bu yönde iftiralarda bulunmaktaydılar. Ancak bilhassa yirmi dokuzuncu âyetle onların bu asılsız iftiraları rededilmiştir.⁴⁸⁴ Âyette geçen ‘mecnun’ kelimesini “وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ”/Onlar diyorlar ki: ‘Ey kendisine kitap indirilen kişi, sen delinin birisin’⁴⁸⁵ âyetinde de olduğu gibi ‘aklını yitirmiş, deli’ şeklinde anlamamanın yanı sıra, o dönemin zihniyetini göz önünde bulundurarak ‘cinlerin esiri olmuş, cinlenmiş’ olarak da anlamak mümkündür. Bununla birlikte aynı âyette geçen gizli ilimleri bildiğini ve gaipten haber verdiğini iddia eden, arapçada da gelecekte haber veren⁴⁸⁶ mânasında kullanılan kâhin kelimesine de cinlenmiş anlamı verilebilir.⁴⁸⁷

Dârü’n-nedve’de cereyan eden hâdiseler üzerine kaynaklarda otuzuncu âyetin iniş sebebi olarak zikredilen rivâyet, Kureyşlilerin Allah Resûlünü (s.a.v) bertaraf etmek üzere planladıkları fikirlerini içermektedir. Farklı düşüncelerin söylendiği bu toplantıda bazıları bu işi zamana bırakıp, önceki şairlerin yok olduğu gibi onun da yok olmasını beklemenin uygun olacağını söylemiş bazıları da hapsedip, ölmesini beklemenin yerinde olacağını ifade etmiştir.⁴⁸⁸ Bu işin zamana bırakılması düşüncesinin o zamanki ‘şairlere bulaşmanın veya onlar hakkında ileri geri konuşmanın pek iyi olmadığı’ algısından tezâhür ettiğini düşünmek imkân dahilindedir.⁴⁸⁹

Çoğu âlime göre, ‘فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْذِرِينَ’ âyetinden maksat ‘ben de sizin helâkınızı bekliyorum’ şeklindedir. Nitekim kâfir ordusu, Bedir günü ve diğer savaş günlerinde helâk edilmişlerdir. Bunun yanı sıra eğer bir önceki âyette yer alan ‘مُنُونٍ’ ile ölüm

⁴⁸³ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 255.

⁴⁸⁴ İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *Tefsîru İbn Atıyye/el-Muharreru'l-vecîz*, Dâru İbn Hazm ts, s. 1774.

⁴⁸⁵ el-Hicr 15/6.

⁴⁸⁶ Harman, Ömer Faruk, “Kâhin”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2001, XXIV, 170.

⁴⁸⁷ Karaman ve dğr., *Kur’ân Yolu*, V, 150-151.

⁴⁸⁸ Taberî, *Câmi’u'l-beyân*, XXI, 593; İbn Kesîr; *Tefsîru'l-Kur’âni'l-‘azîm*, VII, 405.

⁴⁸⁹ Karaman ve dğr., *Kur’ân Yolu*, V, 151.

kastedilmişse, anlamın ‘bende sizin azapla ölmenizi bekliyorum’ şeklinde olduğu ileri sürülmüştür. Ancak ‘رَبِّ الْمُنُونِ’ terkiibinden ‘zamanın musibetleri’ mânası kastedilmişse de, anlamı ‘sizin helak edici olduğunu düşündüğünüz zamanın neler getireceğini ve bana nasıl bir etki yapacağını bekleyip göreceğiz’ şeklinde takdir etmek mümkündür.⁴⁹⁰

Otuz ikinci âyette, Allah Resûlünü (s.a.v) mecnun olarak itham eden Kureyşlilerin nasıl bir tutarsızlık içerisinde oldukları vurgulanmaktadır. Buna göre onlar, hem böyle bir aşağılamada bulunmakta hem de o dönemde üstün yetenekli ve zeki insanların vasfı olarak görülen şair ve kâhin gibi özellikleri Allah Resûlüne (s.a.v) nisbet ederek kendi içlerinde bir mantıksızlık göstermektedirler.⁴⁹¹ Bu âyetle âdeta zeki ve akıllı olarak nitelendirilmelerine rağmen, akıllarının doğruyu yanlıştan ayırma konusunda kendilerine fayda vermediği Kureyş’in önde gelenleriyle alay edilmiştir.⁴⁹² Âyette, birbirine zıt iki zihniyeti yansıtan ‘hilm’ ve ‘tuğyân’ kavramlarının müfessirler tarafından ‘akıl’ ve ‘isyanda sınır tanımama’ şeklinde açıklandığı görülmektedir.⁴⁹³ Ne var ki bu tanımlar iki cihetten eksik görülmektedir. Buna göre ‘hilm’ sadece akıllı olmak değil, basiretli ve erdemli olmayı da içermektedir. Karşılığında zikredilen ‘tuğyan’ ise, cahilce davranmayı temsil eder ve bundan dolayı Cahiliye araplarının tipik bir özelliği olarak zikredilmektedir. Öte yandan, Cahiliye döneminde de akla değer verilmesine rağmen, bu durum kendilerine manevi olarak fayda sağlayacak davranışlar sergilemelerine sebep olmuyordu. İslâm ise bu noktada, aklın sadece bir düşünce vasıtası olmadığını belirterek, vahyin koyduğu sınırlar çerçevesinde Müslümanları akıllarıyla hareket edip, doğru olana inanma yoluna sevk etmiştir.⁴⁹⁴

Otuz üçüncü âyette yer alan ‘بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ’ cümlesi, müşriklerin her ne kadar akıl ve mantık çerçevesi içinde delil getirilse de, taassupları sebebi ile inanmayacaklarını gözler önüne sermektedir. Bunun yanı sıra âyete ‘söylediklerine ve yaptıklarına kendileri bile inanmıyorlar’ anlamını verenler de mevcuttur.⁴⁹⁵

⁴⁹⁰ Râzî, *Meḡâṭihü'l-gayb*, XXVIII, 256.

⁴⁹¹ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, V, 630.

⁴⁹² Hâzin, *Tefsîru'l-hâzin*, IV, 201.

⁴⁹³ Râzî, *Meḡâṭihü'l-gayb*, XXVIII, 257.

⁴⁹⁴ Karaman ve dğr., *Kur'ân Yolu*, V, 152.

⁴⁹⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII, 304.

Allah Resûlü'nün (s.a.v) risâletinin doğruluğunu ortaya koyan Kur'ân'ı peygamberin uydurduğuna dair iftirâlarına karşı, 'Kur'ân benzeri bir söz getirsinler' denilmiştir. Bu onların böyle bir şey yapmaktan âciz ve bu durumunda onların sözlerinde yalancı kimseler olduklarının en büyük delili olarak görülmektedir.⁴⁹⁶

V. 35-43. ÂYETLER: TEVHÎDİN KAT'İ DELİLLERLE İSBÂTI

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَتِ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصْطَبِرُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٣﴾

“(35) Yoksa onlar herhangi bir yaratıcı ve takdir edici olmaksızın böyle en güzel surette mi yaratıldılar. Yâhut yaratıcıları kendileri mi ki ne Allah’a ibâdet ediyorlar ne de Rasûlüne (s.a.v) iftirâ etmekten kendilerini alıkoyuyorlar ve hiçbir mukaddesâtı kabul etmiyorlar? (36) Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattı da Allah ve Rasûlüne itâat etmekten, mukaddesâta iltifat etmekten kaçınıyorlar. Hayır, onlar kesin olarak bilmiyorlar. Eger yakîni bir bilgileri olsaydı, îman ve ibâdet etmekten kaçınmazlardı. (37) Yoksa onların yanlarında Rabbi’nin rızık ve rahmetinden hazineleri mi var da maddî-manevî nîmetleri taksim etmeye kalkıyorlar? Yoksa onlar, dilediklerini yapmaya muktedir, gâlip kimseler mi ki ulûhiyet ve rubûbiyete dair tasarrufta bulunmaya kalkıyorlar? (38) Yoksa onların kendilerine has, üzerine çıkıp, kendilerini güvende hissedecekleri, Allah’ın kelâmını, âlemlere dair sırlarını işitebilecekleri en üst yüce yerlere ulaştırarak merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyicileri, söylediklerinin doğru olduğuna dair açık bir delil getirsinler (39) Onlara, hafife alarak, azarlayarak ve akıl-şahsiyet açısından hafifliklerine işaret ederek, de ki: “Yoksa siz, her iki cinsi Allah yarattığı halde ve dilediğine kız dilediğine oğlan verdiği halde, oğlanların size, kızların ise Allah’aa mahsus olduğunu mu söylüyorsunuz.” (40) Allah Habîbî Muhammed’e -soru cümlesinin içeriğini inkâr ederek mecazen- “Yoksa sen, onlardan tebliğ ve irşad karşılığında bir ücret mi istiyorsun da onlar bu borçtan dolayı ağır bir yük altına girip, güçleri kalmadığından sana tabi olmuyorlar.” diye sordu. (41) Yine onları hafife alıp, tehdit eder bir üslupla onlara şöyle de: “Yoksa bütün gayb bilgilerinin yazılı olduğu Levh-i Mahfûz onların yanında mı ki, Rasûlün kendilerine dediklerini muhalif görüyorlar veya onun ölüm zamanını yazıp insanlara haber ederek, hüküm veriyorlar.” (42) Allah Te‘âlâ onların tüm bâtil söz, davranış ve inanışlarını inkâr ve iptal etikten sonra dinine, Resûlüne ve müminlere karşı kötü niyetlerinin ve emellilerinin boşa çıkacağına işaret ederek, hafife alan, kınayan ve tehdit eden bir üslupla şöyle der. De ki: “Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Ancak o küfredenler, kurdukları tuzağa sadece kendileri düşecek ve kesin olarak mağlub olacaklardır. (43) Son olarak küfürlerinin en büyük delili olan şirki iptal etmek üzere, hafife alan ve tehdit eden bir üslupla şöyle der. De ki: “Yoksa kendilerine rızık veren, öldüren-diriltiren Allah’tan başka bir ilah mı vardır? Allah onların şirk koşmalarından ve kattıkları ortaklardan münezzehdir.”

Kâfirlerin Allah Resûlünü (s.a.v) yalanlayıp, kâhin, mecnun, şâir gibi ithamlarda bulundukları ifade edildikten sonra, iddia edilen yalanları ortadan kaldırmak üzere ele alınan âyet grubunda risâletin doğruluğuna dair deliller zikredilmiştir. İlk olarak

⁴⁹⁶ İbn Âşur, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, XXVII, 65.

inkârcılara, kendi varlıklarının aslında peygamberliğin doğruluğuna bir delil olduğu söylenmiş ve şu surumda hâlâ nasıl yalanlayabildiklerine dikkat çekilmiştir. Ayrıca kendilerinin yaratılmış varlıklar olduğu ve bu durumun O'nun birliğini gösteren bir delil olduğu zikredilmiştir. İlk yaratmanın ise ikinci yaratmanın olabilirliğine delâlet ettiği ifade edilmektedir. Allah Te'âla'nın onların ortak koştığı şeylerden münezze olduğu söyleyen âyetle bu istifhamların sonlandırılması da söylenmiş olan izahatların bir delilidir.⁴⁹⁷

Otuz beşinci âyetin başında bulunan ve kırküçüncü âyet de dâhil olmak üzere diğer âyetlerde de yer alan 'مِنْ' bağlacının 'بَلْ' mânasında olmadığı hususunda hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır. Şu durumda müfessirlere göre bağlaçla kastedilen istifhamdır.⁴⁹⁸ Otuz altıncı âyetteki 'لَا يُوقِنُونَ' cümlesi, cümle-i isti'nâfiyyedir. Otuz sekizinci âyetle bulunan 'يَسْتَمِعُونَ' cümlesi sıfattır. 'فَلْيَأْتِ' cümlesi ise mukadder şartın cevabıdır ve takdiri 'öyleyse bu iddialarına delil getirsinler' şeklindedir. Kırkinci âyetteki 'أَجْرًا' ikinci mef'uldür. 'مِنْ' kelimesindeki 'مِنْ' harf-i ceri 'مُتَّقِلُونَ' kelimesine müteallıktır. 'فَهُمْ مُتَّقِلُونَ' cümlesi 'نَسْتَأْهُمْ' cümlesine atfedilmiştir. Kırk birinci âyetle 'فَهُمْ يَكْتُمُونَ' cümlesi 'عِنْدَهُمُ الْعَيْبُ' cümlesine atfedilmiştir. Kırk ikinci âyetle 'فَالَّذِينَ كَفَرُوا' cümlesi 'يُرِيدُونَ' cümlesine atfedilmiştir. Kırk üçüncü âyetle bulunan 'غَيْرِ' sıfattır. 'عَمَّا' daki 'مَا' mâ-i mastariyyedir. 'سُبْحَانَ' kelimesi meful-ü mutlak yerine kullanılmıştır.⁴⁹⁹

Otuz beşinci âyetle, kâfirlerin kendi yaratılışları üzerine düşünmeye sevk edildiği görülmektedir. Âyetle yer alan 'مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ' kelimesi ile kastedilen mânâlar konusunda farklı açıklamalar mevcuttur. Buna göre âyeti 'Acaba onlar yaratıcısız mı yaratıldılar' diye çevirenler olduğu gibi, âyetle 'Acaba onlar bir şey bulunmadan mı (babasız, annesiz) yaratıldılar' şeklinde anlam verenler de bulunmaktadır. Ayrıca 'Acaba onlar sebepsiz, boş yere mi yaratıldılar' ve 'Acaba kendilerini cansız varlıklar gibi akletmeyen ve Allah tarafından getirilen delilleri anlayamayan varlıklar olarak mı görüyorlar'⁵⁰⁰ yorumlarının yapıldığı da görülmektedir.⁵⁰¹ Râzi (v. 666/1268'den sonra) bu ifadede maksadın, "أَلَمْ

⁴⁹⁷ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 259.

⁴⁹⁸ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 259.

⁴⁹⁹ Ebû Bilal, *el-Müctebâ*, IV, 1245-1246.

⁵⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXI, 596.

⁵⁰¹ Karaman ve dğr., *Kur'ân Yolu*, V, 153.

anlam hazinelerden maksadın ‘rahmet hazineleri’ olduğu yönündedir. Diğerisi ise, ‘gaybın hazineleri’ anlamıdır. ‘İlâhî sırlara’ işaret ettiğini veya ‘insanların görmediği farklı mahlukat hazinelerinin’ kastedildiği anlamları da istinbata (tefekküre) dayalı yorumlardır. Âyetin devamında ‘أَمْ هُمُ الْمُصِطْرُونَ’ cümlesi ile onların Allah’ın hazinelerinin bekçileri olmadıkları ve bu hazineleri asla bilemeyecekleri, onlara hâkim olamayacakları söylenerek, reddiye pekiştirilmiştir. Otuz sekizinci âyetle de Allah Te‘âlâ onların hazine bekçilerinin olmamalarının yanı sıra hâzinelerin bekçileri olan meleklerle de biraraya gelemeyeceklerini ve onların yanına çıkamayacaklarını bildirmektedir.⁵⁰⁷

Kırkinci âyette önceki âyetlerden farklı olarak hitab üslubunun ‘Yoksa onlar bir ücret mi istiyorlar’ şeklinde değil de fiilin Allah Resûlü’ne (s.a.v) nisbet edilerek ‘Yoksa sen onlardan bir ücret mi istiyorsun’ denmesinin hikmeti üzerinde durulduğu görülmektedir. Buna göre, onlardan bir karşılık beklemediği halde inatlarından vazgeçemedikleri, O’nun (s.a.v) ise üzerine düşen görevi yaptığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla Allah Resûlü’nün (s.a.v) kalbini teskin etmek üzere hitâbın bu şekilde gelmiş olması muhtemeldir.⁵⁰⁸

Kırk ikinci âyette ise otuzuncu âyetin iniş sebebi olarak kabul edilen Daru’n-nedve’de gerçekleşen olaya binaen,⁵⁰⁹ kâfirlerin Allah Resûlü (s.a.v) hakkında yaptıkları hâin planlarının boşa çıkacağı ve sonunda da bu planların kendi başlarına geleceği söylenmektedir. Nitekim Hz. Peygamberi (s.a.v) öldürmeyi planlayanlar kısa bir müddet sonra Bedir savaşında öldürülmüşlerdir.⁵¹⁰

VI. 44-49. ÂYETLER: PEYGAMBERE DESTEK, HAMD VE TESBÎH İLE MEŞGULİYETE TEŞVİKİ

وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ ﴿٤٤﴾ فَذَرَهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿٤٩﴾

⁵⁰⁷ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 261-262.

⁵⁰⁸ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 264.

⁵⁰⁹ Dördüncü başlık altında, otuzuncu âyet tefsir edilirken bu olay zikredilmiştir.

⁵¹⁰ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, V, 631.

(44) Eğer helâk olmaları ve azap edilmeleri için, gökten büyük bir parçanın düştüğünü görseler, aşırı inat ve kızgınlıklarından dolayı “Bu birbirleri üzeine yığılmış bir buluttur” derler. (45) O halde artık sen söz, fiil ve niyetlerini dikkate almadan ve küçümseyerek korkudan çarpılacakları, kâfir olarak canlarının çıkacağı gün (bedir günü veya ilk sur’a üfleneceği gün) gelinceye kadar onları kendi hallerine bırak. (46) İşte o gün tuzakları kendilerine hiçbir fayda vermeyecektir. Ve onlara azâbın defedilmesi için başkaları tarafından da yardım edilmeyecektir. (47) Ve hiç şüphe yok ki, zulmeden kâfir ve müşrikler için, içinde bulundukları nimet ve saltanat sebebiyle meydana gelmesine hiç ihtimal vermedikleri, yakın zamanda başlarına gelecek, cehennem azabına göre her açıdan daha düşük başka bir azap daha vardır. Fakat onların çoğu bu hakikât başta olmak üzere hiçbir şey bilmezler. (48) Ve Rabb’inin seni peygamber olarak göndermesine dair hükmü, seninle kâfirler arasında vereceği hükmü ve diğer hükümleri gelinceye kadar sabret. Çünkü muhakkak ki bizim özel gözetim ve himâyemiz altındasın. Ve kallacağın vakit, noksan sıfatlarının tamamını ispat ederek Rabb’ini hamd ile tesbih et. (49) Ve gerek gecenin bir kısmında olsun ve gerek yıldızların batmaya başladığı vakit olsun her vakit, farz ve nâfile namazlarda O’nu hamd ile tesbih etmeye devam et.

Allah Te‘âlâ müşriklerin inançlarının yanlış ve dikkate alınmayacak olduğunu bildirdikten sonra artık kendilerinin hiçbir mazeretlerinin kalmadığını açıklamıştır. Zira onların her türlü delilden sonra inanmayacakları kırk dördüncü âyette ifade edilmiştir. Peygambere (s.a.v) de bundan sonra yapılması gerekenin onları kendi hallerine bırakılması gerektiği bildirilmiş, sabır ve tesbih ile Allah’a yönelerek, görevini eda etmesi buyrulmuş ve sûre hitâma erdirilmiştir.⁵¹¹

Kırk dördüncü âyetteki şart cümlesi cümle-i isti’nâfiyyedir. ‘مِنْ السَّمَاءِ’deki ‘مِنْ’ harf-i ceri sıfat olan ‘سَاقِطًا’ kelimesine müteallıktır. Kırkbeşinci âyetteki ‘فَلَذَرْهُمْ’ cümlesi cümle-i isti’nâfiyyedir. ‘يَوْمَهُمْ’ mefulün bihdır. ‘الَّذِي’ ism-i mevsulü sıfattır ve kendisinden sonra gelen ‘بِ’ harf-i ceri ‘يُضْعَفُونَ’ fiiline müteallıktır. Kırkaltıncı âyette bulunan ‘يَوْمٌ’ kelimesi bir önceki âyette bulunan ‘يَوْمَهُمْ’ kelimesinden bedeldir. ‘سَيِّئًا’ mefulü mutlağın yerine kullanılmıştır ve ‘az ya da çok hiçbir faydası yoktur’ anlamındadır. ‘وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ’ cümlesi ‘لَا يُغْنِي’ cümlesine atfedilmiştir. Kırk sekizinci âyetteki ‘وَاصْبِرْ’ ve ‘فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا’ cümle-i isti’nâfiyyedir. ‘حِينَ’ zarfı ‘سَبِّحْ’ fiiline müteallıktır. Kırk dokuzuncu âyetin başındaki ‘و’ harfi atıftır. ‘مِنْ اللَّيْلِ’ kelimesindeki ‘مِنْ’ harf-i ceri ‘سَبِّحْ’ fiiline müteallıktır. ‘سَبِّحْ’ kelimesinin başındaki ‘ف’ harfi zaidir.⁵¹²

Kendilerine apaçık deliller geldiği halde inatlarında ısrarcı olan kâfirlerin tutumlarını yansıtmak üzere kırk dördüncü âyetle somut bir örnek verilmiş, gözleriyle görseler bile gökten gelen azabı ‘kümelenmiş bulut’ olarak değerlendirip, şirklerinde

⁵¹¹ Râzî, *Mefâtiḥü’l-gayb*, XXVIII, 268.

⁵¹² Ebû Bilal, *el-Müctebâ*, IV, 1246-1247.

devam edecekleri bildirilmiştir. Nitekim Kureyş müşrikleri Allah Resûlünden (s.a.v) İsrâ suresinin “وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا”⁵¹³ “أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا”⁵¹⁴ “يَهُتُ سَنِينَ هُرْمَةٍ وَزَيْتُونَةٍ مِنْ بَاطِنِ الْأَعْيُنِ يَنْفَجِرُ”⁵¹⁵ /Yahut, ırmaklar akıt”⁵¹⁴ ve “أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسْفًا أَوْ تَأْتِيَنَا بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا”⁵¹⁶ /Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten bir parça düşür. Veya Allah ile melekleri karşımıza getir”⁵¹⁵ âyetlerinde belirtildiği üzere isteklerde bulununca, Allah Teâla Nebisi’ne (s.a.v) onların âyetlerde belirtilen istekleri yerine getirse bile ‘bunlar kümelenmiş buluttur’ diyeceklerini, önceden yalanlamış oldukları gibi hakikati yalanlamaya devam edeceklerini ve asla inanmayacaklarını bildirmiştir.⁵¹⁶

Kırk beşinci âyette de inkârlarında ve inatlarında devam eden kimselerin dehşetli gün gelinceye kadar kendi hallerine bırakılmasından başka bir yolun olmadığı belirtilmiştir. Çoğu müfessire göre ‘يَوْمٌ’ kelimesinden maksat kıyamet günüdür.⁵¹⁷

Kırk yedinci âyette bahsedilen azaptan maksadın ne olduğu konusunda ise farklı yorumlar mevcuttur. İbn Abbas (r.a) azaptan murâdın Bedir günü gibi benzeri savaşlarla hezimete uğratma olduğu söylerken, Mücahid Kureyşin başına gelen açlığın kastedildiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra kelimeyle kabir azabı, hastalık, mal ve evlat kaybı, açlık gibi sıkıntıların kastedildiğini de söyleyenler de mevcuttur.⁵¹⁸ Taberî (v. 310/923) ise Allah Teala’nın âyette herhangi bir sınırlamaya gitmediğini söyleyerek azap kelimesi ile kâfirlerin kıyamet gününden önce karşılaacakları bütün musîbet ve felaketlerin kastedildiğini ifade etmiştir.⁵¹⁹

Kırk sekizinci ve kırk dokuzuncu âyetlerde Allah Resûlü’ne (s.a.v) Allah’ın gözetimi ve korumasında olduğu bildirilmiş ve bu güven içerisinde kendisine verilen tebliğ görevini edâ etmesi emredilmiştir. Kırk dokuzuncu âyette bildirilen ‘tesbih’ den

⁵¹³ el-İsrâ 17/90.

⁵¹⁴ el-İsrâ 17/91.

⁵¹⁵ el-İsrâ 17/92.

⁵¹⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, XXI, 601.

⁵¹⁷ Karaman ve dğr., *Kur’ân Yolu*, V, 153.

⁵¹⁸ İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz*, s. 1776.

⁵¹⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, XXI, 604-605.

kastın ne olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. İbn Abbas sabah namazından önce kılınan iki rekatlık sünnetin kastedildiğini söylemiştir. Ayrıca tesbih lafzı ile ‘Allah’ı bütün noksanlıklardan zikrederek anma’ ya da farz veya nafile ibadetlerin anlaşılabilceğı imkân dahilindedir.⁵²⁰ Âyetin devamındaki ‘kalktığın zaman’ ibâresi hakkında ise ‘namaza kalktığında’, ‘mescidden kalktığında’, ‘her kalktığında’, ‘yatağından kalktığında’ gibi farklı yorumlar bulunmaktadır.⁵²¹

⁵²⁰ Karaman ve dğr., *Kur’ân Yolu*, V, 154.

⁵²¹ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, XXI, 605-606; Âyete dair farklı görüşler ‘ahkâmü’l-Kur’ân’ başlığı altında detaylı olarak ele alınmıştır.

SONUÇ

İnsanlar için hidâyet kaynağı olarak nâzil olmuş Kur'ân-ı Kerîm Müslümanların hem dünya hem âhiretlerinde mutluluğu elde edebilmeleri için eşsiz bir kılavuzdur. Bu minvâlde, nüzulünden itibaren düşünülmüş, anlaşılmış ve hayata tatbik edilmiştir. Bütün bunların gerçekleşmesine olanak sağlayan tefsir faaliyetleri de asırlar boyu farklı şekillerde süregelmiştir.

Kur'ân ve tefsîrinin önemine binâen ele alınan bu çalışmada incelenen Tûr sûresi Kur'ân'ın elli ikinci sûresidir. Mekke'de nazil olması hasebiyle İslam inancına dair önemli konuları ihtiva etmektedir. İslâmiyetin önemli unsurlarından biri olan âhiret inancını vurgulamak üzere, çeşitli şeylere yemin etmekle başlayan sûre, kâfir ve müşriklerin durumlarının zikredilmesinin yanı sıra üslûbu gereği inanan, takva ehli kimselerden de bahsetmektedir. Farklı şekillerde tevhidin varlığını ispat etmek suretiyle inkârcıların inanç ve tutumlarını alaya alan ve reddeden âyetlerin akabinde Allah Resûlü'nü (s.a.v) teskin etmek üzere, sabır, sebât, zikir ve dua öğütlenerek dua sonlandırılmıştır.

Zengin muhtevâyâ sahip olan sûrenin yorum tahlîlinin yanı sıra Kur'ân ilimlerine dair içerdiği konuların da incelemeye tâbi tutulduğu Tûr sûresi, birçok usûl konusu barındırmaktadır. İkinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınan bu başlıklar çerçevesinde sûreye dair serdedilmiş pek çok farklı düşünce mevcuttur. Bu minvâlde önemli ve tartışmalı konulardan biri olan nesh konusunda sûrenin belirli âyetlerinde var olduğuna dair görüşler mevcut olup, bu düşüncelerin gerek Kurân gerekse de hadislerle desteklenerek, ulûmû'l-Kur'ân eserlerine konu edildiği görülmektedir. Ayrıca münâsebât konusunda sûre, hem kendi içerisinde hem bir önceki ve bir sonraki sûrelerle bağlantılı olarak zenginlik içermektedir. Bunun yanı sıra kelime ve âyetlere farklı mânâ katması açısından önem arzeden Kıraat konusu ele alınmış, âlimlerin pek çok kelimelerin farklı okunuşuna dair görüşlerinin sûredeki tezâhürleri müşahade edilmektedir. Ayrıca Tûr sûresi garîb kelimeler, edebî sanatlar, tekrarlar, müteşâbih, ahkâm âyetleri gibi konularda da farklı görüş ve bilgiler içermektedir.

KAYNAKÇA

Abdûlbâkî, Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısırî, (1882-1968), *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, altıncı baskı, Beyrut-Lübnan: Dârü’l-Ma‘rife 1429/2008.

Abdûlfettah el-Kâdî, Abdûlfettah b. Abdi’l-ginâ, *el-Ferâidü’l-hisân fî ‘addî âyi’l-Kur‘ân*, Medine: Mektebetü’t-dâr 1404.

Abdûlgaffâr el-Fârisî, Ebî Ali Hasan b. Abdûlgaffar (v. 288/377), *el-Hüccetü li’l-kurrâi’s-seb‘a*, (nşr. Bedrettin Kahûcî-Beşir Cûcâbî), ikinci baskı, Dimeşk-Beyrut: Dârü’l-Me‘mûn li’t-türâs 1993/1413, I-VII.

Abdûlkâdir, Cum‘a Ali, *Me‘alimu süveri’l-Kur‘âni’l-Kerîm ve ittihâfâtü dürerihî*, ikinci baskı, 1428/2007, I-II.

Adam, Baki, “Tevrat”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2012, XLI, 40-45.

Ahmad, Anis, “Mevdûdî”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2004, XXIX, 432-437.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, (v. 241/855), *Müsnedü’l-imam Ahmed b. hanbel*, (nşr. Adil Mürşid), birinci baskı, Beyrut: Müessesetü’r-risâle 2001/1421, I-L.

Akdemir, Hikmet, “Seyf Ayetiyle Mensuh Olduğu İddia Edilen Ayetler Üzerine Bir İnceleme”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:13, sayı:20, Temmuz-Aralık 2008, s.5-25.

Âlûsî, Ebü’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el- (v. 1270/1854), *Rûhu’l-me‘ânî fî tefsîri’l-Kur‘âni’l- ‘azîm ve seb‘i’l-mesânî*, Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l- ‘arabî ts, I-XXX.

Arslan, Şükrü, *İbnu’l-Yezîdî ve Garîbu’l-Kurân’ı*, Danışman: Doç. Dr. M. Nazif Şahinoğlu, Yayınlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum 1982, s.1-138.

Atik, M. Kemal, “Âyet ve Sûrelerin Tevkifiliği Meselesi”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:6, Kayseri 1989.

Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed b. Et-Tâyyib, el-, (v. 403), *İcâzu'l-Kur'ân*, (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), üçüncü baskı, Kâhire: Dârü'l-Me'arif ts.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-, (v. 516/1122), *Tefsîrû'l-Begavî/Me'âlimü't-tenzîl*, (nşr: Süleyman Müslim el-Harş ve dğr.), Riyad: Dâru Tîbe 1409, I-VIII.

Bennâ, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-, (v. 1117/1705), *İthâfû fûdelâi'l-beşer fî'l-kırâati'l-erba'ati'aşar*, birinci baskı, Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1419/1998.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, (v. 458/1066), *es-Süneni's-sagîr/Sünenü'l-beyhakî's-sugrâ*, (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), birinci baskı, Pakistan: Câmi'atü't-dirâsâti'l-islâmiyye 1989/1410, I-IV.

_, *el-Câmi'u li-şu'abi'l-îmân*, (nşr. Abdül'alî Abdülhamîd Hâmid), birinci baskı, Riyad: Mektebetü'r-reşd 2003/1423, I-XIV.

Beyzâvî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-, (v. 685/1286), *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-tevil*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî ts, I-V.

Bikaî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî el-, (v. 885/1480), *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-ayât ve's-süver*, Kâhire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî ts, I-XXII.

Bilmen, Ömer Nasuhi, (1882-1971), *Kur'ân-ı Kerîm Meâli Âlisi ve Tefsîri*, (sad. Sadrettin Gümüş ve Muhsin Demirci), İstanbul: İpek Yayın Dağıtım ts, I-VIII.

Birişık, Abdülhamit, “Kıraat”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2002, XXV, 426-433.

_, “Sûre”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2009, XXXVII, 538-539.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-, (v. 256/870), *Sâhîhu'l-Buhârî*, Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr 2002/1423.

Cerrahoğlu, İsmail, “Garîbü'l-Kur'ân”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1996, XIII, 379-380.

—, *Tefsir Usûlü*, Ankara: TDV 2014.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-, (v. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (nşr. Muhammed Sadık el-Kamhâvî), Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî 1405, I-V.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-, (v. 400/1009'dan önce), *es-Sihâh/Tâcu'l-luga ve sîhâhu'l-'arabiyye*, (nşr. Ahmed Abdulgafûr Attâr), ikinci baskı, Beyrut: Dârü'l-'İlm li'l-melâyîn 1399/1979.

Cibrîl, Muhammed es-Seyyid, *İnâyetü'l-müslimîn bi-ibrâzi vucûhi'l-i'câzi fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kâhire ts.

Cürcânî, Yahya b. el-Hüseyin b. İsmail b. Zeyd el-Hasenî el-, (v. 499), *Tertîbü'l-emâlî'l-hamîsiyye li's-şecerîl-Kitâbu'l-emâlî*, (nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail), birinci baskı, Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübi'l- 'ilmiyye 2001/1422, I-II.

Çantay, Hasan Basri, (1887-1964), *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası 1953, I-III.

Çetin, Abdurrahman, “Kur'an-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf”, *İslâmî Araştırmalar*, cilt: I, sayı: 3, Ocak 1987, s. 71-88.

—, “Nesih”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2006, XXXII, 579-581.

Çetiner, Bedrettin, “Ahkâmü'l-Kur'ân”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1988, I, 551-552.

Çonkor, Burhan, “Surelerin Belirli Dönemlere ve Olaylara İzâfesi”, *Dini Araştırmalar*, cilt:19, sayı:48, Ocak-Haziran 2016, s. 129-152.

—, *Boykotun Bitiminden Hicrete Kadar Olan Dönemde İnen Sûrelerin Tahlili*, Danışman: Prof. Dr. Halis Albayrak, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2015, 1-304.

Değirmençay, Veyis, “Teşbîh”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2011, XL, 557-558.

Demirci, Muhsin, “Esbâb-ı Nüzûl”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1995, XI, 360-362.

—, *Tefsîr Usûlü*, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2011.

Döner, Naim, ““Mu‘tereku’l-Akrân” Adlı Eseri Bağlamında Suyûtî’nin Kur’an İ‘câzı Anlayışı”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: III, sayı:5, 2015, s.115-145.

Durmuş, İsmail ve **Pala**, İskender, “İstiare”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2001, XXIII, 315-318.

—, “İltifât”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2000, XXII, 152-153.

—, “Seci”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2009, XXXVI, 273-275.

—, “Teşbîh”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2011, XL, 553-556.

—, “Tezat”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2012, XLI, 58-60.

Ebû Amr ed-Dânî, Osman b. Said b. Osman b. Ömer Ebu Amr, (v. 444), *Câmiu’l-beyân fî’l-kırââtî’s-seb’*, birinci baskı, Câmi‘atü’ş-şârika 2007/1428, I-IV.

Ebû Bilal, Ahmet b. Muhammed el-Hurad, *el-Müctebâ min müşkili i’râbi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Medine: Mecme‘u’l-melik 1426, I-IV.

Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (v. 275/889), *Sünen-i Ebî Dâvud*, Dimeşk-Hicaz: Dârü’r-Risaleti’l- ‘âlemiyye 1430/ 2009.

Ebû Hayyân el-Endelüsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân, (v. 745/1344), *Tefsîrû’l-bahrü’l-muhîd*, (nşr. Âdil Ahmet el-Mersûd ve dğr.), Beyrut-Lübnan: Dârü’l-Kütübi’l- ‘ilmiyye 1413/199, I-VIII.

Echûrî, ‘Atiyye b. ‘Atiyye el-, (v. 1190), *İrşadu’r-rahmân li-esbâbi’n-nüzûl ve’n-nâsihi ve’l-mensûhi ve’l-müteşâbihi ve tecvîdi’l-Kur’ân*, (nşr. Ebû’l-Fazl ed-Dimyâtî Ahmet b. Ali), birinci baskı, Beyrut-Lübnan: Dârü İbn Hazm 2009/1430, I-II.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel), Azim Yayınevi 2012, I-X.

Endelüsî, Ebû Amr ed-Dânî el-, (v. 444), *el-Beyân fî 'addi âyi'l-Kur'ân*, ikinci baskı, (nşr. Gânim Kattûrî el-Hamd), Kuveyt: Merkezi'l-Mahtûtâtî ve't-Türâs ve'l-Vesâik 1414/1994.

Ertuğrul, Osman “Belâgatta Meânî İlmi”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:5, Nisan 2015, s.155-180.

Görener, İbrahim, “Hz. Peygamber ve Sosyal Gerçeklik”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, cilt: 15, sayı: 4, 2002, s. 513-521.

Gözeler, Esra, “Kur'ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesine Batılı Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51:1, 2010, s. 295-326.

Gümüş, Sadrettin, “Garîbu'l-Kur'ân Tefsirinin Doğuşu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:5-6, 1987-1988, İstanbul 1993, s. 9-26.

Günday, Hüseyin ve **Şahin**, Şener, *Arapça Dilbilgisi-Nahiv Bilgisi*, sekizinci baskı, İstanbul: Alfa Yayınları 2014.

Hamîdî, Abdülaziz b. Abdullah el-, *Tefsîru İbn Abbâs ve Merviyyâtuhu fî 't-tefsîr min kütübî's-sünne*, Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ/et-türasü'l-İslâmî ts, I-II.

Han, Sıddık Hasan, *Fethu'l-beyân fî mekasıdî'l-Kur'ân*, Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye 1412/1992.

Harman, Ömer Faruk, “Kâhin”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2001, XXIV, 170-171.

Hâzin, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî (v. 741/1341), *Tefsîru'l-hâzin el-müsemma lübâbbü't-te'vîl fî me'ani't-tenzîl*, birinci baskı, Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-'ilmiyye 1425/2004, I-IV.

Hemedânî, Ebû Yûsuf Müntecebüddîn Hüseyin b. Ebi'l-İz b. Reşîd el-, (v. 643/1245), *el-Kitâbu'l-ferîd fî i'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (nşr. Muhammed Nizâmüddin el-Fatih), birinci baskı, Medine: Dârüz-zemân 2006/1427, I-VI.

Hudayrî, Muhammed b. Abdülaziz el-, *es-Sirâc fî beyâni garîbi'l-Kur'ân*, birinci baskı, Riyad: Mektebetü Dâri'l-minhâc 1435.

İbn Akîle, Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd b. Akîle el-Mekkî (v. 1150/1737), *ez-Ziyâde ve'l-ihsân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, Merkezi'l-Buhûs ve'd-Dirâsat, 1427/2006, I-II.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, (1879/1973), *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: Dârü't-Tûnusiyye li'n-neşr 1984, I-XXX.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, (v. 541/1147), *Tefsîru İbn Atıyye/el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, Dâru İbn Hazm ts.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Kûfî, *el-Kitâbü'l-musannef fî'l-ehâdisi ve'l-âsâr*, (nşr. Kemal Yusuf el-Hût), birinci baskı, Beyrut-Lübnan: Dârü't-tâc 1989/1409, I-VII.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fida' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr eş-Şâfiî, (v. 774/1373), *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, Beyrut-Lübân: Dârü'l-Kütübi'l-'ilmiyye 1419/1998.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, (v. 276/889), *Tefsîru garîbi'l-Kur'ân*, (nşr. Ahmet Sakar), Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye 1978/1398.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, (v. 273/887), *Sünen-i İbn Mâce*, Beyrût: Dârü'l-Cîl, 1418/1998.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab*, "t-v-r" md., Kâhire: Dârü'l-Me'arif 1119.

İbn Mücahid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî, (v. 324/936), *Kitâbü's-seb'a fî'l-kurâât*, (nşr. Şevkî Dayf), Mısır: Dârü'l-me'ârif ts.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, (v. 543/1148), *Ahkâmü'l-Kur'âni's-suğrâ*, (nşr. Ahmad Ferîd el-Miziyadî), birinci baskı, Lübnan: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye 2006.

İbnü'l-Bârizî, Ebü'l-Kâsım Şerefüddîn Hibetullâh b. Abdirrahîm b. İbrâhîm el-Cühenî el-Hamevî, (v. 738/1338), *Nâsihu'l-Kur'âni'l-azîz ve mensûhuhu*, (nşr. Hâtım Salih ed-Dâmin), dördüncü baskı, Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle 1998/1418.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, (v. 597/1201), *Fünûnü'l-efnân fî 'uyûni 'ulûmi'l-Kur'ân*, (nşr. Hasan Dıyaüddin İtr), birinci baskı, Beyrut-Lübnan: Dârü'l-beşâiri'l-islâmiyye 1987/1408.

_, *el-Musaffâ bi-ekeffî ehli'r-rusûh min 'ilmi'n-nâsih ve'l-mensûh*, (nşr. Hatim Salih ed-Dâmin), üçüncü baskı, Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-risâle 1998/1418.

_, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, (nşr. Muhammed Eşref Ali el-Melibârî), ikinci baskı, Medine: el-Câmi'atü'l-islâmiyye 2003/1423, I-II.

_, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, üçüncü baskı, Beyrut: el-Mektebü'l-islâmiyye 1984/1404, I-IX.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-, (v. 833/1429), *Kitâbu Tahbîrû't-teysîr fî'l-kırââtî'l-'aşr*, birinci baskı, Ürdün: Dârü'l-furkân 1421/2000.

İmâm Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, (v. 179/795), *el-Muvatta*, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmiyye 1417/1997.

İsbehânî, Ahmet b. el-Hüseyn b. Mihrân, el-, (v. 381/295), *el-Mebsût fî'l-kırââtî'l-'aşr*, (nşr. Sebî' Hamza Hâkîmî), Dimeşk: Mecme'u'l-lügati'l-'arabiyye ts.

İskâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hatîb el-İskâfî (v. 420/1029), *Durretu't-tenzîl ve Gurretu't-Te'vîl*, (nşr. Muhammed Mustafa Aydın), birinci baskı, Mekke: Câmi'atü Ummi'l-Kurâ 2001/1422, I-III.

Karaman, Hayrettin ve dğr., *Kur'ân Yolu/Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: DİB Yayınları 2007, I-V.

Kattân, Menna‘ Halîl, **Mebâhis fî ‘ulûmi’l-Kur’ân**, Dımeşk-Suriye: Müessesetü’r-Risâle 1430/2009.

Kaya, Remzi, “Kur’an-ı Kerîm’de Neshi İddia Edilen Âyetler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:7, sayı: 7, 1998, s. 353-372.

؎, “Nesh Terimi ve Muhtevası”, *İslâmî Araştırmalar*, cilt:1, sayı:5, Ekim-1987, s. 93-99.

Kermî, Zeynüddîn Mer‘î b. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ebî Bekr el-, (v. 1033/1624), **Kalâidü’l-mercân fî’n-nâsihi ve’l-mensûhi mine’l-Kur’ân**, (nşr. Sâmi ‘Ata Hasan), birinci baskı, Kuveyt: Garas li’n-Neşr 2008/1429.

Kılıç, Hulusi “Belâgat”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1992, V, 380-383.

Kılıç, Hulusi ve **Yetiş**, Kâzım, “Cinâs”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1993, VIII, 12-14.

Kirmânî, Ebü’l-Kâsım Tâcülkurrâ Burhânüddîn Mahmûd b. Hamza b. Nasr el-Kirmânî (v. 500/1106’dan sonra), **Esrârü’t-tekrâr fî’l-Kur’ân el-müsemma el-burhân fî tevcihi müteşâbihi’l-Kur’ân limâ fîhi mine’l-hucceci ve’l-beyân**, (nşr. Abdülkadir Ahmed Ata), Kahire: Dârü’l-fazile ts.

Kurt, Yaşar, “Kur’ân’ın Nüzûl Süreci ve Nüzûl Sırasını Esas Alan Tefsir Üzerine”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:33, 2012, s.5-39.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el- (v. 671/1273), **el-Câmi‘u li-ahkâmi’l-Kur’ân ve’l-mübeyyinu limâ tedammenehu mine’s-sünneti ve âyi’l-furkân**, (nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), birinci baskı, Beyrut-Lübnan Müessesetü’r-risâle 2006/1427, I-XXII.

Mahallî, Celâleddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-, (v. 864/1459) ve **Süyûtî**, Celâleddin Abdurrahman b. Ebubekir es-, (v. 911/1505), **Tefsîrü’l-İmâmeyni’l-Celâleyn**, Dâru İbn Kesîr ts.

Maşalı, Mehmet Emin, “Mushaf”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2006, I-XXXI, 242-248.

Mâverî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el- (v. 450/1058), *en-Nüket ve'l-'uyûn/ Tefsiru Mâverî*, (nşr. es-Seyyid İbn Abdilmaksûd b. Abdirrahîm), Beyrut-Lübnan: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye ts, I-VI.

Muhammed b. Akîl el-magribî, Ebi'l-Kasım Yusuf b. Ali b. Cebbâre İbn Muhammed b. Akîl el-Hezlî el-, (v. 465), *el-Kâmil fî'l-kırââtî'l-'aşr ve'l-erba'îne'z-zâide 'aleyha*, (nşr. Cemâl b. es-Seyyid b. Rufâ'î eş-Şâyib), birinci baskı, Müessesetü Semâ 2007/1428.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (v. 261/875), *Sahîhu Müslim*, Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-'ilmiyye 1991/1412.

Müslim, Mustafa, *Mebâhis fî tefsîri'l-mevzû*, birinci baskı, Dımeşk: Dârü'l-Kalem 1410/1989.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-, (v. 303/915), *es-Süneni's-sıgarî li'n-Nesâî*, (nşr. Abdülfettah Ebû Gudde), Haleb: Mektebetü'l-Matbûgâtî'l-İslâmiyye 1406/1986

Nesefî, Ebü'l-Berekât en-, (v. 710/1310), *Tefsîrû'n-Nesefî/ Medârikü't-tenzîl ve Hâkaiku't-te'vîl*, (nşr. Yusuf Ali Bedîvî), Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib 1419/1998, I-III.

Nisâbü'rî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ebi'l-Hasen b. el-Hüseyn el-Gaznevî en- (v. 553/1158'den sonra), *Îcâzü'l-beyân 'an me'ânî'l-Kur'ân*, (nşr. Hanif b. Hasan el-Kâsimî), birinci baskı, Beyrut: Dârü'l-garbi'l-islâmî 1995, I-II.

Okumuş, Mesut, “Kur'an-ı Kerim'in Kronolojik Okunuşunun Muhasebesi”, *İslâmî İlimler Dergisi: I. Kur'ân Sempozyumu (14-15 Ekim 2016)*, 2007, s. 91-109.

Pazarbaşı, Erdoğan ve **Görener**, İbrahim, “Esbab-ı Nüzûl”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 11, Kayseri 2001, s. 153-171.

Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er- (v. 666/1268'den sonra), *Tefsîrû'l-fahri'r-râzî el-meşhûr bi't-tefsîri'l-kebîr ve mefâtîhi'l-gayb*, birinci baskı, Lübnan-Beyrut: Dârü'l-fikr 1981/1401, I-XXXII.

Sa'îdî, 'Abdülmüte'âl, *Nazmü'l-fennî fi'l-Kur'ân*, Kâhire: Mektebetü'l-Âdâb ts.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbü'rî (v. 427/1035), *el-Keşf ve'l-beyân*, Beyrut-Lübnân: Dâru İhyâi't-Türasi'l- 'arabî 1422/2002.

Sâbûnî, Muhammed Ali es-, *Safvetü't-tefâsîr*, dördüncü baskı, Beyrut: Dârü'l-Kur'ânî'l-Kerîm 1402/1981, I-III.

Sehâvî, Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî (v. 643/1245), *Cemâlü'l-kurrâ' ve Kemâlü'l-ikrâ'*, (nşr. Ali hüseyin el-bevâb), birinci baskı, Mekke: Mektebetü't-türâs 1987/1408, I-II.

Sekafî, Ahmet b. İbrahim b. ez-Zübeyr es-, (v. 708), *el-Burhân fî tenâsübi süveri'l-Kur'ân*, (nşr. Cum'a el-Fellûh), birinci baskı, Şam: Darü İbni'l-cevziyye 1428.

Sevinç, Resul, *Arapçada Cümle Yapısı*, ikinci baskı, İstanbul: Ensar 2011.

Sinanoğlu, Mustafa, "Sînâ", *DÎA*, Ankara: TDV Yayınları 2019, XXXVII, 221-222.

Sipahioğlu, Abdülvahid Yakub, *Boykot Döneminde Nazil Olan Surelerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*, Danışman: Prof. Dr. Halis Albayrak, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, 1-153.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-, (v. 911/1505), *el-İtkân fî 'ulûm'il-Kur'ân*, (nşr. Ahmet b. Ali), Kahire: Dârü'l-Hadîs 1427/2006, I-II.

—, *Esrâru terfîbi'l-Kur'ân*, (nşr: Abdülkadir Ahmet 'Ata ve Merzuk Ali İbrahim), Kâhire: Dârü'l- Fazîle 2002.

→ **Lübabü'n-nükul** fî esbâbi'n-nüzûl, Beyrut-Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye ts, I-II.

→ **Merâsüdü'l-metâlî** fî tenâsübi'l-mekâti' ve'l-metâli', birinci baskı, Riyad: Mektebetü Dârü'l-minhâc li'n-neşr ve't-tevzî' 1426.

→ **Mu'terekü'l-Akrân** fî İ'câzu'l-Kur'ân, (nşr. Ahmet Şemsüddîn), Beyrût-Lübnân: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1408/1988, I-III.

Şehhâte, 'Abdullah Mahmud Şehhâte, **Ehdâfû külli sûre ve mekâsidüha** fî'l-Kur'âni'l-Kerîm, Kâhire: el-Heyyietü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb 1980.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-, (v. 1250/1834), **Fethu'l-kadir** el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsir, (nşr. Abdurrahman 'Amîre), I-V.

Şinkîtî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir eş-, (1907-1974), **Edvâ'ü'l-beyân** fî izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân, Dârü'l- 'alemi'l-fevâid ts, I-IX.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-, (v. 360/971), **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, (nşr. Hamdi b. Abdi'l-mecîd es-selefi), ikinci baskı, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye 1994/1415, I-XXV.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-, (v. 310/923), **Tefsiru't-Taberî/Câmi'u'l-beyân** 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân, (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), birinci baskı, Kâhire: Dâru Hicr 2001/1422, I-XXVI.

Tantâvî Cevherî, Tantâvî b. Cevherî el-Mısırî, (1862-1940), **el-Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'âni'l-kerîm**, Daru'l-fikr ts., I-XII.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-, (v. 204/819), **Müsnedü Ebî Dâvud** et-Tayâlisî, (nşr. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî), birinci baskı, Mısır: Darü Hicr 1999/1419, I-IV.

Tayyâr, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed, *el-Âyâtü'l-müteşâbihât et-teşâbühü'l-lafzî li'l-âyât hikemü ve esrârü-fevâidü ve ahkâm*, birinci baskı, Riyad: Dârü't-tadmuriyyah 1430/2009.

Tirmîzi, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-, (v. 279/892), *Süneni't-Tirmîzi*, (nşr. Ahmet Muhammed Şâkir, Muhammed Fuat Abdülbâkî), Mısır: Şirket-ü Mektebe 1395/1975.

Topaloğlu, Bekir, “Tûr Sûresi”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2012, I-XLI, 404-405.

Tuğral, Râhim, “Kur'anın Cem'i ve İstinsahında Üç Önemli Nokta”, *Diyanet İlmi Dergi*, cilt: 26, sayı: 1, 1990, s. 89-101.

Uzun, Tacettin, Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü, birinci baskı, Konya: Kitap Dünyası Yayınları 2012.

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî (v. 468/1076), *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut-Lübân: Dârü'l-Kütübi'l- 'ilmiyye 1415/1994.

—, *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l- 'azîz*, Dimeşk-Beyrut: Dârü'l-kalem/ ed-Dârü's-Şâmiyye 1415/1995, I-II.

—, *Esbâbu nüzüli'l-Kur'ân*, (nşr. Ahmed Sakr), birinci baskı, Dârü'l-Kitâbi'l-Cedîd 1389/1969.

Yargıcı, Atilla, “Mekkî ve Medenî Sûrelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XVII, Sayı:4, 2004.

Yavuz, Yusuf Şevki ve **Çetin**, Abdurrahman, “Âyet”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1991, IV, 242-244.

Yavuz, Yusuf Şevki, “İ'câzü'l-Kur'ân”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2000, XXI, 403-406.

—, “Müteşâbih”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2006, XXXII, 204-207.

Yıldırım, Mustafa, “Kur’an Sanatı ve Estetiği Üzerine”, *İstem: İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, cilt: VIII, sayı:16, 2010, s. 161-179.

Yıldırım, Suat, “Ber”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 1992, V, 468.

Yılmaz, Mehmet, “Münâsebâtü’l-Âyât ve’s-Süver”, *DİA*, Ankara: TDV Yayınları 2006, XXXI, 569-571.

Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-, (v. 538/1144), *el-Keşşâf ‘an hakâiku gavâmidü’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fî vucûhi’t-te’vîl*, (nşr. Adil Ahmed el-Mevcûd ve Ali Muhammed Muavvad), birinci baskı, Riyad: Mektebetü’l-Abîkân 1418/1998, I-VI.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-, (v. 794/1392), *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, (nşr. Ebi’l-Fazl ed-Dimyâdî), Kâhire: Dârü’l-Hadîs 1427/2006.

Zuhaylî, Vehbe, (1932-2015), *et-Tefsirü’l-vecîz ‘ala hâmişi’l-Kur’âni’l- ‘azîm ve me’a esbâbi’n-nüzûl ve kava’idü’t-tertîl*, Dimeşk-Suriye: Dârü’l-fikr ts.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm ez-, (1800’lü yıllar-1948), *Menâhilü’l- ‘irfân fî ‘ulum’il-Kur’ân*, (nşr. Ahmet b. Ali), Kahire: Dârü’l-Hadîs 1422/2001, I-II.

ÖZGEÇMİŞ

Tuğba UYSAL, 1992 yılında Bursa'nın Osmangazi ilçesinde dünyaya geldi. İlkokulu Atatürk İlköğretim Okulu'nda okuduktan sonra liseyi Bursa İpekçilik Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2015 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl Yalova İslâmi İlimler Fakültesi'nde Tefsir Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladı. 2015 yılında Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Tefsir'den Araştırma Görevlisi olarak atandı. Yozgat'dan geçici olarak görevlendirme alan Tuğba UYSAL, halen Yalova İslâmi İlimler Fakültesinde görevine devam etmektedir.

